

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»

Рішенням засідання кафедри педагогіки,
психології та менеджменту

протокол № _____ від 8 травня 2026 р.
завідувач кафедри

Юлія ГЕРАСИМЕНКО

(підпис)

**«РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ
ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ»**

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи»

Здобувачка вищої освіти

групи ПВШ-24-11-ЗМ

ФЕСЕНКО Катерина Віталіївна

(підпис)

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук,

доцент

КУЛІШОВ Володимир Сергійович

(підпис)

Біла Церква 2026

Протокол аналізу звіту подібності

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання щодо роботи:

Автор: ФЕСЕНКО Катерина Віталіївна, група ПВШ-24-11-ЗМ

Назва: РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ

Керівник: Кулішов Володимир Сергійович

Підрозділ: Bila Tserkva institute of continuous professional education

Коефіцієнт подібності 1: 7.54%

Мікропробіли: 0

Заміна букв: 0

Інтервали: 0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

☒ Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

☐ Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

☐ Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 26. ЗУ Про фахову передвищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедур. Таким чином робота не приймається.

Висновок:

Відсоток оригінальності за системою Strike Plagiarism 7,54% Встановлення високим. Високий рівень оригінальності. Допускається до захисту/рецензування.

Дата 04.05.2026 р.

Відповідальний за антиплагіатну технічну експертизу у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України:

Підпис

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
д.с.н., проф. Юлія ГЕРАСИМЕНКО

2026 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу здобувачі освіти

Фесенко Катерині Віталіївні
(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема роботи «Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання»

керівник роботи Кулішов Володимир Сергійович кандидат педагогічних наук, доцент

Затверджені наказом БІНПО від «12» січня 2026 року № 01-06/01

Строк подання здобувачем освіти роботи «01» травня 2026 року

Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до першого, другого та третього розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 124 сторінок, з них обсяг основного тексту 85 сторінок, список використаних джерел містить 74 позицій.

Перелік питань, які потрібно розробити: Вступ; Розділ 1 Теоретичні засади розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти; 1.1. Сутність та зміст поняття «критичне мислення» в психолого-педагогічній теорії та

практиці; 1.2. Роль критичного мислення в умовах воєнного стану та інформаційних викликів; 1.3. Особливості розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти на сучасному етапі; Висновки до першого розділу. Розділ 2 Організаційно-педагогічні умови розвитку критичного мислення у здобувачів освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти; 2.1. Система освітньої роботи Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти та її можливості для розвитку критичного мислення здобувачів освіти; 2.2. Педагогічні умови розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти; 2.2. Розвиток критичного мислення у здобувачів вищої освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти засобами проблемного навчання; Висновки до другого розділу; Розділ 3 Експериментальне дослідження ефективності розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання; 3.1. Теоретичне обґрунтування моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання; 3.2. Апробація розробленої моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання; 3.3. Результати експериментальних досліджень впровадження розробленої моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти засобами проблемного навчання; Висновки до другого розділу.

Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	Кулішов Володимир Сергійович кандидат педагогічних наук, доцент	13.01.2026 р.	13.02.2026 р.
2	Кулішов Володимир Сергійович кандидат педагогічних наук, доцент	16.02.2026 р.	18.03.2026 р.
3	Кулішов Володимир Сергійович кандидат педагогічних наук, доцент	19.03.2026 р.	20.04.2026 р.

Дата видачі завдання 13.01.2026 р.

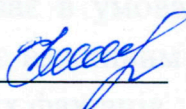
КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з\п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	січень	виконано

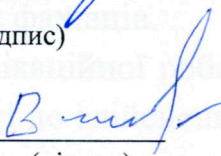
2	Вивчення літературних джерел	лютий	виконано
3	Збирання матеріалу на підприємстві	лютий	виконано
4	Обробка матеріалу	лютий	виконано
5	Виконання розділу 1	лютий	виконано
6	Виконання розділу 2	березень	виконано
7	Виконання розділу 3	квітень	виконано
8	Формулювання висновків	квітень	виконано
9	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії перевірка на плагіат	травень	виконано
10	Подання роботи на кафедру	травень	виконано

Здобувачка освіти

 (підпис)
Катерина ФЕСЕНКО

(прізвище ім'я по-батькові)

Керівник роботи

 (підпис)
Володимир КУЛШОВ

(прізвище ім'я по-батькові)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

ВІДГУК

керівника на кваліфікаційну роботу здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня

Фесенко Катерини Віталіївни

за темою: «Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти засобами
проблемного навчання»

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до самостійного аналізу інформації, прийняття обґрунтованих рішень, критичного оцінювання явищ і процесів в умовах інформаційних викликів та суспільних трансформацій. Особливої значущості дослідження набуває в умовах воєнного стану, коли формування критичного мислення виступає важливим чинником інформаційної безпеки та професійної стійкості майбутніх фахівців.

Під час виконання кваліфікаційної роботи здобувачка продемонструвала достатній рівень підготовленості до здійснення наукового дослідження, уміння працювати з науковими джерелами, аналізувати та систематизувати теоретичний матеріал. У роботі опрацьовано значну кількість наукових праць, що дозволило авторці ґрунтовно розкрити сутність поняття «критичне мислення», визначити особливості його розвитку у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання. Здобувачка виявила вміння критично осмислювати наукові підходи, узагальнювати результати досліджень та формулювати власні висновки.

У процесі дослідження Фесенко К. В. успішно оволоділа комплексом теоретичних та емпіричних методів наукового пошуку. У роботі використано методи аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, моделювання, педагогічного експерименту, анкетування та тестування, що забезпечило достовірність і обґрунтованість отриманих результатів. Авторкою розроблено та апробовано модель розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання, результати впровадження якої засвідчили її ефективність. Практична спрямованість дослідження підтверджує здатність здобувачки втілювати теоретично обґрунтовані наукові ідеї в освітню практику.

Кваліфікаційна робота характеризується логічністю структури, послідовністю та аргументованістю викладу матеріалу. Висновки до розділів і

загальні висновки відповідають поставленій меті та завданням дослідження, містять належне узагальнення результатів проведеної роботи. Авторка продемонструвала здатність самостійно формулювати наукові положення, здійснювати аналіз отриманих даних та обґрунтовувати практичні рекомендації щодо розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти.

Кваліфікаційна робота виконана відповідно до встановлених вимог щодо підготовки такого типу робіт, має завершений характер, належне оформлення та достатній рівень наукової новизни і практичної значущості. Під час виконання дослідження здобувачка проявила високий ступінь самостійності, відповідальності та зацікавленості у результатах наукового пошуку.

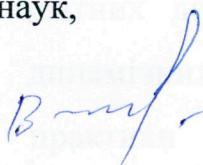
Поряд з позитивними рисами, кваліфікаційна робота Фесенко К.В. не позбавлена окремих недоліків. Окремі положення роботи потребують більш детального статистичного обґрунтування результатів експериментального дослідження. Проте це не впливає на загальну теоретичну й практичну цінність роботи.

Кваліфікаційна робота успішно пройшла перевірку на наявність академічного плагіату. Відсоток оригінальності кваліфікаційної роботи за допомогою комплексу StrikePlagiarism становить 92,46%.

Вважаємо, що кваліфікаційна робота Фесенко Катерини Віталіївни на тему «Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання» виконана на належному теоретичному та практичному рівнях, містить елементи наукової новизни, відповідає встановленим вимогам до оформлення та може бути рекомендована до захисту на засіданні екзаменаційної комісії. Кваліфікаційна робота заслуговує 88 балів (рівень В, «добре»).

Науковий керівник:

доцент кафедри педагогіки, психології
та менеджменту, кандидат педагогічних наук,
доцент

Володимир КУЛІШОВ

11.05.2026

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота: 124 стор, 8 рисунків, 3 додатки, 74 літературних джерел.

Об'єкт дослідження – процес розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти у професійній підготовці.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити модель розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання.

Методи дослідження: *Теоретичні методи* (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, класифікація, порівняння, моделювання), що сприяють для інтерпретації, аналізу, узагальнення теоретичних положень та емпіричних даних. *Емпіричні методи дослідження* використовуються для збору, отримання та фіксації наукових даних і фактів. До них належать такі методи, як: спостереження, аналіз продуктів діяльності та документів, опитувальні методи (анкетування, бесіда, інтерв'ю), соціометрія, метод незалежних характеристик тощо. Для комплексного отримання результатів у педагогічних дослідженнях застосовується метод педагогічного експерименту, що включає констатувальний та формувальний етапи. Також в межах проведення педагогічного експерименту використано тест Л. Старкі «Рівень критичного мислення» (адаптований О. Луценко); методика «Діагностика рефлексивності» (А. Карпов, В. Пономарьова) та анкета щодо вивчення застосування в ЗВО технології проблемного навчання.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підготовки фахівців із розвиненим критичним мисленням, здатних до аналізу, оцінювання та переосмислення інформації в умовах динамічних суспільних і науково-технічних змін. Потреби освітньої практики визначили вибір теми кваліфікаційної роботи: «Розвиток критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання».

Під час виконання роботи було обґрунтовано теоретичні засади розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти, зокрема уточнено сутність і

зміст поняття «критичне мислення», визначено його роль в умовах воєнного стану та сучасних інформаційних викликів, а також проаналізовано особливості його формування у студентської молоді. На основі теоретичного аналізу досліджено організаційно-педагогічні умови розвитку критичного мислення у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти та запропоновано шляхи його вдосконалення засобами проблемного навчання.

Отримані в кваліфікаційній роботі результати можуть бути використані керівництвом і викладачами Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти в практичній діяльності та сприятимуть підвищенню якості освітнього процесу.

Ключові слова: критичне мислення, розвиток критичного мислення, проблемне навчання, освітній процес, здобувачі вищої освіти.

ANNOTATION

Thesis for the Master's Degree: 124 pp., 8 fig., 3 appendices, 74 sources.

Object of research: the process of developing critical thinking in higher education students.

The purpose: to theoretically substantiate, develop, and experimentally verify the effectiveness of using a model for the development of critical thinking among students of higher education at the Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education through problem-based learning methods.

Research methods: *theoretical methods* (analysis, synthesis, induction, deduction, generalization, classification, comparison, modeling) used for interpreting, analyzing, and generalizing theoretical provisions and empirical data. *Empirical research methods* are applied to collect, obtain, and record scientific data and facts. These include observation, analysis of activity products and documents, survey methods (questionnaires, conversations, interviews), sociometry, the method of independent characteristics, etc. To obtain comprehensive results in pedagogical research, the method of pedagogical experiment is used, which includes ascertaining and formative stages. Within the framework of the pedagogical experiment, L. Starkey's Critical Thinking Level Test (adapted by O. Lutsenko) and a questionnaire aimed at studying the use of problem-based learning technologies in higher education institutions were applied.

Relevance of the study is обусловлена the need to train specialists with well-developed critical thinking skills, capable of analyzing, evaluating, and reinterpreting information under conditions of dynamic social and scientific-technological changes. The needs of educational practice determined the choice of the topic of the qualification paper: «Development of Critical Thinking in Higher Education Students by Means of Problem-Based Learning».

In the course of the study, the theoretical foundations of developing critical thinking in higher education students were examined, in particular, the essence and content of the concept of "critical thinking" were clarified, its role under martial law conditions and modern information challenges was defined, and the peculiarities of

its formation in student youth were analyzed. Based on the theoretical analysis, the organizational and pedagogical conditions for developing critical thinking at Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education were studied, and ways of improving it through problem-based learning were proposed.

The results obtained in the qualification paper can be used by the administration and teaching staff of Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education in practical activities and will contribute to improving the quality of the educational process.

Key words: critical thinking, development of critical thinking, problem-based learning, educational process, higher education students.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	19
1.1. Сутність і зміст поняття «критичне мислення» в психолого-педагогічній теорії та практиці	19
1.2. Роль критичного мислення в умовах воєнного стану та інформаційних викликів	28
1.3. Особливості розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти на сучасному етапі	34
Висновки до першого розділу	40
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	42
2.1. Система освітньої роботи Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти та її можливості для розвитку критичного мислення здобувачів освіти	42
2.2. Організаційно-педагогічні умови розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти	48
2.3. Розвиток критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання	54
Висновки до другого розділу	62
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ	64
3.1. Теоретичне обґрунтування та розробка моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання	64

3.2. Апробація розробленої моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання	69
3.3. Результати експериментального дослідження моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання	81
Висновки до третього розділу	86
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93
ДОДАТКИ	102

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства актуалізує потребу в удосконаленні системи вищої освіти, орієнтованої на підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних не лише ефективно здійснювати професійну діяльність, а й демонструвати розвинене критичне мислення. Умови динамічних соціальних і науково-технічних змін зумовлюють необхідність формування у здобувачів освіти здатності до аналізу, оцінювання та переосмислення інформації. Сучасна гносеологічна парадигма відходить від класичного трактування раціональності, відповідно до якого пізнання розглядалося як процес досягнення остаточного, завершеного й істинного знання. Натомість сучасне розуміння пізнавальної діяльності ґрунтується на визнанні відносності, відкритості та динамічності знань. У цьому контексті рівень розвитку певної галузі знань оцінюється не як досягнення завершеної істини, а як стан, за якого наявні теорії та концепції забезпечують достатнє пояснення досліджуваних явищ на певному історичному етапі.

У сучасному науковому дискурсі раціональність трактується не як засвоєння певного обсягу інформації, а як здатність до безперервного пошуку більш обґрунтованих, адекватних і продуктивних теоретичних пояснень. За таких умов провідною характеристикою мислення стає його відкритість до перегляду наявних уявлень, критичного аналізу фактів і аргументів, а також готовність до побудови нових концептуальних моделей.

Отже, сучасна особистість має бути здатною до систематичного аналізу інформації з метою уточнення, коригування або створення більш переконливих пояснювальних конструкцій. Саме такий інтелектуальний процес становить сутність критичного мислення. Відповідно, одним із фундаментальних завдань сучасної освіти є формування у здобувачів уміння свідомо використовувати мисленнєві стратегії та алгоритми, переносити їх у різні сфери діяльності – від розв'язання повсякденних життєвих ситуацій до здійснення наукових досліджень.

Проблемі аналізу специфіки критичного мислення присвячено значну кількість наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Зокрема, у працях Дж. Дьюї, М. Вейнстайна, Є. Полат, Дж. Стіла та інших обґрунтовано значення критичного мислення як основи рефлексивного пізнання та активної інтелектуальної діяльності особистості.

У вітчизняній психології та педагогіці вагомий внесок у розроблення цієї проблематики здійснили С. Терно, О. Тягло, С. Максименко, Н. Харченко та інші науковці. Окремі дослідники, зокрема О. Пометун, Л. Пилипчатіна, І. Сущенко, І. Баранова, акцентують увагу на необхідності розвитку когнітивної сфери особистості, формування вміння конструювати аргументовані висловлювання, ставити змістовні запитання, здійснювати аналіз та інтерпретацію інформації.

Упровадження методів проблемного навчання у практику викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу в закладах вищої освіти спрямоване насамперед на активізацію інтелектуальної діяльності здобувачів освіти та стимулювання їхньої пізнавальної і пошукової активності. Проблемне навчання розглядається як інтерактивна педагогічна технологія, що ґрунтується на засвоєнні знань у процесі розв'язання теоретичних і практичних завдань в умовах спеціально створених або змодельованих проблемних ситуацій. Сутність проблемного навчання полягає у залученні студентів до самостійного аналізу суперечностей, формулювання гіпотез, пошуку альтернативних рішень і їх обґрунтування. Такий підхід забезпечує не лише глибше розуміння навчального матеріалу, а й формує здатність до аргументованого мислення, рефлексії та перенесення здобутих знань у нові ситуації.

Актуальність застосування проблемного навчання зумовлена його потенціалом у формуванні гармонійно розвиненої, творчої особистості, здатної до самоаналізу, саморозвитку, логічного й критичного мислення, прийняття обґрунтованих рішень у складних професійних і життєвих ситуаціях. Відтак психолого-педагогічну підготовку здобувачів вищої освіти доцільно здійснювати на засадах активного впровадження проблемних методів навчання,

які виступають дієвим чинником формування професійної компетентності та розвитку критичного мислення.

Отже, з огляду на зростаючу потребу сучасної освіти у формуванні критичного мислення здобувачів вищої освіти та значний потенціал проблемного навчання у розвитку їхньої пізнавальної активності й інтелектуальної самостійності, було обрано тему дослідження «Розвиток критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання», присвячену використанню проблемного навчання як засобу розвитку критичного мислення у процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців.

Об’єкт дослідження – процес розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти у системі професійної підготовки.

Предмет дослідження – педагогічні умови та модель розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання.

Методологічна та теоретична основи дослідження відображені у наукових дослідженнях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як О. Вахрушева, Н. Виноградова, В. Гетті, Т. Геронімус, А. Галімов, М. Корець, В. Ларіонов, Н. Морзе, Л. Моторна, Л. Ніколау, А. Патокін, Ю. Рамський, В. Сидоренко, П. Сікорський, О. Спірін, В. Титаренко, В. Тименко, Д. Тхоржевський, Н. Цирельчук, М. Чобітько, Л. Шевчук, Т. Шпікалова, Є. Юдіна, Т. Яковенко, С. Яшанов та інших. Теоретичні й практичні аспекти застосування проблемного навчання в організації освітнього процесу у закладах вищої освіти детально розроблені вітчизняними науковцями, серед яких В. Бондар, В. Галузинський, М. Євтух, О. Євдокимов, О. Киричук, І. Козловська, Н. Ничкало. Ці наукові праці висвітлюють як теоретичні засади проблемного навчання, так і практичні аспекти його використання для розвитку критичного мислення та професійної компетентності здобувачів вищої освіти.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити модель розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання, а також визначити

педагогічні умови її ефективного впровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

Загальна мета конкретизується у **дослідницьких завданнях**:

1. Проаналізувати сутність і зміст поняття «критичне мислення» у психолого-педагогічній теорії.
2. Визначити особливості розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах сучасних інформаційних викликів.
3. Обґрунтувати педагогічні умови розвитку критичного мислення засобами проблемного навчання.
4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості критичного мислення здобувачів вищої освіти.
5. Розробити модель розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання.
6. Експериментально перевірити ефективність розробленої моделі та проаналізувати результати її впровадження.

Методи дослідження. *Теоретичні методи* (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, класифікація, порівняння, моделювання), що сприяють для інтерпретації, аналізу, узагальнення теоретичних положень та емпіричних даних. *Емпіричні методи дослідження* використовуються для збору, отримання та фіксації наукових даних і фактів. До них належать такі методи, як спостереження, аналіз продуктів діяльності та документів, опитувальні методи (анкетування, бесіда, інтерв'ю), соціометрія, метод незалежних характеристик тощо. Для комплексного отримання результатів у педагогічних дослідженнях застосовується метод педагогічного експерименту, що включає констатувальний та формувальний етапи. Також в межах проведення педагогічного експерименту використано тест Л. Старкі «Рівень критичного мислення» (адаптований О. Луценко); методика «Діагностика рефлексивності» (А. Карпов, В. Пономарьова) та анкета щодо вивчення застосування в ЗВО технології проблемного навчання.

Експериментальна база дослідження. Вибіркова сукупність сформована рандомно, представлена здобувачами освіти майбутніми педагогами Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти. Емпіричні дані було отримано шляхом анкетування та тестування.

Наукова новизна дослідження, що вперше теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено модель розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання, що передбачає системне використання проблемних ситуацій, дослідницьких завдань у процесі психолого-педагогічної підготовки; *уточнено* сутність поняття «критичне мислення здобувачів вищої освіти» та його структурні компоненти в контексті проблемного навчання; *конкретизовано* критерії, показники і рівні сформованості критичного мислення з урахуванням сучасних вимог до професійної підготовки фахівців; *подальшого розвитку* набули підходи до використання технологій проблемного навчання в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців.

Практична значущість одержаних результатів. Результати роботи можуть бути використані у практичній діяльності викладачів Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти, у підготовці майбутніх фахівців, а також у розробленні навчально-методичних матеріалів, спецкурсів і програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження було апробовано в матеріалах: Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правові та соціально-психологічні аспекти регуляції поведінки особи в умовах воєнного стану», м. Біла Церква, 2026, тема «Проблемне навчання як засіб розвитку критичного мислення студентів у закладі вищої освіти»; І-шої Міжнародної науково-практичної студентської конференції «Науковий простір студента: пошуки і знахідки» педагогічний факультет УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Київ, 2026 р. на тему «Проблемне навчання як засіб розвитку професійної компетентності майбутніх педагогів».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (70 найменувань). Робота містить 9 рисунків. Загальний обсяг роботи – 117 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність та зміст поняття «критичне мислення» в психолого-педагогічній теорії та практиці

Критичне мислення як одна з трансверсальних компетентностей майбутніх фахівців ХХІ століття постає складним і багатовимірним феноменом, що охоплює сукупність аналітичних, оцінювальних та рефлексивних умінь.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що в наукових поглядах поняття «критичне мислення», «рефлексивне мислення», «аналітичне мислення» та «логічне мислення» є взаємопов'язаними, однак кожне з них має власні особливості, функції та змістове наповнення.

Ще на початку ХХ століття філософ і педагог Джон Дьюї підкреслював значущість «рефлексивного мислення», розглядаючи його як активний, наполегливий і ґрунтовний процес осмислення будь-якого переконання чи передбачуваної форми знання з урахуванням підстав, що його обґрунтовують, а також можливих висновків, до яких воно приводить. У подальших дослідженнях Р. Енніс трактує критичне мислення як інтелектуально організований процес, що передбачає активне й компетентне осмислення, застосування, аналіз, синтез і/або оцінювання інформації, отриманої або сформованої в результаті спостереження, досвіду, рефлексії, міркувань чи комунікації, яка слугує підґрунтям для формування переконань і прийняття рішень [19].

Аналітичне мислення розглядається, як здатність розкладати складну проблему на окремі складові для детального вивчення, тобто його основними ознаками є системність, структурованість, деталізація, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, що сприяє глибокому дослідженню проблеми та пошук її структури.

Логічне мислення характеризується, як мислення, що ґрунтується на законах логіки та послідовності міркувань, тобто його ознаками є послідовність, доказовість, чіткість, несуперечливість висновків, що дає можливість побудова правильні умовиводи і доведення істинності тверджень.

Проблематика розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти є предметом наукових пошуків і вітчизняних дослідників. Зокрема, увага зосереджується на застосуванні інтерактивних методів навчання як засобу формування критичного мислення та оцінюванні їх ефективності в процесі опанування освітніх компонентів [23], на специфіці розвитку критичного мислення майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки [40], а також на визначенні організаційно-педагогічних умов, що сприяють формуванню цієї ключової компетентності у студентів закладів вищої освіти [16].

І. Дорожко розглядає критичне мислення як самостійний тип мисленнєвої діяльності, підкреслюючи необхідність надання учням достатньої свободи для незалежного мислення та розв'язання складних завдань. Дослідниця наголошує, що здатність до критичного мислення може формуватися в будь-якому віці: навіть учні початкової школи та діти дошкільного віку вже володіють необхідним життєвим досвідом і знаннями для його прояву. Завдяки розвитку критичного мислення традиційний процес пізнання набуває індивідуалізованого характеру, стає більш усвідомленим, безперервним і продуктивним [10, с. 52].

Отже, критичне мислення можна розглядати як інтегративну здатність, що поєднує елементи логічного, аналітичного та рефлексивного мислення для прийняття обґрунтованих рішень у різних життєвих і професійних ситуаціях. Саме тому в межах нашого дослідження ми приділили значну увагу розкриттю змісту поняття «критичне мислення».

Витоки поняття «критичне мислення» пов'язують із філософом Д. Дьюї, який визначав його як активний, послідовний і ґрунтовний процес пошуку та перевірки знань. Такий процес передбачає аналіз, порівняння, формулювання

висновків і здійснення міркувань на основі доказів, що, своєю чергою, забезпечує формування обґрунтованих суджень і прийняття усвідомлених рішень. Т. Чатфілд трактував критичне мислення як одну з ключових компетентностей людини майбутнього, що забезпечує здатність критично оцінювати інформацію, піддавати її сумніву та протидіяти можливим маніпуляціям. Водночас О. Тягло визначає критичне мислення як інтелектуальну діяльність, спрямовану на виявлення й корекцію власних помилок, досягнення точності суджень і обґрунтованості міркувань, що ґрунтується на усвідомленні неминучості похибок у процесі людського пізнання [22].

О. Пометун визначає критичне мислення як окремий тип мислення, що характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю та рефлексивністю. Воно передбачає формування в процесі навчання здатності особистості ідентифікувати проблеми, здійснювати аналіз, синтез і оцінювання інформації з різноманітних джерел, висувати й оцінювати альтернативні рішення, обирати оптимальні способи розв'язання проблеми або формувати власну позицію з її аргументованим обґрунтуванням, а також здійснювати свідомий вибір і відповідну діяльність [37, с. 94].

С. Терно трактує критичне мислення як науковий тип мислення, що застосовується у процесі розв'язання складних і нестандартних практичних завдань. Воно поєднує загальне та предметно-специфічне мислення і характеризується такими ознаками, як усвідомленість, самостійність, рефлексивність, цілеспрямованість, обґрунтованість, контрольованість і самоорганізованість [51].

К. Музичук розглядає критичність мислення як здатність суб'єкта пізнавальної діяльності зберігати незалежність від зовнішніх впливів, уникати беззастережного прийняття чужих суджень, а також здійснювати об'єктивне оцінювання як позитивних, так і негативних аспектів явищ чи фактів, виокремлюючи в них істинне й хибне [30].

На думку М. Шеремет, критичне мислення є складним багаторівневим феноменом, у структурі якого відображаються ціннісні орієнтації особистості, її знання, способи розумової та практичної діяльності, засвоєні морально-етичні норми, соціально-політичні характеристики та досвід оцінювання. Дослідниця підкреслює, що розвиток критичного мислення не доцільно обмежувати рамками окремої навчальної дисципліни, оскільки воно актуалізується в різноманітних життєвих ситуаціях і щодо різних об'єктів пізнання [62, с. 133; 50].

За підходом О. Пометун та І. Сущенко, критичне мислення визначається як такий тип мислення, що передбачає здатність особистості виявляти проблеми, формулювати запитання, здійснювати аналіз і порівняння, синтезувати та оцінювати інформацію з різних джерел, висувати гіпотези, аналізувати альтернативні варіанти, здійснювати свідомий вибір, приймати обґрунтовані рішення та аргументувати їх [42].

Таким чином, можемо зазначити, що підходи М. Шеремет та О. Пометун і І. Сущенко є близькими в тому, що критичне мислення розглядається ними як складний процес аналізу, оцінювання інформації та прийняття обґрунтованих рішень. Водночас М. Шеремет акцентує увагу на багаторівневій структурі критичного мислення та його зв'язку з цінностями й життєвим досвідом особистості, тоді як О. Пометун та І. Сущенко більшою мірою підкреслюють практичні інтелектуальні вміння й навички, необхідні для розв'язання проблемних ситуацій.

О. Колесова трактує критичне мислення як особистісно-професійну якість майбутнього фахівця, що відображає один із різновидів продуктивного мислення, спрямованого на пошук оптимальних способів розв'язання як професійних, так і особистісних завдань у стандартних і нестандартних ситуаціях. Дослідниця підкреслює, що ця якість проявляється в уміннях виокремлювати головне у змісті інформації, формулювати й аргументувати власну позицію, адекватно інтерпретувати думки інших, ефективно взаємодіяти в команді, зіставляти різні погляди, а також здійснювати аналіз, оцінювання й

перевірку інформації як у контексті групової діяльності, так і в процесі особистісно-професійного саморозвитку [21, с. 155].

Л. Варяниця розглядає критичне мислення як складне, багатовимірне та багаторівневе явище, що визначається здатністю особистості до самостійного оцінювання реальності, інформації, знань і суджень інших людей, а також до пошуку ефективних рішень із урахуванням наявних стереотипів і сформованих критеріїв. У цьому контексті критичне мислення постає як особливий тип мислення, спрямований на самостійне розв'язання пізнавальних і життєвих проблем шляхом їх комплексного та всебічного аналізу, опрацювання інформації з різних джерел, визначення можливих шляхів розв'язання, обґрунтованого вибору оптимального варіанту та подальшої корекції мисленнєвої діяльності [4, с. 214-216].

Також Л. Варяниця зазначає, що особистість із розвиненим критичним мисленням здатна визначати проблему та формулювати цілі діяльності, самостійно здійснювати пошук інформації, систематизувати й презентувати її, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між поняттями та ідеями, переформульовувати інформацію, генерувати нові ідеї та виявляти нові можливості, що забезпечує ефективне розв'язання поставлених завдань [4, с. 212].

Погляди О. Колесової та Л. Варяниці об'єднує розуміння критичного мислення як складного багатовимірного феномена, що передбачає аналіз інформації, оцінювання різних позицій і прийняття обґрунтованих рішень у процесі розв'язання життєвих та професійних завдань.

За визначенням Н. Громової, критичне мислення слід розглядати як складний аналітико-синтетичний процес пізнавальної діяльності, якому притаманні логічність, рефлексивність та усвідомленість. Дослідниця підкреслює, що такий тип мислення вимагає від особистості сформованості спеціальних умінь, необхідних для здійснення повноцінного критичного аналізу та осмислення інформації [7, с. 135].

Узагальнюючи підходи різних дослідників, можемо зазначити, що критичне мислення розглядається як інтелектуально дисциплінований процес активної та свідомої концептуалізації, застосування, аналізу, синтезу й оцінювання інформації, отриманої в результаті спостереження, досвіду, рефлексії, міркувань або комунікації, що виступає основою для формування переконань і прийняття рішень. У своїй розвиненій формі воно ґрунтується на універсальних інтелектуальних цінностях, серед яких виокремлюють ясність, точність, логічну послідовність, доречність, доказовість, глибину, широту мислення та справедливість. До ключових умінь критичного мислення належать інтерпретація, аналіз, оцінювання, формулювання умовиводів, пояснення та саморегуляція.

Узагальнюючи підходи до розуміння сутності поняття «критичне мислення», О. Пометун та І. Сущенко виокремлюють п'ять його ключових характеристик. По-перше, критичне мислення має самостійний характер, що передбачає незалежність суджень. По-друге, воно тісно пов'язане зі знаннями, оскільки ґрунтується на наявному інформаційному базисі, який виступає відправною точкою мисленнєвої діяльності. По-третє, критичне мислення розпочинається з постановки запитань, спрямованих на з'ясування сутності проблеми. По-четверте, важливою його ознакою є необхідність аргументованості висловлювань. По-п'яте, критичне мислення має соціальний характер, адже ідеї потребують перевірки, уточнення та розвитку в процесі взаємодії з іншими [38].

Б. Багай до основних рис критичного мислення відносить сформованість таких умінь, як здатність здійснювати логічні умовиводи, приймати обґрунтовані рішення, оцінювати як зміст отриманої інформації, так і власний процес мислення, а також орієнтувати діяльність на досягнення результату [2, с. 4].

М. Фіцула, характеризуючи прояви критичного мислення у студентів, акцентує увагу на їх здатності самостійно виокремлювати та формулювати проблему, висувати науково-дослідницькі гіпотези, визначати способи їх

перевірки, збирати й аналізувати необхідні дані, а також пропонувати методи їх обробки. Важливими є також уміння формулювати обґрунтовані висновки, визначати можливості практичного застосування отриманих результатів, а також бачити проблему в цілісному вигляді, розрізняти її складові та етапи розв'язання як у самотійній, так і в колективній діяльності [54].

У педагогічній науці критичне мислення розглядається як складний комплекс раціональних умінь, що передбачає здатність ефективно працювати з інформацією, зокрема здійснювати її пошук, глибокий аналіз і об'єктивне оцінювання якості. Важливою його ознакою є здатність розглядати проблему в цілісному контексті, а не обмежуватися окремими її аспектами. Критичне мислення також передбачає чітке формулювання проблеми, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, побудову логічно обґрунтованих висновків, формування власної позиції, пошук альтернативних рішень і готовність до її корекції на основі переконливих аргументів.

За С. Терно, основними властивостями критичного мислення є:

1. високий рівень усвідомленості власної розумової діяльності, що проявляється в умінні інтерпретувати, систематизувати знання та застосовувати їх у різних ситуаціях;
2. самотійність, яка полягає у здатності ставити нові завдання і знаходити способи їх розв'язання;
3. рефлексивність як здатність до осмислення власних дій;
4. цілеспрямованість, що забезпечує спрямованість мислення на досягнення визначеної мети та корекцію дій відповідно до умов;
5. оцінювальний характер, який передбачає аналіз, інтерпретацію та порівняння інформації з метою уточнення і вдосконалення власних дій;
6. обґрунтованість, що виявляється у встановленні достовірності суджень [51].

Критичне мислення розглядається як цілісне утворення, що включає чотири взаємопов'язані компоненти: когнітивний, аналітичний, особистісний та діяльнісний (Рис. 1.1.1). Формування здатності до критичного мислення

передбачає наявність відповідних знань, умінь, особистісних якостей і готовності до реалізації критичної поведінки. Когнітивний компонент відображає пізнавальні можливості особистості, зокрема рівень сприйняття навчального матеріалу, обсяг предметних знань і розуміння сутності критичного мислення. Він виступає базовою основою для розвитку інших складових. Аналітичний компонент охоплює такі характеристики мислення, як логічність, рефлексивність та здатність до оцінювання. Логічність забезпечує послідовність міркувань, аргументованість висновків і здатність до узагальнення. Рефлексія сприяє усвідомленню та аналізу власної мисленнєвої діяльності, пов'язана із самооцінкою та самовдосконаленням. Оцінювання, зокрема перевірка достовірності тверджень, дає змогу визначати їх значущість і є ключовим елементом критичного мислення. Особистісний компонент характеризує індивідуально-психологічні якості, що сприяють розвитку критичного мислення. До них належать толерантність до альтернативних поглядів, об'єктивність оцінювання, здатність до сумніву та перевірки інформації, цілеспрямованість, відповідальність, ініціативність, а також уміння самостійно визначати проблеми та знаходити шляхи їх розв'язання. Цей компонент забезпечує внутрішню готовність особистості до критичного аналізу. Діяльнісний компонент відображає практичний аспект реалізації критичного мислення, що включає здатність розв'язувати проблеми, пропонувати конструктивні рішення, долати перешкоди на шляху досягнення мети, здійснювати прогнозування та планування, виявляти логічні помилки. Важливими є також комунікативні вміння, зокрема здатність до ведення діалогу та участі в аргументованих дискусіях. Отже, критичне мислення постає як інтегрована система, що поєднує когнітивні, аналітичні, особистісні та діяльнісні компоненти, які у своїй сукупності забезпечують здатність особистості до обґрунтованого аналізу, оцінювання інформації та ефективного розв'язання проблем.

Рис.1.1.1. Структура критичного мислення (згенеровано за допомогою сервісу ChatGPT)

Узагальнення різних наукових підходів до трактування поняття «критичне мислення» дає підстави розглядати його як один із провідних видів інтелектуальної діяльності, що характеризується високим рівнем усвідомленого сприйняття інформації та використанням когнітивних стратегій, спрямованих на досягнення оптимального результату. Такий тип мислення забезпечує продукування нового знання з урахуванням попереднього досвіду та різних точок зору. Застосування критичного мислення є найбільш ефективним у процесі розв'язання завдань, формулювання висновків і прийняття обґрунтованих рішень. Воно формується і розвивається в умовах активної обробки інформації, аналізу проблемних ситуацій, оцінювання альтернатив і вибору доцільних способів дії.

Отже, критичне мислення можна визначити як здатність особистості логічно осмислювати ситуації, розглядати їх із різних позицій, відокремлювати факти від суджень, упереджень, інтуїтивних припущень і гіпотез. Його розвиток передбачає сформованість навичок саморефлексії, зокрема здатності критично оцінювати власні міркування й дії. Важливим аспектом є також розвиток самокритичності, що сприяє виявленню власних упереджень, удосконаленню процесів оцінювання інформації та підвищенню якості прийняття рішень. Також критичне мислення виявляється у здатності усвідомлювати проблему, здійснювати її всебічний аналіз та оцінювання з урахуванням альтернативних підходів і контраргументів, формулювати обґрунтовані висновки та будувати гіпотези або плани дій. Його функціональне призначення полягає у розв'язанні складних практичних завдань, формулюванні висновків, здійсненні ймовірнісної оцінки ситуацій і прийнятті обґрунтованих рішень.

1.2. Роль критичного мислення в умовах воєнного стану та інформаційних викликів

У сучасному динамічному світі, що характеризується швидкими змінами, інформаційним перевантаженням та зростанням складності викликів, від особистості вимагається не лише володіння знаннями, а й здатність критично їх осмислювати, аналізувати та ефективно застосовувати. Вища освіта, як ключовий інститут формування майбутніх професіоналів і громадян, відіграє визначальну роль у розвитку цих компетентностей. Зокрема, В. Кремень, В. Луговий та П. Саух підкреслюють, що випускники закладів вищої освіти повинні бути конкурентоспроможними фахівцями на сучасному ринку праці [24, с. 4].

Сучасний світ функціонує як глобальний інформаційний простір, де знання та інформація мають першочергове значення. Зростає кількість фахівців, залучених до інформаційних технологій, комунікацій, а також виробництва

інформаційних продуктів і послуг. Життя в інформаційному суспільстві зумовлює потребу критично та творчо мислити, здатність генерувати нові ідеї, бути комунікабельним, вміти працювати в команді, слухати та чути інших, уникати конфліктів або ефективно їх розв'язувати. У сучасних умовах успішнішими стають не ті, хто володіє більшою кількістю знань, а ті, хто вміє краще мислити.

Цифрові технології сьогодні стають необхідністю, оскільки вони швидко проникли в усі сфери життя. Здобувачі вищої освіти, що перебувають у центрі цієї трансформації, отримують значні переваги, але одночасно стикаються з новими викликами, що потребують підтримки через використання цифрових освітніх технологій. Цифрові платформи забезпечують безпрецедентну гнучкість у навчанні; зокрема, платформи онлайн-навчання, такі як Udemu, та відкриті освітні ресурси надають можливість доступу до великого обсягу навчального контенту у будь-який час та в будь-якому місці [15]. Така доступність зміцнює автономію та відповідальність здобувачів вищої освіти, дозволяючи навчатися у власному темпі та відповідно до індивідуальних потреб і вподобань, що сприяє реалізації диференційованого та персоналізованого навчання.

Сучасні студенти належать до покоління Z, яке характеризується високим рівнем технічного прогресу та цифрової компетентності, активним використанням онлайн-ресурсів і відсутністю потреби у традиційних друкованих джерелах інформації. Представники цього покоління народилися в умовах цифрового середовища та соціальних мереж, постійно користуються інтернетом, навігаторами та голосовими помічниками на кшталт Google для пошуку необхідної інформації. Покоління Z вирізняється індивідуалістичними рисами, високою цінністю легкого доступу до інформації та очікуванням оперативного зворотного зв'язку. Оптимальні умови навчання для цих студентів створюються через активне залучення до вирішення проблем у спільних завданнях і проєктній діяльності, що відповідає принципам інтерактивного навчання. Візуальні методи навчання мають особливу

ефективність для представників цього покоління, а платформу YouTube вони сприймають не лише як розважальний ресурс, а й як інструмент здобуття знань. Покоління Z використовує відеоконтент для візуалізації фактів і ідей, що сприяє їх кращому усвідомленню. Так, за даними дослідження Pearson, 59% студентів покоління Z надають перевагу навчанню через перегляд відео на YouTube [11].

Критичне мислення є ключовим інструментом протидії інформаційним маніпуляціям та забезпечення об'єктивного сприйняття реальності. Воно проявляється у здатності свідомо аналізувати отриману інформацію, перевіряти її достовірність, виявляти логічні невідповідності та приховані маніпулятивні прийоми. Розвиток цієї компетентності сприяє зменшенню впливу когнітивних викривлень, що застосовуються для поширення дезінформації та формування упереджених оцінок. Однією з основних складових критичного мислення є аналіз інформації, який передбачає ідентифікацію джерел, оцінку їхньої надійності та перевірку фактів за допомогою кількох незалежних ресурсів. Оскільки маніпуляції часто базуються на емоційних тригерах або частковій правді, важливим є розпізнавання ознак упередженого висвітлення подій. Скептичний підхід, як невід'ємний елемент критичного мислення, дозволяє уникати автоматичного сприйняття інформації як істинної та стимулює зважене оцінювання аргументів і пошук додаткових підтверджень. Ця компетентність особливо актуальна для поліцейських, оскільки їхня професійна діяльність вимагає ухвалення швидких та обґрунтованих рішень у складних ситуаціях. Логічне мислення забезпечує розпізнавання суперечливих тверджень, фальшивих аргументів та маніпулятивних технік, що можуть впливати на свідомість. Наприклад, у пропагандистських матеріалах часто використовуються узагальнення, апеляція до емоцій або викривлення фактів для нав'язування певної точки зору. Здатність критично оцінювати такі повідомлення дозволяє мінімізувати ризик дезінформації, яка може негативно впливати на виконання професійних обов'язків поліцейських. Рефлексія відіграє не менш важливу роль у формуванні стійкості до інформаційних

маніпуляцій. Усвідомлення власних когнітивних упереджень та потенційного впливу зовнішніх факторів сприяє підтриманню неупередженості та запобіганню хибним висновкам. Оскільки маніпулятивні повідомлення часто спираються на емоційний компонент, контроль власного емоційного стану є критично важливим для збереження раціональності під час прийняття рішень [17, с.78-79].

О. Усата, І. Блохіна та В. Гаврик [52] наголошують на значенні розвитку критичного мислення здобувачів освіти в умовах глобального інформаційного середовища як здатності до самостійного аналізу, розпізнавання маніпуляцій та оцінки об'єктивності інформації. На думку інших авторів, сформованість цієї компетентності сприяє уникненню хибних висновків, зменшенню впливу когнітивних упереджень та підвищує здатність до об'єктивного аналізу складних проблем. Дослідники обґрунтовують використання таких педагогічних інструментів для розвитку критичного мислення, як проблемно-орієнтоване навчання, міждисциплінарні підходи, цифрові технології та дослідницька діяльність [29].

В умовах російсько-української війни критичне мислення молоді набуває особливої важливості, виступаючи ефективним механізмом резистентності особистості до маніпулятивного впливу. Воно реалізується через чіткий алгоритм і послідовність узгоджених інтелектуальних дій, що забезпечують впорядкування міркувань, усунення протиріч і невизначеностей у інформації, сприяють конструктивній діяльності особистості та підвищують її імунітет до різних видів маніпуляцій [26].

Суб'єктність виступає важливим компонентом технології формування критичного мислення молоді в умовах війни. Вона розглядається як здатність, що «забезпечує людині ефективне автономне функціонування у нерозкритій повністю системі життєвих координат» [9]. Масове суспільство може значною мірою трансформувати індивідуальну психіку та підпорядкувати індивідуальну свідомість, що робить необхідним усвідомлення природи суб'єкта в сучасному суспільстві культури споживання та визначення шляхів формування суб'єктних

характеристик особистості як носія масового типу культури та свідомості. Якщо особистість перетворюється на об'єкт впливу й позбавляється можливості вибору між суб'єктністю та об'єктністю, таке суспільство може розглядатися як «насильницьке». Опір масовому тиску можливий лише за наявності атрибутів суб'єктності, таких як самостійність, активність, впевненість, стійкість, критичне мислення та відповідальність, які проявляються за певним поетапним алгоритмом. Основою суб'єктності є критично-аналітичний підхід до сприйняття дійсності та рефлексійно глибокий і відповідальний світогляд особистості [9].

У сучасних умовах війни стратегічною метою інформаційного впливу є не лише поширення дезінформації або задоволення політичних інтересів, а й формування морально-психологічного стану громадян. Актуальним є підвищення рівня медіаграмотності, що передбачає розвиток критичного ставлення до отриманої інформації. Дослідження показують, що одним із ключових факторів, що впливають на здатність до критичного аналізу інформації, є тривалість перебування в соціальних мережах або час, витрачений на перегляд новин. Другим чинником є кількість джерел інформації: під час екстремальних подій одна й та сама інформація надходить одночасно з кількох джерел, що можуть перефразовувати її, додавати коментарі або деталі, внаслідок чого психіка сприймає одну подію як кілька, підвищуючи ризик травматизації. Третім важливим чинником є достовірність інформації: елементарна перевірка першоджерел або каналу поширення матеріалу створює сумнів і, як наслідок, стимулює розвиток критичного мислення та зменшує ймовірність потрапляння під вплив дезінформації [12; 59].

Результати сучасних міжнародних досліджень також демонструють масштаб інформаційних викликів під час російсько-української війни. Зокрема, аналіз мільйонів повідомлень у соціальних мережах Facebook і Twitter показав активне поширення пропагандистського та недостовірного контенту, причому лише близько 8–15 % таких матеріалів були видалені платформами. Це підтверджує необхідність розвитку критичного мислення та навичок

фактчекінгу як важливих механізмів інформаційної безпеки особистості [68]. Крім того, дослідники встановили, що приблизно 18 % фактчекінгових матеріалів дублювали вже спростовані фейки іншими мовами, що свідчить про швидкість і масштаб поширення маніпулятивної інформації [70].

Результати сучасних досліджень свідчать, що в умовах воєнного стану та інформаційної війни критичне мислення набуває особливого значення як механізм захисту особистості від маніпулятивного впливу, дезінформації та психологічного тиску. Зокрема, у наукових працях, присвячених інформаційним операціям в умовах війни, підкреслюється, що пропаганда й інформаційні атаки стали одним із ключових інструментів сучасного гібридного протистояння, а здатність людини критично аналізувати інформацію розглядається як важлива складова національної безпеки [69]. Так, для прикладу, за результатами дослідження ГО «Детектор медіа» (2024), понад 60 % українців вважають проблему дезінформації суспільно важливою, однак лише близько 40 % респондентів систематично перевіряють джерела інформації.

Таким чином, в умовах війни розвиток інформаційної грамотності та критичного мислення набуває особливого значення для забезпечення інформаційної безпеки, протидії дезінформації та фейковим повідомленням, а також для розпізнавання контенту, що порушує суспільну мораль. Освітній процес у цьому контексті виступає не лише засобом формування когнітивних та цифрових компетентностей, а й важливим механізмом зміцнення інформаційної безпеки молоді. Отже, розвиток критичного мислення та інформаційної грамотності молоді в умовах війни є ключовим елементом їхньої інформаційної безпеки та стійкості до маніпуляцій. Освіта виконує не лише когнітивну функцію, а й сприяє формуванню суб'єктності, здатності самостійно аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення.

1.3. Особливості розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти на сучасному етапі

Критичне мислення є однією з фундаментальних компетентностей, що забезпечує ефективну адаптацію студентів до динамічних умов професійної діяльності та суспільного життя. Воно виступає невід'ємною складовою процесу навчання, сприяючи не лише запам'ятовуванню інформації, а й її глибокому осмисленню, оцінюванню та інтеграції у власну систему знань.

На зміну традиційним підходам у навчанні дедалі частіше приходять нетрадиційні методи, основою яких є активне використання сучасних інформаційних технологій. Так, Т. Хачумян [55; 56] наголошує, що використання інформаційних технологій у навчальній діяльності сприяє розвитку критичного мислення. Основу її підходу становить формування інформаційно-педагогічного середовища, у якому домінують завдання пошукового та аналітичного характеру, висування та перевірка гіпотез, а також створення ситуацій для виявлення та корекції помилок.

Дослідження А. Аверишина та Т. Яковенко [1] демонструють, що комплексне застосування інтерактивних методів та форм навчання суттєво підвищує рівень сформованості критичного мислення у студентів.

З позицій навчального процесу критичне мислення визначається як наукове мислення, головною метою якого є ухвалення незалежних, обґрунтованих і виважених рішень. Український дослідник С. Терно [50] пропонує теорію розвитку критичного мислення в освітньому процесі, що базується на створенні проблемних ситуацій, використанні кейсів, ознайомленні студентів із принципами та стратегіями критичного мислення, організації ситуацій вибору, застосуванні інтерактивних форм навчання (діалогів, дискусій), письмовому викладі розмірковувань із подальшою рефлексією, наданні права на помилку та моделюванні ситуацій її виправлення.

На концептуальному рівні складовою технології формування критичного мислення молоді виступає педагогічний задум, що полягає у моделюванні

освітнього процесу, здатного забезпечити ефективну організацію алгоритмічної діяльності здобувачів освіти завдяки їхній творчій спрямованості, проблемності та врахуванню індивідуальних особливостей [25].

Основними складовими будь-якого навчального курсу є заняття, які мають визначену дидактичну структуру. Їх організація та наповнення моделюється викладачем таким чином, щоб у результаті формувалися у студентів необхідні знання та вміння, а також розвивалися специфічні компетентності, зокрема здатність до критичного мислення.

Т. Бандурович виокремлює у занятті з використанням технологій критичного мислення три фази: виклик, осмислення та рефлексія. На фазі виклику формулюється проблема та визначаються цілі вивчення матеріалу. На етапі осмислення відбувається усвідомлення нового матеріалу та робота студента з інформаційними даними. Завершальна фаза передбачає рефлексію, в ході якої студент осмислює отриману інформацію та формує власне судження щодо досліджуваного матеріалу [3].

Наступним етапом роботи навчального заняття є засвоєння нового матеріалу. Після цього відбувається його осмислення, виділення незрозумілих фактів та ключових аспектів. Крім того, здобувачі вищої освіти можуть самостійно вивчати додаткові джерела з теми з урахуванням власних потреб. Осмислення нової інформації сприяє розвитку критичного мислення. На заключному етапі заняття основним питанням до студентів є «Для чого потрібний вивчений матеріал?», відповідь на яке вони шукають, виконуючи завдання рефлексивної анкети. Такі анкети, що розміщуються наприкінці кожного заняття, не оцінюються і використовуються з метою самоаналізу студентами власних досягнень. Вони можуть бути реалізовані у вигляді вбудованої Google Форми.

Уміння застосовувати знання виступає важливим індикатором розвитку критичного мислення. За результатами роботи викладач та студенти можуть оцінити, наскільки якісно засвоєно матеріал курсу та чи дозволяє він знаходити рішення у ситуаціях, що виникатимуть у майбутній професійній діяльності.

Таким чином, електронні навчальні ресурси забезпечують усі необхідні можливості для розвитку критичного мислення студентів у режимі онлайн.

Критичне мислення активізується в умовах, коли нові, вже засвоєні ідеї перевіряються, оцінюються, розвиваються та застосовуються. Їх перевірка на точність та адекватність може здійснюватися навіть у змішаному форматі навчання з використанням сучасних інформаційних технологій. О. Пометун підкреслює, що педагогічна модель навчального процесу повинна передбачати чітке планування очікуваних результатів, спрямованих на підвищення рівня критичного мислення, організацію активного навчання для створення простору самостійних міркувань та рішень, а також забезпечення позитивного навчального клімату, що стимулює ефективне засвоєння знань [37].

Американські вчені Ч. Темпл, Дж. Стіл та К. Мередіт, яких вважають засновниками технології розвитку критичного мислення, виокремили три основні етапи його формування: виклик, реалізація та рефлексія. Ці етапи можуть бути інтегровані у навчальні заняття. На першому етапі «виклик» студенти знайомляться з новою інформацією та осмислюють попередні знання. Для активізації процесу мислення доцільно використовувати методи «мозкового штурму» або «мозкової атаки», під час яких учасники складають списки наявних знань. Дозволяється фіксувати всі висловлені ідеї, без критики та оцінки. Основним завданням викладача на цьому етапі є узагальнення знань студентів, визначення рівня їхніх компетентностей та формулювання цілей подальшого навчання. На другому етапі «реалізація» студенти аналізують, яким чином здобуті знання можуть бути застосовані. Цей етап передбачає індивідуальний пошук інформації з подальшим груповим обговоренням, використанням дискусій, дебатів та заповнення «білих плям» у знаннях. Критичні судження студентів на цьому етапі не лише допускаються, а й заохочуються. На третьому етапі «рефлексія» студенти оцінюють практичну значимість отриманих знань, аналізують, як нові знання вплинули на їхнє мислення, поведінку та світогляд. Для цього доцільно застосовувати метод написання есе, де студент у стислому вигляді викладає власну позицію.

Методична схема «виклик – реалізація – рефлексія» може ефективно використовуватися також у самостійній роботі студентів, індивідуальній або груповій, наприклад під час створення презентацій, ведення діалогів чи інших інтерактивних завдань [64].

3. Шумейко відзначає, що ефективність впровадження технології розвитку критичного мислення значною мірою залежить від викладача, який повинен заздалегідь оцінити доцільність застосування цієї технології у процесі вивчення конкретної теми; врахувати, які знання, уміння та навички опанують студенти, які їхні здібності, особливості та професійні риси будуть при цьому розвиватися; організувати взаємодію зі студентами на засадах діалогічності та партнерства; сприяти самостійній дослідницькій діяльності та формуванню творчого стилю діяльності студентів; стимулювати прояв їхніх творчих рис, а також активності, організованості, швидкості, гнучкості, оригінальності, об'єктивності та відповідальності [65, с. 350].

Для формування критичного мислення студентів викладач повинен постійно самовдосконалюватися. У цьому контексті особливе значення мають п'ять рекомендацій щодо професійного розвитку педагога: 1) застосовувати нестандартні підходи у викладанні; 2) активно вивчати спеціалізовану літературу; 3) регулярно виконувати вправи для розвитку критичного та креативного мислення; 4) розширювати власний світогляд; 5) включати елементи гри, розваг та підтримувати позитивний настрій у навчальному процесі [65].

Дискусії та дебати є надзвичайно ефективними форматами навчального спілкування, оскільки вони дозволяють студентам по-новому оцінювати проблему та розширювати горизонти мислення. Крім того, цей формат універсальний, оскільки дозволяє обговорювати будь-які теми. Н. Стеценко відзначає, що під час дискусії відбувається глибоке усвідомлення отриманої інформації, її аналіз та синтез, а також формування особливого ставлення до змісту. Окрім цього, студенти опановують основні правила ведення діалогу чи диспуту, що сприяє розвитку їхньої професійної культури [48, с. 152].

Індивідуальний пошук інформації та подальший обмін ідеями в групах також виступають ключовими елементами розвитку критичного мислення. Важливо, щоб пошук інформації передував дискусії чи обговоренню. У цьому контексті доцільно застосовувати такі методи, як читання в парах, читання з визначенням опорних слів або з маркуванням ключових фрагментів тексту. Активне читання різноманітної літератури підвищує здатність студента критично оцінювати інформацію та зменшує ризик маніпуляції. Також ефективним засобом розвитку критичного мислення є навчальні ігри, зокрема прес-конференції, ток-шоу, презентації. Формат гри дозволяє у невимушеній формі відпрацьовувати навички міжособистісної комунікації та відпрацьовувати важливі аспекти професійної діяльності. Використання дебатів, case study, мозкового штурму, рольових ігор, проєктної діяльності та змішаних форматів навчання сприяє розвитку аналітичних здібностей, формуванню комунікативної компетентності, здатності до ухвалення виважених рішень у умовах невизначеності, а також розвитку аргументованого рефлексивного мислення.

Метод «перевернутого класу» (flipped classroom) є одним із найбільш ефективних підходів для розвитку критичного мислення майбутніх фахівців. Він поєднує використання сучасних технологій навчання та аудіо-візуальних матеріалів із самостійною пізнавально-дослідницькою діяльністю студентів. Ця діяльність передбачає засвоєння необхідного базового обсягу знань, а також підготовку власних матеріалів із подальшою їх презентацією та обговоренням.

Метод мозкового штурму (brainstorm) полягає у пропонуванні студентам проблемного завдання, яке потребує генерування нових ідей, пошуку альтернативних рішень та модифікації вже існуючих підходів до вирішення проблемної ситуації. Для підтримки цього процесу студентам можуть надаватися допоміжні роздаткові матеріали, що містять лексичний та граматичний контент за темою, а також підказки, які сприяють виробленню нових думок і неконвенційних способів розв'язання проблеми. Найбільш ефективним методом мозкового штурму виявляється при роботі у малих та

середніх групах, оскільки він стимулює розвиток командної роботи та дружньої міжособистісної взаємодії.

На сьогодні розроблено багато підходів щодо розвитку критичного мислення студентів. Його можна розвивати як цілеспрямовано – через різноманітні спецкурси, спеціальні заняття тощо, так і у процесі вивчення усіх освітніх компонент, обраної студентом освітньої програми. Це можна здійснювати: 1) шляхом використання різноманітних програм, передач, відео з метою аналізу об'єктивності інформації та її відповідності науковим законам; 2) через аналіз наукових, псевдонаукових коментарів, статей у ЗМІ чи на форумах інтернет-простору; 3) через рефлексію – спостереження та аналіз власних емоцій, оскільки саме емоції можуть спотворити адекватне сприйняття ситуації, тому варто зберігати об'єктивність у своїх рішеннях та не піддаватися емоціям; 4) шляхом використання аргументів та доказів, адже для того, щоб впевнено захищати свою позицію треба вміти застосовувати достовірні факти; 5) через розвиток власної ерудиції тощо [13].

Отже, розвиток критичного мислення це постійний процес, який потребує часу і зусиль як самого студента так і викладачів, задіяних до надання освітніх послуг. Тому розвиток критичного мислення у здобувачів освітніх послуг варто розглядати як пріоритетне завдання сучасного ЗВО. Студент повинен бути готовий до вирішення складних задач в сучасних умовах невизначеності та до прийняття продуманих рішень у його майбутній професійній діяльності. І основною умовою розвитку критичного мислення у студентів є як раз не передача конкретного запрограмованого об'єму знань, а саме стимулювання пізнавальної активності здобувачів освіти, критичного осмислення ними запропонованого їм теоретичного та практичного матеріалу з подальшим вдумливим відбором оптимальної, з точки зору функціональності та практичної доцільності. Тому впевнено можна стверджувати, що уміння своєчасно здобути інформацію та після її детального аналізу прийняти відповідне рішення є тим ключем, що відкриває двері успіху у кар'єрі та у повсякденному житті сучасної людини.

Висновки до першого розділу

Критичне мислення виступає однією з ключових трансверсальних компетентностей майбутніх фахівців XXI століття, інтегруючи аналітичні, оцінювальні, рефлексивні та діяльнісні уміння. Воно є складним багатовимірним феноменом, який поєднує когнітивний, аналітичний, особистісний та діяльнісний компоненти, забезпечуючи здатність особистості логічно осмислювати інформацію, критично оцінювати факти, судження та альтернативні підходи, а також приймати обґрунтовані рішення. Розвиток критичного мислення починається з формування навичок саморефлексії, самокритичності, уміння аналізувати проблему та визначати оптимальні шляхи її розв'язання. Наукові дослідження підтверджують, що ефективне формування цієї компетентності можливе через застосування інтерактивних методів навчання, створення організаційно-педагогічних умов та стимулювання активної, свідомої та аргументованої мисленнєвої діяльності здобувачів освіти. У результаті критичне мислення забезпечує не лише продуктивне засвоєння знань, а й здатність адаптуватися до складних життєвих і професійних ситуацій, протидіяти маніпуляціям та приймати компетентні, відповідальні рішення.

У сучасних умовах швидких змін, інформаційного перевантаження та воєнного стану критичне мислення стає ключовою компетентністю, що забезпечує здатність особистості аналізувати інформацію, розпізнавати маніпуляції та приймати обґрунтовані рішення. Вища освіта відіграє важливу роль у формуванні цієї здатності через використання цифрових технологій, інтерактивних методів навчання та міждисциплінарного підходу. Для молоді та представників покоління Z розвиток критичного мислення сприяє підвищенню інформаційної грамотності, стійкості до дезінформації, формуванню суб'єктності та ефективному функціонуванню в складних соціально-інформаційних умовах. Таким чином, критичне мислення є не лише академічною компетентністю, а й стратегічним механізмом захисту особистості та суспільства в умовах війни та інформаційних викликів.

Критичне мислення є фундаментальною компетентністю, що забезпечує ефективну адаптацію студентів до динамічних умов навчання, професійної діяльності та суспільного життя. Його розвиток відбувається через інтерактивні методи навчання, використання сучасних інформаційних технологій, дискусій, дебатів, ігор та методів самостійного пошуку інформації. Формування критичного мислення сприяє не лише глибокому осмисленню та аналізу знань, а й розвитку вміння ухвалювати обґрунтовані рішення, оцінювати достовірність інформації та застосовувати її у практичних ситуаціях. Таким чином, стимулювання пізнавальної активності студентів і розвиток їхньої здатності до самостійного аналізу є ключовою умовою підготовки компетентних і успішних фахівців у сучасному світі.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

2.1. Система освітньої роботи Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти та її можливості для розвитку критичного мислення здобувачів освіти

Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти (БІНПО) є сучасним закладом вищої освіти з потужною науково-освітньою традицією, що входить до структури ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Інститут має славетну історію становлення як центру підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних і управлінських кадрів. Його діяльність спрямована на забезпечення неперервного професійного розвитку фахівців освітньої сфери відповідно до сучасних викликів.

Сьогодні БІНПО реалізує сучасну модель освітнього процесу, що ґрунтується на цифровізації, інноваційних підходах та студентоцентрованому навчанні. Важливою складовою є єдина освітня екосистема, яка об'єднує здобувачів освіти, слухачів курсів підвищення кваліфікації, викладачів і партнерів в єдиному інформаційно-освітньому середовищі. Інститут активно впроваджує дистанційні та змішані форми навчання, забезпечуючи доступність освіти для різних категорій слухачів. Особливістю БІНПО є те, що він не лише здійснює підготовку здобувачів освіти, а й системно реалізує курси підвищення кваліфікації для педагогів, керівників закладів освіти та інших фахівців. Це дозволяє забезпечити безперервність професійного розвитку протягом усього життя. Освітній процес у закладі має яскраво виражений практико-орієнтований характер, що сприяє формуванню професійних компетентностей, необхідних у реальній педагогічній діяльності. Значна увага приділяється

інтерактивним методам навчання, дослідницькій діяльності та впровадженню інновацій у практику освіти.

Таким чином, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти є сучасним освітнім центром, який поєднує традиції та інновації, забезпечує безперервну освіту, професійний розвиток педагогів і функціонування єдиної освітньої екосистеми, орієнтованої на якість та практичну спрямованість навчання.

Розвиток критичного мислення здобувачів освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти істотно посилюється через їхнє активне залучення до засвоєння методології наукових досліджень, що виходить за межі традиційних лекційних занять і знаходить відображення у практичній діяльності закладу. Такий підхід перетворює студента з пасивного споживача інформації на активного дослідника, який систематично ставить питання, аналізує та синтезує знання.

Одним із найяскравіших проявів цього процесу є виконання наукових робіт. У межах цього завдання здобувачі освіти стикаються з необхідністю не лише збирати інформацію з різноманітних джерел, а й здійснювати її критичний аналіз. Зокрема, під час проведення літературного огляду студент повинен не лише ознайомитися з поглядами різних авторів, а й оцінити їхню достовірність, актуальність та методологічну обґрунтованість. Це передбачає здатність виявляти суперечності між дослідженнями, ідентифікувати прогалини в наявних знаннях і формувати власну, аргументовану позицію.

Замість простого переказу інформації, здобувачі освіти вчать синтезувати дані, створюючи цілісну картину досліджуваної проблеми. Формулювання мети та завдань, вибір адекватних методів дослідження та інтерпретація отриманих результатів потребують високого рівня аналітичних здібностей і критичного ставлення до власних припущень. Успішне виконання наукової роботи передбачає постійну саморефлексію та готовність коригувати власний підхід на основі нових даних або критичного зворотного зв'язку від наукового керівника.

Участь здобувачів освіти у студентських наукових гуртках, проблемних групах та конференціях виступає вагомим чинником стимулювання розвитку критичного мислення. У межах таких гуртків студенти не лише обговорюють актуальні наукові проблеми, але й презентують результати власних міні-досліджень. Це передбачає не лише ретельний підбір і критичний аналіз матеріалу, а й здатність аргументовано відстоювати власну позицію, відповідати на запитання колег та викладачів, а також здійснювати критичну оцінку виступів інших учасників. Процес обговорення та дебатів сприяє формуванню вміння розпізнавати логічні помилки, слабкі аргументи та упередження як у власних судженнях, так і в аргументації інших [31].

Невід'ємною складовою освоєння методології наукових досліджень та ефективним механізмом розвитку критичного мислення здобувачів освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти є аналіз наукових статей у рамках семінарських (практичних) занять. Викладач може запропонувати студентам детально розглянути конкретну статтю, зосередивши увагу на її структурі, методології, отриманих результатах та висновках. Завданням здобувача освіти є не просте відтворення змісту, а визначення основного дослідницького питання та ключової ідеї автора, оцінка релевантності застосованих методів, критичний аналіз достовірності даних та обґрунтованості висновків, виявлення потенційних обмежень дослідження або авторських упереджень, а також формулювання альтернативних інтерпретацій і можливих напрямів подальших досліджень. Такі дискусії стимулюють активне, а не пасивне, сприйняття наукової інформації та сприяють формуванню навичок академічної доброчесності й об'єктивності [31].

Здобувачі вищої освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти опановують різноманітні методи розвитку критичного мислення, що дозволяє майбутнім фахівцям не лише сприймати інформацію, а й глибоко її аналізувати, формувати власні позиції та приймати обґрунтовані рішення в педагогічній практиці. Одним із таких методів є проблемне навчання,

яке передбачає формулювання реальних або змодельованих проблемних ситуацій, що вимагають від студентів самостійного пошуку рішень.

Так, викладач може запропонувати студентам проблемну ситуацію такого змісту: «У групу закладу освіти інтегрується дитина з особливими освітніми потребами (наприклад, із розладом аутистичного спектра). Як організувати освітній процес, щоб забезпечити ефективну адаптацію та розвиток цієї дитини, а також позитивну взаємодію з іншими дітьми?» У межах такого завдання здобувачі освіти аналізують наявні ресурси (психолого-педагогічну літературу, нормативні документи), визначають ключові виклики, формулюють можливі стратегії (наприклад, розробка індивідуальної програми розвитку, адаптація освітнього середовища, співпраця з батьками), оцінюють їхню потенційну ефективність та аргументують вибір оптимального рішення. Такий підхід стимулює не лише пошук інформації, а й її критичне осмислення та застосування до конкретної педагогічної ситуації, формуючи в студентів навички аналітичного мислення, обґрунтованого прийняття рішень та відповідальної професійної діяльності.

Ще одним ефективним методом стимулювання критичного мислення у здобувачів освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти є кейс-метод, який передбачає аналіз конкретних реальних або гіпотетичних педагогічних ситуацій (кейсів), що потребують всебічного осмислення та прийняття обґрунтованих рішень. Наприклад, викладач може запропонувати текст кейсу такого змісту: «Під час навчання у закладі вищої освіти викладач помітив, що один зі студентів у групі різко й агресивно реагує, коли одногрупники користуються спільними навчальними матеріалами (наприклад, конспектами, презентаціями, доступом до онлайн-ресурсів), навіть якщо ці матеріали є у відкритому доступі або були попередньо узгоджені для спільного використання. У таких ситуаціях студент може підвищувати голос, звинувачувати інших у «викраденні ідей» або демонструвати емоційне напруження, що провокує конфлікти в академічній групі». Під час розв'язання кейсу студенти повинні провести детальний аналіз поведінки студента та

можливих причин її проявів (вікові особливості, сімейні чинники, емоційний стан), синтезувати знання з дитячої психології та педагогіки, розробити кілька варіантів дій викладача (наприклад, спостереження, індивідуальна бесіда, ігрова терапія, залучення психолога), оцінити переваги та недоліки кожного підходу, аргументувати власний вибір і передбачити потенційні наслідки. Застосування кейс-методу сприяє формуванню у студентів здатності розглядати проблему з різних сторін, критично оцінювати альтернативні рішення та приймати обґрунтовані, виважені рішення у педагогічній практиці.

Дебати як активний метод розвитку критичного мислення стимулюють здобувачів освіти до глибокого вивчення конкретної теми, пошуку аргументів і їх обґрунтування, а також до критичної оцінки позицій опонентів [31].

Наприклад, студентам може бути запропоновано провести дебати на тему: «У сучасному ЗВО адміністрація розглядає можливість збільшення частки онлайн-занять у освітньому процесі. Частина викладачів та студентів вважає, що онлайн-формат підвищує доступність освіти, дозволяє гнучко планувати час та розвивати цифрові компетентності. Інші стверджують, що очне навчання забезпечує кращу взаємодію зі студентами, розвиток комунікативних навичок та ефективніше формування професійних компетентностей». Студенти, розподілені на групи «за» і «проти», здійснюють дослідження (аналізують наукові статті, педагогічні методики, результати емпіричних досліджень) з метою підкріплення власної позиції та спростування аргументів опонентів. У процесі вони навчаються критично оцінювати джерела, формувати логічні ланцюжки міркувань, аргументовано відстоювати власну точку зору та конструктивно реагувати на критику, що розвиває здатність синтезувати інформацію та оцінювати різні педагогічні підходи.

Сучасна освіта передбачає інтеграцію теоретичних знань із практичними навичками. Одним із засобів цього є використання цифрових інструментів та елементів гейміфікації, таких як Padlet, Kahoot! або Mentimeter. Застосування цих платформ дозволяє організовувати аналітичні батли, під час яких студенти аргументують позиції, презентують міні-дослідження або реагують на

змодельовані педагогічні ситуації. Такий підхід підвищує увагу та мотивацію студентів, тренує швидке формулювання аргументів, сприяє розвитку командної роботи, веденню наукової дискусії та прийняттю обґрунтованих рішень. Використання інтерактивних платформ урізноманітнює освітній процес і перетворює його на дослідницьку гру, де студент виступає активним творцем знань, що формує стійкий інтерес до науки, впевненість в аналітичних здібностях і готовність до професійного саморозвитку.

Під час проєктування електронних навчальних занять важливо передбачати завдання, які вимагають від здобувачів освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти прояву навичок пошуку інформації, її аналізу, структурування та адекватного подання, формулювання та перевірки гіпотез, розробки і порівняння альтернативних рішень, а також аргументованого вибору оптимального підходу [56].

Комплексну перевірку зазначених умінь викладач може здійснювати за допомогою індивідуальних і групових проєктних завдань. Одним із ключових етапів їх виконання є обговорення. Електронні освітні платформи містять інструменти, що забезпечують комунікативну взаємодію учасників освітнього процесу, у тому числі асинхронні дискусії, які відбуваються протягом тривалого періоду.

Microsoft Teams може ефективно підтримувати проблемне навчання (Problem-Based Learning, PBL), оскільки поєднує інструменти для комунікації, співпраці, аналітичної роботи та рефлексії. Це створює умови для розвитку критичного мислення студентів через аналіз проблем, пошук рішень і аргументацію власної позиції. Організація проблемного навчання в Microsoft Teams: створення команди (Class Team) для дисципліни – розподіл на канали за темами або кейсами – завантаження матеріалів у вкладку Files / OneDrive - використання OneNote Class Notebook для індивідуальних і групових нотаток. Адже критичне мислення формується через систематичну роботу з інформацією та її аналізом.

Ефективним є використання Assignments (Завдання), коли викладач формулює проблемні ситуації, наприклад: «У групі зростає рівень підліткової агресії. Запропонуйте соціально-педагогічну програму профілактики». Що розвивається таким чином: аналіз причин проблеми, формування гіпотез, пошук доказів та оцінка альтернатив.

Групову роботу і дискусії можна організувати через Breakout Rooms (кімнати для груп). Студенти діляться на малі групи для аналізу кейсів.

Використання Microsoft Whiteboard сприяє візуалізації мислення, завдяки чому студенти створюють: ментальні карти проблеми, схеми причин і наслідків, дерева рішень тощо.

Опитування та перевірка аргументів можлива завдяки використанню Microsoft Forms (Polls, Quiz) та з метою здійснення рефлексії та самооцінки доречно використати Teams + Class Notebook.

Отже, комплексне застосування сучасних форм і методів навчання дозволяє викладачам не лише ефективно передавати знання, а й формувати у здобувачів освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти, зокрема майбутніх фахівців освіти, здатність самостійно мислити, аналізувати складні педагогічні ситуації та приймати обґрунтовані рішення, що є ключовим чинником успішної професійної діяльності.

2.2. Організаційно-педагогічні умови розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти

Пізнавальна діяльність здобувачів освіти педагогічного профілю в процесі навчання формує фундамент їхньої майбутньої професійної реалізації, що проявляється у здатності здійснювати самостійну діяльність відповідно до стандартів, забезпечувати безперервний особистісний розвиток, а також демонструвати високий рівень професійної компетентності та мобільності. Розвиток професійного мислення здобувачів освіти створює передумови для систематичного оновлення й удосконалення знань, підвищення професійної

кваліфікації, здатності орієнтуватися в значному обсязі сучасної інформації, а також приймати нестандартні рішення у процесі розв'язання професійних завдань і ситуацій. У сучасних умовах освітнього процесу здобувачі освіти отримують розширені можливості для пізнавальної діяльності, що сприяє розвитку їхнього мислення та підвищенню рівня сформованості професійних компетентностей [34].

Здатність здобувачів освіти до самостійного прийняття рішень у складних та невідкладних ситуаціях, зокрема в умовах професійної діяльності, є важливою передумовою формування висококваліфікованих фахівців у галузі педагогіки. Водночас сформованість логічного та критичного мислення свідчить про набуття ключових компетентностей, які у подальшій професійній діяльності сприятимуть ефективній комунікації з студентами, колегами та іншими учасниками освітнього процесу [35].

Вирішальним чинником підвищення мотивації здобувачів освіти до навчання та їх підготовки до самостійної професійної діяльності в сучасних умовах є розвиток критичного мислення, яке виступає ключовим елементом засвоєння теоретичних знань і формування практичних умінь та навичок.

У особистісному вимірі критичне мислення сприяє здатності оперативно аналізувати судження, погляди, аргументи та позиції інших, логічно обґрунтовувати власні висловлювання, аргументовано відстоювати власну точку зору або спростовувати позиції, з якими суб'єкт не погоджується, а також глибше осмислювати як власні, так і чужі переконання, думки та поведінку.

Паралельно з розвитком критичного мислення в процесі навчання у закладі вищої освіти здобувачі формують уміння швидко ідентифікувати аргументи, виокремлювати ключові ідеї у текстах, використовувати наукові докази та результати досліджень фахівців, а також диференціювати аналітичні та критичні матеріали від інших видів інформації.

У професійній та повсякденній діяльності критичне мислення забезпечує більш точне й структуроване мислення, сприяє визначенню пріоритетності

інформації, підвищує ефективність розв'язання проблем і виконання завдань різного рівня складності.

Отже, критичне мислення є важливою складовою формування Soft Skills здобувачів освіти на етапі навчання у закладах вищої освіти. Воно передбачає здатність до критичного осмислення будь-якої інформації, відмову від її бездоказового прийняття, водночас зберігаючи відкритість до нових ідей і підходів. Уміння аналізувати інформацію з різних позицій, спиратися на логіку та аргументацію у формуванні висновків становить основу розвитку критичного мислення у здобувачів освіти.

Водночас ефективність освітнього процесу визначається сукупністю зовнішніх і внутрішніх чинників, у межах яких він реалізується. До них належать специфіка закладу освіти, індивідуальні особливості суб'єктів освітньої діяльності, засоби, методи й організаційні форми навчання, виховання та розвитку, а також належні педагогічні умови для забезпечення освітнього процесу [27].

Педагогічні умови розглядаються як результат цілеспрямованого добору, проєктування та впровадження змісту освіти, методів і прийомів навчання, а також організаційних форм освітнього процесу з метою досягнення визначених дидактичних цілей. Водночас їх доцільно трактувати як сукупність чинників і обставин, що зумовлюють ефективність функціонування педагогічної системи. У межах психолого-педагогічних досліджень педагогічні умови визначаються як обставини, від яких залежить перебіг і результативність цілісного педагогічного процесу професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю окремої особистості або групи. У цьому контексті вони виступають динамічним регулятором взаємодії інформаційних, особистісних, психологічних і педагогічних чинників навчання [36].

Таким чином, поняття «педагогічні умови» охоплює такі складові освітнього процесу, як цілі, зміст, принципи, методи, форми та засоби навчання. Воно може стосуватися як освітнього процесу в цілому, так і його окремих компонентів. Педагогічні умови є результатом свідомого проєктування

та впровадження і спрямовані на підвищення ефективності навчання, а також реалізацію освітніх інновацій.

Під педагогічними умовами розвитку критичного мислення здобувачів освіти доцільно розуміти спеціально створені в межах освітнього процесу обставини, що забезпечують формування самостійного, аналітичного, логічного, рефлексивного та творчого мислення, а також сприяють оволодінню інтелектуальними й комунікативними вміннями та навичками.

З позиції розвитку критичного мислення студентів, дослідниця Н. Цьома виокремлює низку педагогічних умов, які позитивно впливають на цей процес. До них належать: інтеграція в освітні стандарти та програми цілей і завдань, спрямованих на формування критичного мислення, а також відповідного змісту навчання; акцентування уваги на формуванні професійних знань, умінь і навичок логічного та критичного мислення; організація підготовки педагогів, орієнтованої на опанування ефективних методів і технологій розвитку критичного мислення; а також забезпечення науково-педагогічного обміну досвідом щодо зазначеної проблематики [58].

До вагомих чинників, що сприяють ефективному розвитку критичного мислення, належать такі. По-перше, відмова від подання повного обсягу готової інформації під час лекційних занять і перехід до використання проблемного навчання, зокрема створення суперечливих ситуацій, що стимулюють пізнавальну активність і формування пошуково-дослідницьких умінь. По-друге, важливим є вибудовування взаємодії між учасниками освітнього процесу на засадах діалогічності, що сприяє розвитку культури спілкування, формуванню поваги до альтернативних точок зору та толерантного ставлення до інших. Крім того, необхідною умовою є ознайомлення здобувачів освіти з ефективними методами і стратегіями розвитку критичного мислення, а також із базовими мисленнєвими операціями, які становлять його когнітивну основу [32].

Ми поділяємо позицію С. Терно щодо того, що ключове значення у процесі розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти мають чотири основні чинники: метод навчання, форма організації освітнього процесу,

методи контролю знань та стиль навчання. Саме їх узгоджене застосування створює сприятливі умови для формування аналітичного, логічного й рефлексивного мислення здобувачів освіти [49].

На основі аналізу психолого-педагогічних наукових досліджень було визначено низку пріоритетних педагогічних умов розвитку критичного мислення майбутніх педагогів. Ці умови враховують як зовнішні, так і внутрішні чинники освітнього процесу, зокрема морально-психологічний стан здобувачів освіти та характер їхніх міжособистісних взаємин.

Першою педагогічною умовою визначено формування пізнавальної мотивації, спрямованої на розвиток критичного мислення майбутніх педагогічних працівників засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Її реалізація є важливою, оскільки ефективний розвиток критичного мислення можливий лише за умови внутрішньої зацікавленості здобувачів освіти у його вдосконаленні. Для цього навчальні завдання мають не лише бути зрозумілими, а й набувати особистісної значущості, що підвищує рівень залученості студентів до освітнього процесу та стимулює їхню пізнавальну активність. Особливу роль у цьому відіграє використання інтерактивних цифрових ресурсів, онлайн-дискусій, проблемних ситуацій та кейс-завдань, які спонукають студентів до аналізу, аргументації та оцінювання інформації. Крім того, застосування інформаційно-комунікаційних технологій створює умови для індивідуалізації навчання, розвитку самостійності здобувачів освіти та формування стійкого інтересу до пошуково-дослідницької діяльності.

Другою педагогічною умовою є реалізація дидактико-розвивального потенціалу фахових дисциплін шляхом наповнення їх змісту проблемними завданнями та впровадження інтерактивних методів навчання з урахуванням особливостей розвитку критичного мислення. Дана умова сприяє посиленню когнітивного компонента та підтримці діяльнісного аспекту критичного мислення. Вона забезпечує систематизацію знань щодо його сутності та технологій розвитку, а також формування й удосконалення професійно значущих умінь і навичок, необхідних для майбутньої педагогічної діяльності.

Ефективність реалізації цієї умови підвищується завдяки використанню методів дискусії, аналізу педагогічних ситуацій, проєктної діяльності та технології «перевернутого навчання», які активізують самостійну пізнавальну діяльність студентів. У процесі виконання проблемних і практико-орієнтованих завдань здобувачі освіти навчаються аргументовано висловлювати власну позицію, критично оцінювати інформацію та приймати обґрунтовані рішення в професійних ситуаціях.

Третьою педагогічною умовою є створення проблемно-пошукового освітнього середовища, що передбачає використання проблемних питань, ситуацій, кейсів. Реалізація даної умови спонукає студентів аналізувати інформацію, висувати гіпотези та самостійно знаходити рішення, що є основою критичного мислення. Важливим є також систематичне залучення здобувачів освіти до обговорення альтернативних підходів і аргументації власних суджень у процесі вирішення навчально-професійних завдань. Це сприяє розвитку здатності до оцінювання різних джерел інформації та формуванню навичок обґрунтованого прийняття рішень.

Ще однією важливою педагогічною умовою є формування рефлексивної позиції студентів (самооцінка, самоконтроль, аналіз власної діяльності), адже рефлексія допомагає усвідомлювати процес мислення, виявляти помилки та вдосконалювати способи пізнання. Її реалізація передбачає регулярне використання рефлексивних вправ, щоденників самоаналізу та обговорення результатів навчальної діяльності. Завдяки цьому студенти розвивають здатність критично оцінювати власні дії, коригувати навчальні стратегії та усвідомлено планувати подальший професійний розвиток.

П'ятою педагогічною умовою є інтеграція міждисциплінарних знань, що дозволяє поєднання знань з різних галузей розширює контекст мислення та сприяє глибшому аналізу проблем. Використання відкритих запитань і завдань (без єдиної правильної відповіді), стимулює міркування, порівняння альтернатив і формування обґрунтованих висновків. Ефективним є також використання цифрових та інформаційних ресурсів, робота з різними

джерелами інформації розвиває навички її аналізу, перевірки достовірності та критичного оцінювання.

Основою реалізації цієї умови виступає проблемне навчання, яке передбачає організацію пошукової діяльності здобувачів освіти через створення викладачем проблемних ситуацій та стимулювання самостійного пошуку шляхів їх розв'язання. Такий підхід передбачає використання завдань, що потребують застосування набутих знань у нових умовах, дослідницького підходу та відкриття нових способів розв'язання. При цьому проблемні завдання мають відповідати принципу доступності та поступового ускладнення, не передбачати заздалегідь визначеного алгоритму виконання та вимагати інтенсивної розумової діяльності, аналізу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, концентрації уваги й логічного мислення.

2.3. Розвиток критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання

Науковцями та педагогами розроблено широкий спектр технологій і методів викладання в межах окремих освітніх компонентів, що реалізуються в методичній системі актуалізації, усвідомлення та рефлексії. Водночас, попри значну кількість досліджень, присвячених організації освітнього процесу в закладах вищої освіти, проблема формування навичок критичного мислення у здобувачів вищої освіти під час опанування навчальних дисциплін залишається недостатньо вивченою, що зумовлює актуальність відповідного наукового дослідження.

У сучасних наукових працях критичне мислення розглядається як багатокomпонентне утворення, що включає три взаємопов'язані складові: логічну, яка передбачає здатність самостійно конструювати коректні умовиводи та критично оцінювати аргументацію інших; інформаційну, що полягає в умінні аналізувати достовірність і релевантність інформаційних джерел; а також

психологічну, яка ґрунтується на рефлексивності, неупередженості та визнанні цінності альтернативних точок зору.

Формування критичного мислення передбачає розвиток у здобувачів освіти низки особистісних якостей, зокрема готовності до планування, гнучкості мислення, наполегливості, усвідомленості, здатності до корекції власних помилок і орієнтації на пошук компромісних рішень. Реалізація цих завдань потребує від викладача цілеспрямованого педагогічного впливу, що включає мотивацію студентів до навчальної діяльності, насичення занять змістовним та актуальним інформаційним матеріалом, використання проблемно-ситуативних завдань із залученням комунікативного компоненту, а також сприяння розвитку інтелектуальних і моральних якостей здобувачів. Важливим є також формування навичок критичного аналізу та оцінювання достовірності інформації, що має здійснюватися у поєднанні з дотриманням етичних принципів професійної діяльності викладача [53, с. 598].

Формування та розвиток зазначених навичок і вмінь є можливими в умовах переходу до сучасної освітньої парадигми, що реалізується через упровадження в освітній процес таксономії Блума. Її використання сприяє активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти, розвитку комунікативної компетентності, академічної мобільності, здатності до саморозвитку, автономності мислення, а також формуванню навичок критичного мислення, необхідних для ефективної професійної діяльності.

Зміст освітньої програми розробляється відповідно до статті 1 та статті 9 Закону України «Про вищу освіту», що становить цілісну систему освітніх компонентів, що включає навчальні дисципліни, індивідуальні завдання, практики та контрольні заходи, які в сукупності спрямовані на досягнення визначених результатів навчання. Це забезпечує право здобувачів вищої освіти на отримання відповідної освітньої або освітньо-професійної кваліфікації. Структура освітньої програми (перелік освітніх компонентів, їх логічна послідовність, вимоги до вступників, обсяг кредитів ЄКТС, результати навчання, перелік компетентностей випускника, нормативний зміст підготовки,

а також форми атестації) формується відповідно до чинних Стандартів вищої освіти, потреб ринку праці та узгоджується з моделлю випускника Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти. Її зміст визначається у процесі громадських обговорень за участю роботодавців, внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів.

У Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти (БІНПО) здійснюється систематичний моніторинг актуальності освітніх компонентів, рівня практико-орієнтованості результатів навчання, якості викладання, а також внутрішньої узгодженості структури освітньої програми, зокрема логіки послідовності дисциплін та міждисциплінарних зв'язків. Освітня програма забезпечує формування у здобувачів вищої освіти неспеціалізованих (надпрофесійних, наскрізних) компетентностей, які є необхідними для ефективної професійної діяльності, зокрема здатності до самоменеджменту, комунікації, професійної гнучкості, емоційного інтелекту, лідерства, командної взаємодії та медіа- й інформаційної грамотності. Їх розвиток відбувається через інтерактивний характер викладання дисциплін професійної та практичної підготовки, а також шляхом вибору вибіркового освітніх компонентів.

Важливим чинником розвитку критичного мислення здобувачів є їх залучення до різних форм неформальної та інформальної освіти, зокрема участь у внутрішньо-інститутських школах і студіях, діяльності онлайн-центру психологічної підтримки «ReVita» (<http://surl.li/qsrfk>), проходження тематичних курсів підвищення кваліфікації, міжнародних стажувань, літніх шкіл, Всеукраїнського хакатону з медіаграмотності, реалізації студентських стартап-проектів, а також участь у гостьових лекціях (<https://surl.li/iiecwrt>).

Також формування навичок критичного мислення, комунікативної та лідерської компетентностей, а також здатності до створення авторських медіапродуктів забезпечується також через активну участь здобувачів у наукових конференціях і семінарах, де вони мають можливість презентувати результати власних досліджень, здійснювати їх критичний аналіз та аргументоване обговорення.

Таким чином, у сучасних умовах реформування освіти особливої актуальності набуває розвиток критичного мислення як ключової компетентності майбутнього фахівця. У діяльності Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти цей процес доцільно розглядати крізь призму впровадження проблемного навчання, яке орієнтоване на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти.

Проблемне навчання передбачає створення викладачем спеціально організованих проблемних ситуацій, у межах яких студенти стикаються з інтелектуальними труднощами, що потребують самостійного аналізу, пошуку шляхів розв'язання та прийняття обґрунтованих рішень. Такий підхід сприяє переходу від репродуктивного засвоєння знань до їх осмисленого й творчого використання.

У процесі навчання в інституті ефективними є такі засоби проблемного навчання:

1. Проблемні лекції, що містять суперечливі питання та стимулюють пізнавальний інтерес. Вони формують уміння аналізувати інформацію, виділяти головне та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

2. Кейс-метод, який передбачає розгляд реальних або змодельованих професійних ситуацій. Це сприяє розвитку навичок аргументації, оцінювання альтернатив і прийняття рішень.

3. Дискусії та дебати, що дозволяють студентам зіставляти різні точки зору, формувати власну позицію та відстоювати її на основі доказів.

4. Мозковий штурм, який активізує творче мислення, сприяє генерації ідей і пошуку нестандартних рішень.

5. Проектна діяльність, орієнтована на самостійну дослідницьку роботу студентів, що інтегрує знання з різних галузей і розвиває аналітичні здібності.

6. Дослідницькі завдання, які формують уміння працювати з інформацією, оцінювати її достовірність і робити обґрунтовані висновки.

Застосування зазначених засобів забезпечує формування таких компонентів критичного мислення: аналітичності, логічності, рефлексивності, аргументованості та здатності до самостійного прийняття рішень.

Важливою умовою ефективності цього процесу є створення сприятливого освітнього середовища, що ґрунтується на принципах діалогічності, відкритості, підтримки ініціативи студентів і академічної свободи. Викладач у такій моделі виступає не лише джерелом знань, а й фасилітатором навчальної діяльності, який спрямовує пізнавальний пошук здобувачів освіти.

Найефективнішим є технологія проблемного навчання, оскільки вони змушують студентів діяти в умовах невизначеності та шукати рішення. Основу становлять: проблемні ситуації; дослідницька діяльність; частково-пошукові методи та рефлексія. Проблемне навчання забезпечує: активну участь студентів, розвиток аналізу та аргументації, формування самостійності мислення.

Проблемно-пошуковий метод також сприяє постановці проблемного питання без готової відповіді: аналіз педагогічних ситуацій (наприклад, конфлікт викладач–студент) та пошук альтернативних рішень, адже це формує здатність до аналізу та прийняття рішень.

Значення критичного мислення для генерування нових ідей та прийняття обґрунтованих рішень зумовлює необхідність аналізу сучасних освітніх підходів, спрямованих на його розвиток. Одним із найбільш результативних є проблемно-орієнтоване навчання (Problem-Based Learning, PBL), яке широко використовується у світовій освітній практиці. Сутність даного підходу полягає у створенні навчальних ситуацій, у межах яких здобувачі освіти самостійно здійснюють пошук рішень реальних або змодельованих проблем. На відміну від традиційної лекційної моделі навчання, проблемно-орієнтоване навчання забезпечує розвиток аналітичних умінь, навичок порівняння та оцінювання інформаційних джерел, аргументованого обґрунтування власної позиції, а також формування виважених висновків. Результати численних мета-аналізів засвідчують, що застосування проблемно-орієнтованого навчання позитивно

впливає на рівень розвитку аналітичного мислення та когнітивної гнучкості здобувачів освіти. Емпіричні дослідження також підтверджують, що студенти, залучені до виконання проблемно-орієнтованих проєктів, демонструють покращення не лише академічної успішності, а й рівня сформованості комунікативних та рефлексивних компетентностей [5].

Кейс-метод (case-study) є ефективним інструментом розвитку критичного мислення, оскільки передбачає аналіз реальних або змодельованих професійних ситуацій. У процесі його застосування здобувачі освіти здійснюють оцінювання педагогічних кейсів, виявляють проблемні аспекти та пропонують альтернативні варіанти їх розв'язання. Такий підхід сприяє формуванню вмінь аргументувати власну позицію, критично оцінювати дії викладача або учасників ситуації, а також обґрунтовувати прийняті рішення. Крім того, кейс-метод розвиває практичне мислення, здатність до рефлексії та перенесення теоретичних знань у професійну діяльність.

Метод дискусії та дебатів також є ефективним засобом розвитку критичного мислення, оскільки передбачає активне зіставлення та аналіз різних точок зору щодо навчальних або професійних проблем. У процесі його реалізації здобувачі освіти беруть участь у дискусіях формату «за/проти» освітніх реформ або дебатах щодо доцільності застосування певних методів навчання. Така діяльність стимулює глибоке опрацювання інформації, формування власної позиції та її аргументоване обґрунтування. Крім того, метод сприяє розвитку логічного мислення, навичок критичної оцінки альтернативних поглядів і вміння коректно відстоювати власну думку в умовах полеміки.

Метод проблемної лекції передбачає створення викладачем інтелектуально суперечливих ситуацій, що спонукають здобувачів освіти до активного мислення та самостійного пошуку відповідей. У процесі реалізації такого підходу використовуються запитання, які не мають однозначного вирішення, а також моделюються педагогічні ситуації проблемного або провокаційного характеру. Це стимулює студентів до аналізу різних підходів,

порівняння аргументів і формування власної позиції. Застосування проблемної лекції сприяє розвитку аналітичного мислення, пізнавальної активності та здатності до критичного осмислення навчального матеріалу.

Наведені нижче прийоми технології розвитку критичного мислення у поєднанні з проблемним навчанням спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти та формування аналітичних умінь.

Техніка «Товсті і тонкі запитання» передбачає використання двох типів запитань: «тонкі» запитання орієнтовані на відтворення фактів і базових знань, тоді як «товсті» вимагають аналізу, інтерпретації та аргументації. Його застосування у проблемному навчанні сприяє поглибленню розуміння навчального матеріалу та розвитку здатності до критичного осмислення інформації.

Використання прийому «Кластер» (асоціативна схема) полягає у візуальному структуруванні інформації шляхом побудови асоціативних зв'язків між поняттями. У контексті проблемного навчання він допомагає систематизувати знання, виявляти взаємозв'язки між елементами проблеми та формувати цілісне уявлення про навчальний матеріал.

Техніка «INSERT» (читання з позначками) передбачає активне опрацювання тексту із використанням маркування: «✓» відома інформація, «+» нові знання, «?» незрозумілі або суперечливі моменти. Така техніка розвиває критичне читання, сприяє усвідомленню власного рівня знань і виявленню проблемних зон для подальшого опрацювання.

«Сократівське опитування» прийом ґрунтується на системі послідовних запитань, що спонукають до глибокого аналізу, уточнення та переосмислення власних суджень. У проблемному навчанні він виступає інструментом розвитку критичного мислення через діалогічну взаємодію та логічне обґрунтування відповідей.

Рефлексивні вправи та завдання, такі як «Що нового я дізнався?» або «Що викликало сумнів?», спрямовані на осмислення власної навчальної

діяльності. Вони сприяють розвитку мета-пізнання, усвідомленню процесу навчання та формуванню здатності до самооцінювання і саморегуляції.

Для студентів освітньо-професійної програми «Педагогіка вищої школи» Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти доцільно: впроваджувати аналіз реальних освітніх ситуацій (з практики ЗВО), моделювання занять та розробку власних педагогічних кейсів, проблемні семінари, тренінги та проєктну діяльність.

Під час підготовки до лекції на тему: «Сучасні методи навчання у вищій школі» була спроба поєднати проблемну лекцію з прийомом «Сократівське опитування». Викладач створює суперечливу ситуацію і ставить проблемне питання. У процесі проведення лекції здобувачам освіти було поставлене питання: «Чи потрібні традиційні лекції у цифрову епоху?». Далі використовується серія уточнювальних запитань: «Чому ви так вважаєте?», «Які є альтернативи?», «Чи всі студенти готові до самонавчання?». В результаті формується здатність аргументувати та аналізувати педагогічні явища.

У процесі проведення заняття на тему: «Академічна доброчесність у ЗВО» використано дискусію у поєднанні з прийомом «Товсті і тонкі запитання». Студенти обговорюють складні етичні ситуації, Тонкі: Що таке плагіат? Товсті: Чи завжди плагіат є порушенням?, що сприяє розвитку критичного оцінювання та етичного мислення.

Методи і прийоми технології розвитку критичного мислення, реалізовані засобами проблемного навчання, забезпечують: активізацію пізнавальної діяльності студентів; формування аналітичних і рефлексивних умінь; розвиток професійного педагогічного мислення. Для майбутніх педагогів це є ключовою умовою їхньої професійної компетентності та готовності до інноваційної діяльності.

Таким чином, використання технік критичного мислення у поєднанні із засобами проблемного навчання в освітньому процесі Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти є ефективним інструментом розвитку критичного мислення, що сприяє підготовці конкурентоспроможних,

самостійних і відповідальних фахівців. Отже, технологія розвитку критичного мислення реалізується через систему методів, що стимулюють пізнавальну активність і рефлексію.

Висновки до другого розділу

Розвиток критичного мислення здобувачів освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти забезпечується через цілісне поєднання сучасних методів і технологій навчання, зокрема проблемного навчання, кейс-методу, дискусій, дебатів та цифрових інструментів. Їх системне застосування сприяє переходу від репродуктивного засвоєння знань до аналітичного та дослідницького опрацювання інформації. У результаті здобувачі освіти формують здатність до аргументованого прийняття рішень, критичної оцінки педагогічних ситуацій і самостійного розв'язання професійних проблем. Це підвищує їхню професійну компетентність і готовність до ефективної педагогічної діяльності в умовах сучасних освітніх змін.

Пізнавальна діяльність здобувачів освіти педагогічного профілю є ключовою основою формування їхньої професійної компетентності, мобільності та здатності до самостійного прийняття рішень у складних педагогічних ситуаціях. Центральним чинником цього процесу виступає розвиток критичного мислення як складової Soft Skills, що забезпечує аналітичне осмислення інформації, аргументоване обґрунтування власної позиції та ефективну професійну комунікацію. Ефективність формування критичного мислення зумовлюється комплексом педагогічних умов, серед яких провідне місце займають проблемне навчання, діалогічна взаємодія, рефлексивна діяльність та інтеграція міждисциплінарних знань. Реалізація зазначених умов у освітньому процесі сприяє переходу здобувачів освіти від репродуктивного засвоєння знань до їх критичного аналізу та творчого застосування. У підсумку це забезпечує підготовку майбутніх педагогів,

здатних до інноваційного мислення, професійного саморозвитку та прийняття обґрунтованих рішень у сучасному освітньому середовищі.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що формування критичного мислення здобувачів освіти в Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти розглядається як комплексний і багаторівневий процес, що інтегрує сучасні освітні підходи, методи та технології. Його ефективність забезпечується поєднанням проблемного та проблемно-орієнтованого навчання, інтерактивних методів (кейс-метод, дискусії, дебати, проблемні лекції), а також прийомів розвитку критичного мислення. Застосування зазначених підходів сприяє переходу від репродуктивного засвоєння знань до їхнього усвідомленого аналізу, інтерпретації та практичного застосування. У результаті у здобувачів освіти формуються аналітичне, логічне та рефлексивне мислення, здатність до аргументованого прийняття рішень і критичної оцінки інформації. Важливим чинником ефективності цього процесу є створення проблемно-орієнтованого освітнього середовища, що стимулює пізнавальну активність, діалогічну взаємодію та самостійну дослідницьку діяльність студентів. Особливу роль відіграє інтеграція цифрових технологій, рефлексивних практик і міждисциплінарного підходу.

Отже, системне впровадження технологій розвитку критичного мислення у поєднанні з проблемним навчанням забезпечує якісну підготовку майбутніх педагогів, здатних до професійного саморозвитку, інноваційної діяльності та ефективного вирішення складних освітніх завдань.

РОЗДІЛ ІІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ

3.1. Теоретичне обґрунтування та розробка моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання

Важливим індикатором сформованості критичного мислення особистості є вміння застосовувати набуті знання. Результати виконаної роботи дають змогу як викладачеві, так і здобувачеві освіти оцінити рівень засвоєння навчального матеріалу та визначити, наскільки він буде корисним для розв'язання професійних завдань у майбутньому. Електронні освітні ресурси забезпечують широкі можливості для розвитку критичного мислення здобувачів в онлайн-середовищі.

У сучасних умовах цифрової трансформації, інформаційного перенасичення та численних соціальних викликів розвиток критичного мислення набуває статусу однієї з провідних компетентностей здобувачів вищої освіти. Воно сприяє формуванню здатності особистості аналізувати інформацію, ухвалювати виважені рішення, порівнювати й оцінювати альтернативи, а також здійснювати саморегуляцію власної пізнавальної діяльності [61].

Критичне мислення трактують як складний інтегрований процес, що охоплює інтерпретацію, аналіз, оцінювання, формулювання висновків, пояснення та саморегуляцію. Це зумовлює потребу у створенні таких педагогічних умов, які стимулювали б активне, самостійне й рефлексивне мислення студентів [6].

Одним із найрезультативніших підходів до розвитку критичного мислення є проблемне навчання. Його сутність полягає в організації освітнього

процесу через моделювання проблемних ситуацій, що потребують пошуку, аналізу та аргументованого розв'язання. Такий підхід активізує пізнавальну діяльність здобувачів, сприяє розвитку аналітичних умінь і забезпечує перехід від репродуктивного до продуктивного мислення [66].

Проблемне навчання розглядається як різновид розвивального навчання, у межах якого поєднується систематична самостійна пошукова діяльність здобувачів освіти із засвоєнням науково обґрунтованих висновків. Система методів при цьому вибудовується з урахуванням мети навчання та принципу проблемності, а взаємодія викладання і навчання спрямовується на формування пізнавальної самостійності, стійкої навчальної мотивації та розвитку інтелектуальних, зокрема творчих, здібностей у процесі опанування наукових понять і способів діяльності, що реалізується через систему проблемних ситуацій.

У межах дослідження проблемного навчання особлива увага приділяється методиці використання проблемних ситуацій з урахуванням диференційованого підходу до здобувачів освіти різних вікових груп. Також обґрунтовуються психолого-педагогічні умови організації та ефективного впровадження принципу проблемності в освітньому процесі.

За результатами аналізу наукових джерел можемо зазначити, що проблемне навчання ґрунтується на таких ключових положеннях:

- створення проблемної ситуації, що викликає інтелектуальне утруднення;
- організація пошукової діяльності студентів;
- стимулювання самостійного здобуття знань;
- формування дослідницьких і аналітичних умінь.

Також важливою складовою є те, що під час застосування проблемного навчання студенти не отримують готових знань, а конструюють їх самостійно, що сприяє глибшому осмисленню інформації та розвитку критичного мислення. Зокрема, проблемні завдання активізують логічне мислення, формують здатність до аргументації та оцінювання альтернатив [14].

Проблемна ситуація є центральним елементом цього підходу. Вона виникає тоді, коли студент стикається з суперечністю між наявними знаннями та новими умовами завдання. Відповідно основними функціями проблемного навчання є: пізнавальна – сприяє засвоєнню нових знань; розвивальна – формує мисленнєві операції; мотиваційна – стимулює інтерес до навчання; виховна – формує самостійність і відповідальність.

Таким чином, проблемне навчання є не лише методом, а й цілісною педагогічною технологією, яка створює сприятливе середовище для розвитку критичного мислення.

Обґрунтування моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання здійснюється на основі сукупності наукових підходів:

компетентнісний підхід (передбачає орієнтацію освітнього процесу на формування ключових компетентностей, зокрема критичного мислення як універсальної навички);

діяльнісний підхід розглядає навчання як активну діяльність студента, у процесі якої формуються знання та вміння;

когнітивний підхід спрямований на розвиток мисленнєвих процесів, зокрема аналізу, синтезу, узагальнення та оцінювання.

Поєднання цих підходів забезпечує цілісність і наукову обґрунтованість моделі, що представлена на Рис. 3.1.1.

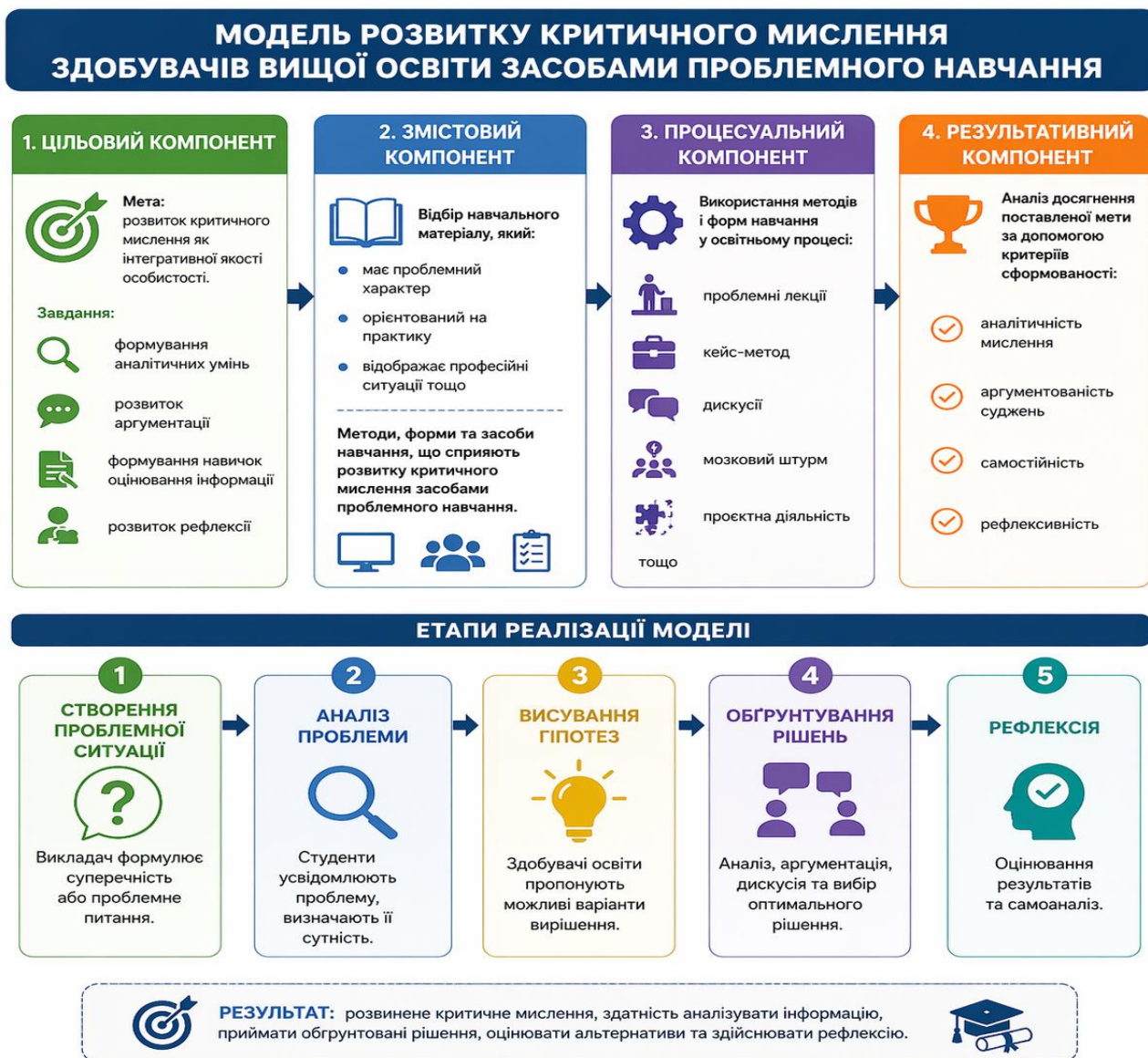

Рис. 3.1.1. Модель розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання (згенеровано за допомогою сервісу ChatGPT)

Модель розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання включає взаємопов'язані компоненти:

1. Цільовий компонент метою якого є розвиток критичного мислення як інтегративної якості особистості. Завдання в даному напрямку є: формування аналітичних умінь; розвиток аргументації; формування навичок оцінювання інформації; розвиток рефлексії.

2. Змістовий компонент передбачає відбір навчального матеріалу, який: має проблемний характер; орієнтований на практику; відображає професійні ситуації тощо. Також визначення методів, форм та засобів навчання, щоб сприяли розвитку критичного мислення засобами проблемного навчання.

3. Процесуальний компонент, який включає використання в освітньому процесі здобувачів вищої освіти методів і форм навчання серед яких: проблемні лекції; кейс-метод; дискусії; мозковий штурм; проєктна діяльність тощо.

4. Результативний компонент, який дозволяє проаналізувати досягнення поставленої мети за допомогою критеріїв сформованості: аналітичність мислення; аргументованість суджень; самостійність; рефлексивність.

Реалізація моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання передбачає поетапну організацію освітнього процесу:

- створення проблемної ситуації, коли викладач формулює суперечність або проблемне питання;
- аналіз проблеми, тобто студенти усвідомлюють проблему, визначають її сутність;
- висування гіпотез здобувачами освіти, коли пропонуються можливі варіанти вирішення;
- обґрунтування рішень через аналіз, аргументацію, дискусію тощо;
- рефлексія здійснюється через оцінювання результатів та самоаналіз.

Отже, теоретичний аналіз засвідчив, що розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти є необхідною умовою їхньої професійної підготовки. Обґрунтовано, що проблемне навчання виступає ефективним засобом формування цієї якості, оскільки забезпечує активізацію пізнавальної діяльності, розвиток аналітичних умінь та формування здатності до самостійного прийняття рішень. Запропонована модель розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання має структурно-функціональний характер, охоплює цільовий, змістовий,

процесуальний і результативний компоненти та може бути впроваджена в освітній процес закладів вищої освіти.

3.2. Апробація розробленої моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання

Апробація розробленої моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання здійснювалася в умовах освітнього процесу закладу вищої освіти. Експериментальна робота в Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти була спрямована на перевірку ефективності впровадження проблемного навчання як засобу формування критичного мислення у здобувачів освіти. У дослідженні взяли участь здобувачі вищої освіти, що навчаються за освітньо-професійною програмою «Педагогіка вищої школи», які було розподілені на експериментальну та контрольну групи, що забезпечило достатню чисельність вибірки для порівняльного аналізу результатів. Формування груп здійснювалося за принципом природного розподілу академічних підгруп із подальшою перевіркою їхньої однорідності за основними вихідними показниками (рівень навчальної успішності, початковий рівень критичного мислення та мотивації до навчання). Такий підхід дозволив мінімізувати вплив сторонніх змінних і забезпечити внутрішню валідність експерименту. Репрезентативність вибірки обґрунтовувалася відносною однорідністю контингенту здобувачів освіти за віковими характеристиками, освітньою програмою та умовами навчання, що дало змогу коректно узагальнювати отримані результати в межах досліджуваної сукупності.

Експериментальна робота проводилася у три етапи:

- констатувальний етап – визначення початкового рівня сформованості критичного мислення здобувачів освіти;
- формувальний етап – впровадження моделі розвитку критичного мислення засобами проблемного навчання;

- контрольний етап – оцінювання результатів експерименту та визначення динаміки змін.

Для діагностики рівня сформованості критичного мислення використовувався комплекс методів: Тест критичності мислення Л. Старкі (Додаток А); анкетування для студентів БІНПО «Використання засобів проблемного навчання у освітньому процесі» (Додаток Б); педагогічне спостереження.

Тест критичності мислення Л. Старкі (в адаптації О. Луценко) призначений для визначення рівня сформованості основних складових критичного мислення, зокрема інтерпретації, аналізу, оцінювання, логічного узагальнення та саморефлексії.

Тест критичності мислення Л. Старкі (в адаптації О. Луценко) є діагностичним інструментом, спрямованим на комплексну оцінку ключових когнітивних компонентів критичного мислення, зокрема інтерпретації, аналізу, оцінювання, логічного узагальнення та саморефлексії. Його валідність обґрунтовується тим, що зміст завдань тесту безпосередньо відповідає теоретичним моделям критичного мислення, які розглядають його як багатокomпонентну структуру когнітивних і метакогнітивних процесів. Зокрема, інструмент відображає основні операції мислення, визначені у працях Р. Енісса, Б. Блума та сучасних дослідників критичного мислення, що свідчить про його змістову (контентну) валідність. Надійність методики забезпечується стандартизованою процедурою проведення, чіткими інструкціями та однаковими умовами виконання завдань для всіх респондентів, що мінімізує вплив зовнішніх факторів на результати. Додатково надійність підтверджується стабільністю результатів при повторному застосуванні тесту (ретестова надійність), а також внутрішньою узгодженістю завдань, які спрямовані на вимірювання взаємопов'язаних компонентів єдиного феномену критичного мислення. Таким чином, тест Л. Старкі (в адаптації О. Луценко) може вважатися валідним і надійним інструментом для діагностики рівня розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти.

Тест представлений у формі опитувальника, що містить 27 ситуаційних завдань, кожне з яких має чотири варіанти відповіді, серед яких лише один є правильним. Максимально можливий результат становить 27 балів. Отримані показники оцінюються за трирівневою шкалою: низький, середній і високий рівні сформованості критичного мислення [67; 28, с. 437–444].

Відповідно до визначених критеріїв було виокремлено п'ять рівнів розвитку навичок критичного мислення: дуже високий, високий, середній, низький і дуже низький. [28, с. 330–332]:

Дуже високий рівень характеризується сформованістю розвинених навичок критичного мислення: логічного аналізу, індукції, дедукції та рефлексії. Особи цього рівня здатні контролювати емоції, перевіряти достовірність інформації, розпізнавати маніпуляції (зокрема в рекламі та пропаганді), відокремлювати факти від оцінок, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки або виявляти їх відсутність, усвідомлювати обмеженість власного мислення, ухвалювати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності та ставити реалістичні цілі.

Високий рівень означає володіння більшістю (80–90%) ключових навичок критичного мислення. Водночас окремі складні вміння можуть бути недостатньо сформованими, зокрема глибокий аналіз інформації, відсіювання псевдодостовірних джерел, протидія відволіканню уваги, критична оцінка оціночних суджень та глибока рефлексія.

Середній рівень (30–70% сформованості навичок) характеризується наявністю базових компонентів критичного мислення: елементів логіки, індукції та дедукції, частковою здатністю до аналізу інформації, контролю емоцій і розпізнавання маніпуляцій. Водночас ці вміння є нестійкими, що призводить до помилок у розпізнаванні маніпулятивних технік і виборі оптимальних рішень.

Низький рівень (менше 30%) свідчить про недостатній розвиток критичного мислення, що зумовлює схильність до помилкових рішень, маніпулятивного впливу, труднощі в аргументації та некритичне сприйняття

інформації. Такі особи можуть частіше діяти на основі ілюзій або спрощених уявлень про реальність.

Дуже низький рівень (10–20% виконання завдань) характеризується суттєво нерозвиненими навичками критичного мислення: слабкою логікою, недостатністю аналітичних умінь, нездатністю відрізняти достовірну інформацію від недостовірної, низькою здатністю до аргументації та рефлексії. Це ускладнює прийняття зважених рішень і підвищує вразливість до зовнішніх впливів та дезінформації.

Методика дослідження рефлексивності є важливою при розгляді питання розвитку критичного мислення, оскільки дозволяє визначити здатність особистості аналізувати власні дії, оцінювати інформацію та приймати обґрунтовані рішення. Високий рівень рефлексивності сприяє формуванню навичок осмислення різних точок зору, аргументованого вибору та уникнення імпульсивних суджень, що є основою критичного мислення. Тому нами було використано методику «Діагностика рефлексивності (Карпов, Пономарьова)», адже рефлексивність це здатність людини виходити за межі власного “Я”, осмислювати, вивчати, аналізувати щось за допомогою порівняння образу свого “Я” з якимись подіями, особистостями. Рефлексивність, як протилежність імпульсивності, характеризує людей, які, перш ніж діяти, внутрішньо переглядають всі гіпотези, відкидаючи ті з них, які здаються їм малоправдоподібними, приймають рішення продумано, виважено, враховуючи різні варіанти вирішення “завдання”. Обґрунтування валідності методики базується на її відповідності сучасним науковим уявленням про рефлексію як метакогнітивний феномен, що є складовою критичного мислення та саморегуляції діяльності. Конструктна валідність забезпечується тим, що структура опитувальника відображає багатовимірність рефлексивних процесів, які описані в працях А. Карпова та інших дослідників метакогнітивної сфери. Змістова валідність підтверджується тим, що запитання методики охоплюють основні ситуації самоаналізу, прийняття рішень і оцінки власних дій, що є релевантним до реальної навчально-професійної діяльності здобувачів освіти.

Надійність методики забезпечується її стандартизованою процедурою проведення, чіткою інструкцією та однаковими умовами для всіх респондентів, що мінімізує вплив ситуативних факторів. Додатково високий рівень внутрішньої узгодженості шкал та стабільність результатів при повторному тестуванні (ретестова надійність) свідчать про її психологічну точність і відтворюваність. Таким чином, методика «Діагностика рефлексивності» (Карпов, Пономарьова) є валідним і надійним інструментом для оцінювання рівня розвитку рефлексивності як важливої складової критичного мислення та професійного становлення майбутніх педагогів.

Давалася інструкція студентам, пропонувалося дати відповіді на кілька тверджень опитувальника. У бланку відповідей навпроти номера питання проставте, будь ласка, цифру, відповідну варіанту вашої відповіді: 1 – абсолютно невірно; 2 – невірно; 3 – скоріше так; 4 – не знаю; 5 – скоріше вірно; 6 – вірно; 7 – абсолютно вірно. Пам'ятайте, що правильних або неправильних відповідей в даному випадку бути не може.

Анкета для студентів БІНПО «Використання засобів проблемного навчання в освітньому процесі» застосовується на констатувальному етапі дослідження з метою виявлення вихідного стану використання проблемного навчання та ставлення студентів до нього. Вона дозволяє з'ясувати рівень обізнаності здобувачів освіти з відповідними методами, а також частоту їх застосування в навчальному процесі. Отримані результати дають змогу визначити наявні проблеми та потреби, що враховуються при подальшій організації формувального етапу дослідження. Крім того, анкета слугує основою для порівняння змін після впровадження педагогічного впливу.

Аналіз отриманих даних за проведеним Тестом критичності мислення Л. Старкі в експериментальній групі засвідчує, що жоден студент не демонстрував дуже високого рівня критичного мислення. Високий рівень було зафіксовано у 16,67% студентів, середній – у 50,00% студентів, низький – у 25,00% студентів, і дуже низький – у 8,33% студентів. Візуально результати представлено на Рис. 3.2.1. Виявлена на початку дослідження проблема

низького рівня критичного мислення у частини студентів може пояснюватися недостатньою сформованістю аналітичних навичок, переважанням репродуктивних методів навчання на попередніх етапах освіти, а також обмеженим досвідом роботи з інформацією, що потребує критичної оцінки, порівняння та аргументації. Додатковим чинником є недостатня практика навчання, орієнтованого на проблемні ситуації, що ускладнює розвиток умінь самостійного мислення та прийняття обґрунтованих рішень.

В контрольній групі за проведеним Тестом критичності мислення Л. Старкі отримані дані засвідчують, що 8,33% продемонстрували дуже високого рівня критичного мислення. Високий рівень було зафіксовано у 20 % студентів, середній – у 52,5% студентів, низький – у 10,8% студентів, і дуже низький – у 8,33% студента, що свідчить про задовільний рівень розвитку критичного мислення. Візуально результати представлено на Рис. 3.2.2.

■ Високий рівень   ■ Середній рівень
■ Низький рівень   ■ Дуже низький рівень

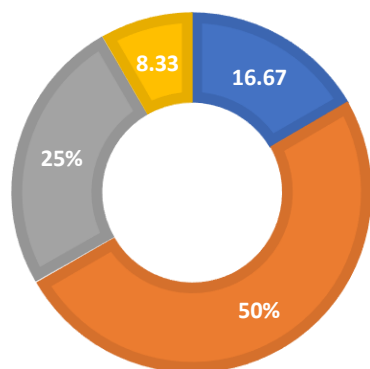

Рис. 3.2.1. Розвиток критичного мислення в студентів експериментальної групи на констатувальному етапі, у %

■ Високий рівень   ■ Середній рівень
■ Низький рівень   ■ Дуже низький рівень
■ Дуже високий рівень

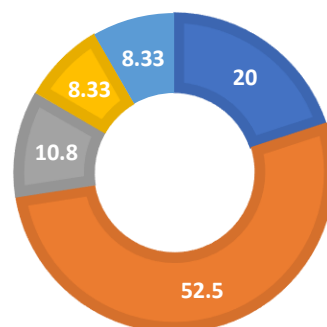

Рис. 3.2.2. Розвиток критичного мислення в студентів контрольної групи на констатувальному етапі, у %

За результатами дослідження рівнів рефлексивності серед респондентів встановлено, що найбільша частина опитаних має низький рівень

рефлексивності 50%, що свідчить про недостатню схильність до самоаналізу, осмислення власних дій та критичного оцінювання інформації. Середній рівень рефлексивності виявлено у 34%, що характеризує помірну здатність до обдумування власних рішень і поведінки. Високий рівень рефлексивності мають лише 16%, які схильні до глибокого аналізу ситуацій, зваженого прийняття рішень та розвиненого критичного мислення. Отримані результати свідчать про необхідність розвитку рефлексивних умінь у більшості досліджуваних, оскільки саме рефлексивність є важливою складовою формування критичного мислення.

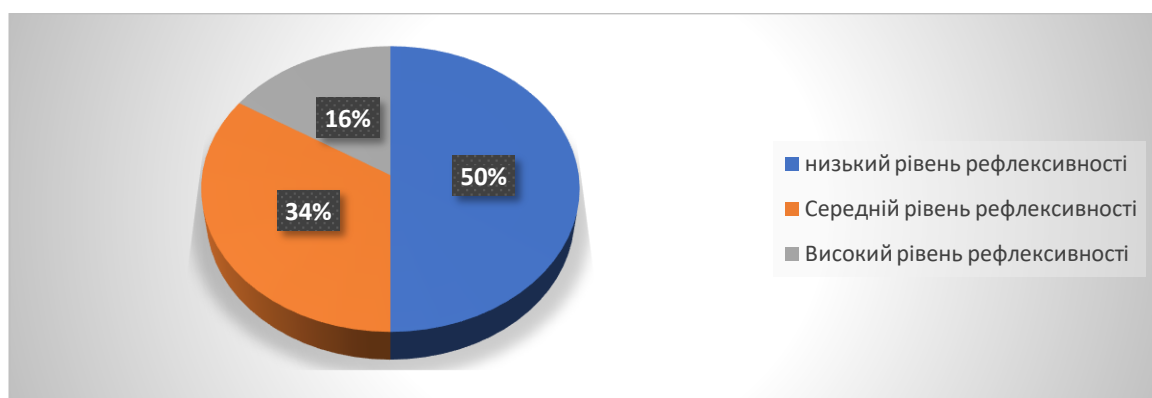

Рис. 3.2.3. Результати за методикою «Діагностика рефлексивності (Карпов, Пономарьова)»

Наступним кроком констатувального етапу було проведення анкетування здобувачів освіти щодо визначення їхнього розуміння проблемного навчання. Нижче подано узагальнений кількісний аналіз анкети (у відсотках) з інтерпретацією результатів для вибірки студентів БІНПО.

Відповіді щодо запитання обізнаність із поняттям «проблемне навчання» лише 20% студентів відповіло «Так», Частково – 42% та Ні – 38%. Таким чином, більшість студентів має лише фрагментарне уявлення про проблемне навчання. Це свідчить про недостатню систематичну інтеграцію теоретичного компоненту в освітній процес.

Щодо знання методів проблемного навчання відповіді здобувачів освіти розподілилися наступним чином (Рис. 3.2.3.):

Рис.3.2.3. Розподіл відповідей здобувачів освіти на запитання «Які методи проблемного навчання ви знаєте? (можна обрати декілька варіантів)», у %

Отже, найбільш відомим методом є дискусія, тоді як менш поширеними залишаються дослідницькі завдання та кейсові методи. Це вказує на домінування традиційних та інтерактивних форм і недостатнє впровадження різноманітних технологій проблемного навчання.

Що стосується розподілу відповідей на запитання щодо частоти використання проблемного навчання в освітньому процесі, то більшість студентів (62%) зазначають, що проблемне навчання використовується нерегулярно (іноді або рідко), що свідчить про епізодичний характер його застосування в освітньому процесі. Розподіл відповідей на дане питання представлено на Рис.3.2.4.

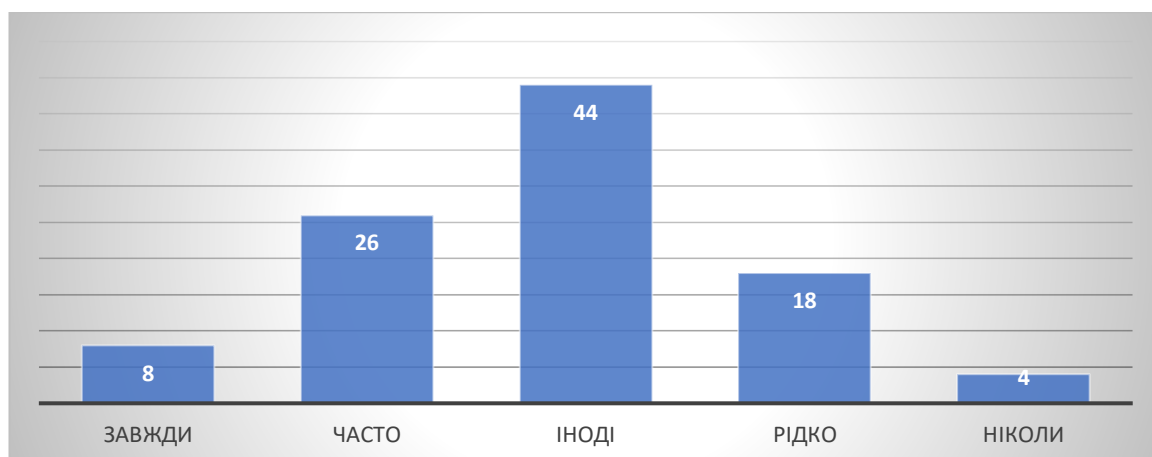

Рис. 3.2.4. Розподіл відповідей здобувачів освіти на запитання «Як часто на ваших заняттях використовуються методи проблемного навчання?», у %

На запитання «Які форми проблемного навчання вам найбільше подобаються?» здобувачам освіти зазначено Обговорення в групах – 70%, Мозковий штурм – 64% та Рольові ігри – 46%, що свідчить про перевагу колективних інтерактивних форм навчання над індивідуальними або ігровими.

Таким чином, результати анкетування свідчать, що проблемне навчання у БІНПО сприймається студентами переважно позитивно та розглядається як ефективний інструмент розвитку критичного мислення і мотивації. Водночас його застосування має нерегулярний характер, а рівень обізнаності студентів і викладачів потребує подальшого підвищення для системного впровадження цього підходу в освітній процес.

За результатами констатувального етапу та на основі представлених у попередніх розділах педагогічних умовах, запропонованій моделі розвитку критичного мислення засобами проблемного навчання формувальний етап експерименту передбачав системне впровадження проблемного навчання в освітній процес експериментальної групи.

У процесі реалізації моделі було використано такі форми і методи: проблемні лекції (із постановкою суперечливих питань); кейс-метод (аналіз професійних ситуацій); дискусії та дебати; мозковий штурм; проєктна діяльність; дослідницькі завдання тощо. Які поєднувалися з використанням технологій розвитку критичного мислення.

У процесі апробації моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання було використано комплекс педагогічних технік, що базуються на створенні проблемних ситуацій та активізації пізнавальної діяльності студентів. Кожна з технік спрямована на формування окремих компонентів критичного мислення: аналізу, аргументації, оцінювання та рефлексії.

Робота здобувачів освіти організовувалася за таким алгоритмом: аналіз проблемної ситуації; формулювання проблеми; висування гіпотез; обґрунтування рішень; рефлексія.

Також в Додатках представлено розробки планів-конспектів занять де використовували різні форми та методи проблемного навчання та техніки критичного мислення.

Організація формувального експерименту побудована за наступною схемою:

Рис. 3.2.5. Схема організації формувального експерименту (згенеровано за допомогою сервісу ChatGPT)

У процесі апробації моделі було використано комплекс педагогічних технік, спрямованих на розвиток компонентів критичного мислення, наведемо приклади нижче.

Техніка «Проблемне запитання», суть, якої полягає у постановці відкритого або суперечливого запитання. Для прикладу: «Чи може жорсткий контроль батьків запобігти інтернет-залежності підлітків, чи навпаки – посилює її?».

Етапи роботи зі здобувачами освіти: постановка запитання; індивідуальне осмислення; групове обговорення; презентація та обґрунтування відповіді; узагальнення. Розвиває аналітичне мислення, аргументацію, критичне оцінювання.

Техніка «Кейс-аналіз» полягає у аналізі професійної ситуації. Приклад: розгляд випадку роботи з сім'єю, де дитина має ознаки гаджет-залежності.

Алгоритм: ознайомлення з кейсом; визначення проблеми; аналіз причин; пошук рішень; обґрунтування вибору.

Техніка «Дискусія / дебати» обговорення проблемного питання з різних позицій. Викладач може використовувати такі форми: круглий стіл; дебати; «за і проти». Здобувачам освіти пропонувалася тема: «Чи потрібно обмежувати використання гаджетів у освітньому процесі?».

Етапи роботи: кожен мав визначити позицію; підготувати аргументи; безпосереднє проведення дискусії та рефлексія.

Використання Техніки «Мозковий штурм» спрямований на генерацію ідей щодо вирішення проблеми щодо питання «Які способи профілактики інтернет-залежності серед молоді можна застосувати у закладі освіти?»

Етапи роботи: постановка проблеми; генерація ідей; групування; відбір та рефлексія.

Застосування проблемного навчання у процесі підготовки здобувачів вищої освіти забезпечує: активізацію пізнавальної діяльності; розвиток аналітичного та логічного мислення; формування навичок аргументації; підвищення рівня самостійності; розвиток рефлексивних умінь тощо.

Комплексне використання зазначених педагогічних технік сприяє ефективній реалізації моделі розвитку критичного мислення та забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння знань до їх активного, усвідомленого конструювання.

Запропонована програма занять спрямована на всебічний розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти через використання проблемного навчання. Її зміст, структура та методичне забезпечення відповідають сучасним вимогам підготовки майбутніх фахівців і орієнтовані на формування аналітичних, рефлексивних і комунікативних компетентностей.

Програма має інтегрований характер і передбачає поєднання теоретичного опанування матеріалу з практичною діяльністю студентів, яка реалізується через систему вправ, дискусій, проблемних завдань і рефлексивних методик. Головною метою є не лише ознайомлення здобувачів із сутністю критичного мислення, а й формування в них умінь застосовувати його в реальних навчальних і професійних ситуаціях.

У змістовому аспекті програма охоплює ключові напрями, зокрема: розкриття сутності та структури критичного мислення, ознайомлення з його характеристиками, розвиток навичок аналізу інформації, аргументування власної позиції, постановки запитань, а також формування рефлексивних умінь. Особлива увага приділяється вихованню відповідального ставлення до інформації, умінню розрізняти надійні та ненадійні джерела, а також здатності ухвалювати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності.

Методична основа програми базується на технологіях проблемного навчання, що передбачає створення спеціально організованих проблемних ситуацій для стимулювання пізнавальної активності студентів. У процесі навчання застосовуються такі методи, як мозковий штурм, дискусії, кейс-метод, проблемні завдання та поетапна технологія розв'язання проблем. Це сприяє розвитку вмінь аналізувати ситуації, пропонувати альтернативні рішення, оцінювати їх ефективність і обирати оптимальні варіанти.

Важливим елементом програми є використання спеціальних технік розвитку критичного мислення, серед яких «товсті і тонкі запитання», метод «Знаю – хочу дізнатися – дізнався», «сенкан», а також вправи на розвиток активного слухання. Їх застосування сприяє систематизації знань, глибшому осмисленню навчального матеріалу, розвитку навичок постановки запитань і самоаналізу.

Особливістю програми є також її спрямованість на розвиток соціально-комунікативних умінь студентів. Групова та парна робота, дискусії й спільне вирішення проблемних завдань сприяють формуванню навичок співпраці, аргументованого висловлювання власної думки, толерантного ставлення до альтернативних позицій і пошуку компромісів. Заняття організовано відповідно до логіки поетапного формування критичного мислення: від актуалізації попередніх знань і мотивації до навчальної діяльності, через опрацювання нового матеріалу, до його практичного застосування та рефлексії. Така структура забезпечує поступове ускладнення навчальної діяльності та формування стійких інтелектуальних умінь. Окремо варто відзначити наявність діагностичних і рефлексивних компонентів, які дозволяють здобувачам усвідомлювати власний рівень сформованості критичного мислення, визначати напрями його вдосконалення та оцінювати результати навчальної діяльності.

Отже, запропонована програма занять є дієвим інструментом розвитку критичного мислення студентів, оскільки поєднує теоретичне обґрунтування, практичну спрямованість та інтерактивні методи навчання.

3.3. Результати експериментального дослідження моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання

В контрольній групі за проведеним Тестом критичності мислення Л. Старкі на констатувальному етапі отримані дані засвідчують, що 8,33% продемонстрували дуже високого рівня критичного мислення. Високий рівень

було зафіксовано у 20 % студентів, середній – у 52,5% студентів, низький – у 10,8% студентів, і дуже низький – у 8,33% студента, що свідчить про задовільний рівень розвитку критичного мислення. Наприкінці дослідження нами було повторно проведено тестування в контрольній групі, яка не була залучена до формувального експерименту, отримані результати показала не значні зміни в даній групі, а саме: дуже високий рівень продемонстрували ті ж 8,33% опитуваних. Високий рівень було зафіксовано у 21,5 % студентів, середній – у 49,8% студентів, низький – у 12% студентів, і дуже низький – у 8,33% студента. Отримані результати контрольної групи свідчать про відсутність суттєвих змін у рівні розвитку критичного мислення студентів наприкінці дослідження. Це підтверджує, що без цілеспрямованого формувального впливу показники критичного мислення залишаються переважно на тому ж рівні.

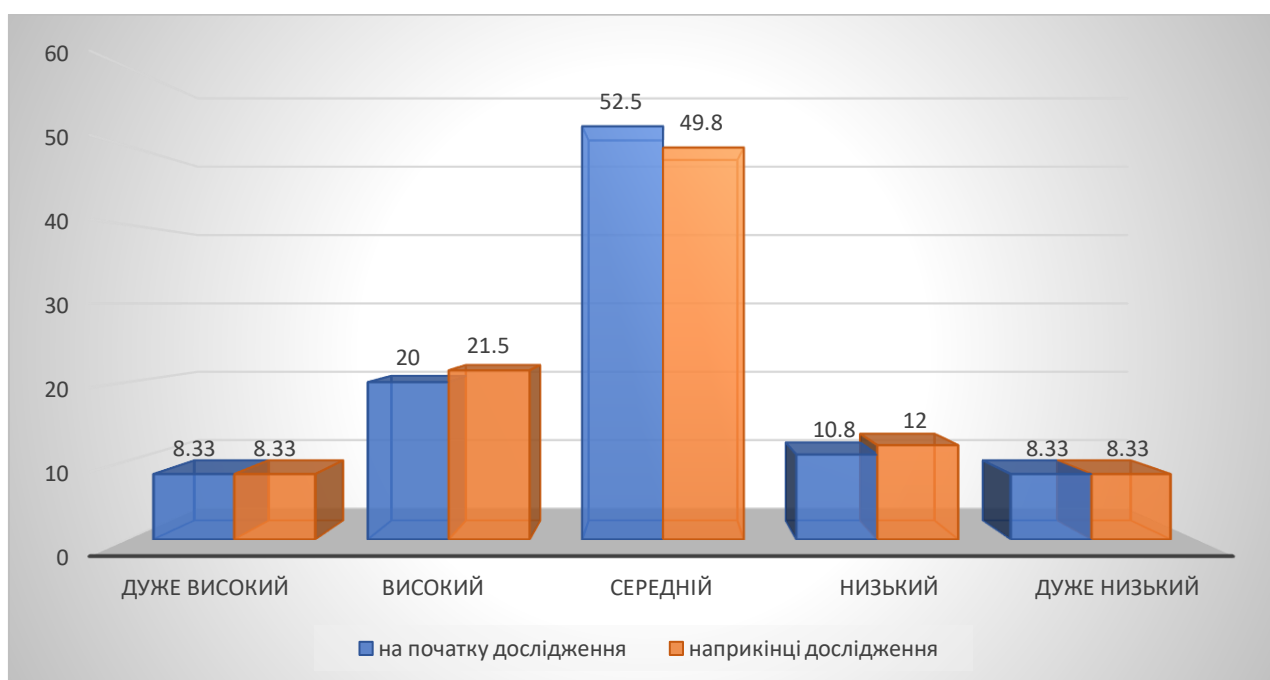

Рис. 3.3.1. Розвиток критичного мислення в студентів контрольної групи (порівняльний аналіз «на початку» та «наприкінці» експерименту, у %)

Аналіз отриманих даних на констатувальному етапі серед здобувачів освіти експериментальної групи за проведеним Тестом критичності мислення Л. Старкі засвідчує, що жоден студент не демонстрував дуже високого рівня

критичного мислення. Високий рівень було зафіксовано у 16,67% студентів, середній – у 50,00% студентів, низький – 25,00% студентів, і дуже низький – у 8,33% студента.

Після запровадження розроблених занять з розвитку критичного мислення засобами проблемного навчання серед здобувачів освіти здійснено повторне тестування з метою з'ясувати чи змінився рівень критичного мислення у здобувачів експериментальної групи.

За результатами повторного проведення Тесту відбулися позитивні зміни в розподілі рівнів. Дуже високий рівень критичного мислення виявлено у 8,33% студентів, які раніше мали високі показники. Кількість студентів із високим рівнем зросла до 41,67% осіб, зокрема за рахунок тих, хто до навчання мав середній рівень. Середній рівень зберігся у 25% студентів, при цьому частина з них підвищила свої результати з низького рівня. Низький рівень зменшився до 16,67% студента, на дуже низькому рівні так і залишився 8,33% студент.

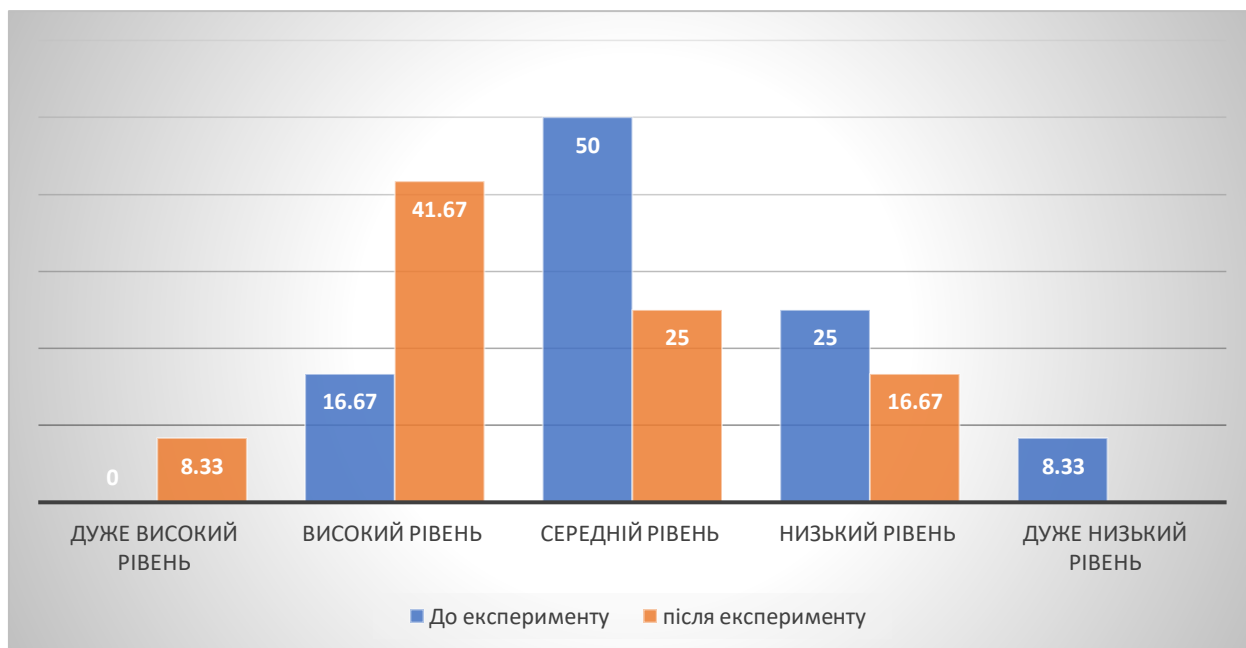

Рис. 3.3.2. Розвиток критичного мислення в студентів експериментальної групи (порівняльний аналіз «до» та «після» експерименту, у %)

Для статистичної перевірки результатів педагогічного експерименту доцільно використати t-критерій Стюдента, який дозволяє визначити, чи є

відмінності між показниками експериментальної групи до та після формувального етапу статистично значущими.

У кваліфікаційній роботі наведено результати розвитку критичного мислення студентів експериментальної групи: до впровадження моделі високий рівень мали 16,67% студентів, середній – 50%, низький – 25%, дуже низький – 8,33% . Після формувального етапу кількість студентів із високим рівнем зросла до 41,67%, з'явився дуже високий рівень – 8,33%, а частка студентів із низьким рівнем зменшилася до 16,67% .

Для проведення розрахунків рівням сформованості були умовно надані бальні значення:

- дуже високий рівень – 5 балів;
- високий – 4 бали;
- середній – 3 бали;
- низький – 2 бали;
- дуже низький – 1 бал.

Середній показник до формувального етапу:

$$\bar{x}_1 = \frac{(0 \cdot 5) + (2 \cdot 4) + (6 \cdot 3) + (3 \cdot 2) + (1 \cdot 1)}{12} = 2,75$$

Середній показник після формувального етапу:

$$\bar{x}_2 = \frac{(1 \cdot 5) + (5 \cdot 4) + (3 \cdot 3) + (2 \cdot 2) + (1 \cdot 1)}{12} = 3,25$$

Для перевірки статистичної значущості змін використано формулу t-критерію Стюдента:

$$t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{s_1^2}{n_1} + \frac{s_2^2}{n_2}}}$$

де:

$\bar{x}_1, \bar{x}_2$ — середні значення;

s_1^2, s_2^2 — дисперсії;

n_1, n_2 —

кількість респондентів.

У результаті розрахунків отримано емпіричне значення:

$$t_{\text{емп}} \approx 2,31$$

Критичне значення t-критерію Стюдента при рівні значущості $p \leq 0,05$ та кількості ступенів свободи $f = 22$ становить:

$$t_{\text{кр}} = 2,07$$

Оскільки:

$$2,31 > 2,07$$

отримані результати є статистично значущими. Це дає підстави стверджувати, що впровадження моделі розвитку критичного мислення засобами проблемного навчання позитивно вплинуло на рівень сформованості критичного мислення здобувачів вищої освіти.

Такі результати свідчать про загальну позитивну динаміку розвитку критичного мислення під цілеспрямованим навчальним впливом з використанням засобів проблемного навчання, зокрема про перехід частини студентів із низького та середнього рівнів до вищих показників.

Аналіз наукових праць та проведене експериментальне дослідження свідчить, що розвиток критичного мислення у здобувачів вищої освіти може здійснюватися через низку педагогічних підходів [61].

По-перше, ефективним є застосування активних методів навчання, зокрема дискусій, групових проєктів і дослідницьких завдань. Вони стимулюють студентів до аналізу інформації, формування власної позиції, аргументації та взаємодії в групі.

По-друге, важливим напрямом є формування вмінь оцінювати інформацію з різних джерел за критеріями достовірності, об'єктивності та релевантності, що сприяє розвитку інформаційної грамотності.

По-третє, необхідно забезпечувати регулярну практику критичного мислення через виконання есе, дослідницьких робіт, участь у дебатах і

наукових заходах, що дозволяє закріплювати відповідні навички в різних освітніх контекстах.

По-четверте, значну роль відіграє створення сприятливого освітнього середовища, яке заохочує вільне висловлення думок, відкриту дискусію та критичне осмислення інформації.

Реалізація інтеграції критичного мислення в освітній процес значною мірою залежить від діяльності викладача та підтримки адміністрації закладу вищої освіти. При цьому роль викладача трансформується: він виступає не лише як джерело знань, а як ментор, який супроводжує студентів у розвитку їхніх аналітичних і рефлексивних умінь, сприяє становленню професійної компетентності та формуванню основ для подальшого саморозвитку майбутніх фахівців.

Серед шляхів удосконалення розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти із акцентом на проблемне навчання можемо виділи наступне:

1. Систематичне впровадження проблемного навчання в освітній процес. Одним із найефективніших шляхів є регулярне використання проблемних ситуацій, кейсів і завдань відкритого типу, які не мають однозначної відповіді. Такі підходи стимулюють аналіз і порівняння альтернатив; формують уміння аргументувати позицію; розвивають самостійність мислення. Адже дослідження підтверджують, що проблемне навчання є дієвим інструментом розвитку критичного мислення, оскільки передбачає активне розв'язання навчальних проблем і пошук рішень у невизначених ситуаціях.

2. Використання технологій розвитку критичного мислення на основі інтерактивності, коли доцільно поєднувати проблемне навчання з: дискусіями; дебатами; «мозковим штурмом»; аналізом ситуацій (case-study). Адже інтерактивні методи створюють умови для обговорення різних точок зору та формування обґрунтованих висновків, тому що інтерактивне навчання є універсальним інструментом розвитку критичного мислення, оскільки активізує аналітичне та рефлексивне мислення студентів.

3. Моделювання професійних проблемних ситуацій для студентів інституту неперервної освіти особливо важливо використовувати професійно орієнтовані завдання, наприклад: педагогічні кейси; соціально-педагогічні дилеми; ситуації прийняття управлінських рішень. Це дозволяє поєднати теорію з практикою і формує здатність оцінювати наслідки рішень у реальних умовах.

4. Використання частково-пошукових і дослідницьких методів ефективним є поступовий перехід від простих завдань до дослідницьких: постановка проблеми викладачем; самостійний пошук інформації студентами; формування власного висновку. Саме такі методи проблемного навчання сприяють розвитку аналітичного мислення та вміння працювати з інформацією в умовах невизначеності.

5. Інтеграція цифрових технологій в освітній процес. Доцільно використовувати: онлайн-дискусійні платформи; інтерактивні симуляції; освітні сервіси для спільного розв'язання проблем, це підсилює мотивацію студентів і формує навички критичного аналізу цифрової інформації (особливо актуально в умовах інформаційних ризиків). Дослідження підтверджують, що в умовах цифрового суспільства критичне мислення є ключовою навичкою для розрізнення достовірної та фейкової інформації.

6. Рефлексивне навчання як обов'язковий компонент після розв'язання проблемних завдань необхідно: проводити самооцінювання; аналізувати помилки; обговорювати альтернативні рішення, це формує метакогнітивні навички (усвідомлення власного мислення), які є ядром критичного мислення.

Отже, удосконалення розвитку критичного мислення у здобувачів Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти можливе через комплексне поєднання проблемного навчання, інтерактивних методів, цифрових технологій і рефлексії. Найбільш результативним є підхід, коли студент не отримує готових знань, а самостійно їх конструє в процесі розв'язання навчальних проблем.

Висновки до третього розділу

Теоретичне обґрунтування моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання засвідчує, що розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти є багатокомпонентним і цілеспрямованим процесом, який потребує системного педагогічного впливу. Встановлено, що проблемне навчання виступає ефективним засобом формування критичного мислення, оскільки забезпечує активну пізнавальну діяльність, самостійність і рефлексію студентів. Запропонована модель, що включає цільовий, змістовий, процесуальний та результативний компоненти, створює цілісну основу для її реалізації в освітньому процесі. Її впровадження сприятиме підвищенню якості професійної підготовки та розвитку аналітичних і дослідницьких умінь здобувачів освіти.

За результатами апробації моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання із використанням Тесту критичності мислення Л. Старкі (в адаптації О. Луценко) та анкетування «Використання засобів проблемного навчання в освітньому процесі» встановлено позитивну динаміку сформованості критичного мислення. На констатувальному етапі серед здобувачів експериментальної групи дуже високий рівень не виявлено, високий рівень становив 16,67%, середній – 50,00%, низький – 25,00%, дуже низький – 8,33%. Результати дослідження за методикою Діагностика рефлексивності (Карпов, Пономарьова) показали переважання низького та середнього рівнів рефлексивності серед респондентів, що свідчить про недостатньо сформовані навички самоаналізу та критичного осмислення інформації. Невелика кількість осіб із високим рівнем рефлексивності вказує на потребу цілеспрямованого розвитку рефлексивних умінь як важливої складової критичного мислення. Після впровадження проблемного навчання на формувальному етапі спостерігалось зростання частки студентів експериментальної групи із високим рівнем та зменшення кількості здобувачів із низьким і дуже низьким рівнями критичного мислення.

За результатами анкетування було встановлено підвищення обізнаності студентів щодо проблемного навчання та розширення розуміння його методів (зокрема кейс-методу, дискусій і мозкового штурму), порівняно з початковими показниками (20% обізнаних студентів). Ефективність реалізованої моделі також підтверджується активнішою участю здобувачів освіти у проблемних ситуаціях, розвитком умінь аргументації, аналізу та рефлексії. Отже, впровадження моделі розвитку критичного мислення засобами проблемного навчання є результативним і сприяє якісним змінам у структурі мисленнєвої діяльності студентів.

За результатами контрольного етапу експерименту, проведеного за Тестом критичності мислення Л. Старкі, встановлено позитивну динаміку розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти після впровадження занять із використанням проблемного навчання. Порівняльний аналіз показав зростання кількості студентів із високим рівнем із 16,67% до 41,67% та поява 8,33% здобувачів із дуже високим рівнем. Одночасно зменшилася частка студентів із низьким рівнем (з 25,00% до 16,67%), що свідчить про поступовий перехід до більш сформованих когнітивних навичок. Середній рівень зберігся у 25,00% студентів, однак частина з них продемонструвала підвищення результатів, що підтверджує ефективність педагогічного впливу. Отримані дані узгоджуються з положеннями наукових досліджень про ефективність активних та інтерактивних методів навчання у розвитку критичного мислення. Таким чином, результати експерименту підтверджують результативність запропонованої моделі та доцільність системного впровадження проблемного навчання в освітній процес закладів вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретичних підходів до розуміння критичного мислення дає підстави стверджувати, що воно є складним, багатовимірним феноменом, який поєднує аналітичні, оцінювальні та рефлексивні вміння особистості. У сучасній психолого-педагогічній науці вченими критичне мислення трактується як самостійний, цілеспрямований і аргументований тип мислення, що забезпечує здатність до прийняття обґрунтованих рішень. Дослідження вітчизняних науковців підтверджують, що критичне мислення може формуватися на різних вікових етапах і не обмежується рамками окремої дисципліни. Воно передбачає здатність до аналізу, синтезу, оцінювання інформації, а також до саморефлексії та корекції власних суджень. Важливими характеристиками критичного мислення є його самостійність, аргументованість, соціальний характер і спрямованість на постановку запитань.

Структурно критичне мислення включає когнітивний, аналітичний, особистісний і діяльнісний компоненти, що забезпечують цілісність цього явища; воно характеризується усвідомленістю, рефлексивністю, цілеспрямованістю та обґрунтованістю, що дозволяє ефективно розв'язувати складні проблеми. Сформованість критичного мислення проявляється у здатності студентів формулювати гіпотези, аналізувати дані та робити аргументовані висновки. В умовах сучасного інформаційного суспільства роль критичного мислення значно зростає. Зокрема, за даними досліджень, 59% представників покоління Z надають перевагу навчанню через відеоконтент, що потребує розвинених навичок аналізу інформації. У контексті цифровізації освіти критичне мислення сприяє ефективному використанню онлайн-ресурсів та формуванню автономності здобувачів освіти. Особливої актуальності критичне мислення набуває в умовах воєнного стану та інформаційної війни. Дослідники наголошують, що воно є ключовим інструментом протидії дезінформації та маніпуляціям, забезпечуючи здатність перевіряти факти, аналізувати джерела та уникати когнітивних викривлень. У таких умовах

критичне мислення виступає основою інформаційної безпеки та психологічної стійкості особистості. Отже, критичне мислення є необхідною компетентністю сучасного фахівця, що забезпечує ефективну орієнтацію в інформаційному просторі, здатність до самостійного аналізу та прийняття рішень. Його розвиток є пріоритетним завданням системи вищої освіти, особливо в умовах сучасних соціальних і воєнних викликів.

Аналіз системи освітньої роботи Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти засвідчив її високий потенціал щодо розвитку критичного мислення здобувачів освіти завдяки поєднанню інноваційних підходів, цифровізації та студентоцентрованого навчання. Встановлено, що залучення студентів до науково-дослідної діяльності, зокрема виконання наукових робіт і участі у конференціях, сприяє формуванню аналітичних умінь, саморефлексії та здатності аргументовано відстоювати власну позицію. Важливим чинником розвитку критичного мислення є використання інтерактивних методів навчання, таких як кейс-метод, дебати, проблемне навчання, що забезпечують активізацію пізнавальної діяльності студентів. Доведено, що застосування цифрових інструментів і платформ (зокрема Microsoft Teams) підвищує мотивацію здобувачів освіти та сприяє розвитку навичок аналізу, аргументації й командної взаємодії. Визначено, що критичне мислення є ключовою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців і важливим елементом формування Soft Skills. У процесі дослідження з'ясовано, що ефективність розвитку критичного мислення залежить від цілеспрямовано створених педагогічних умов, які охоплюють зміст, методи, форми та засоби навчання. Серед пріоритетних педагогічних умов виокремлено формування пізнавальної мотивації, створення проблемно-пошукового середовища, розвиток рефлексії та інтеграцію міждисциплінарних знань. Обґрунтовано, що проблемне навчання є одним із найефективніших засобів розвитку критичного мислення, оскільки спонукає студентів до самостійного аналізу, пошуку рішень і прийняття обґрунтованих висновків. Результати аналізу наукових джерел підтверджують, що використання проблемно-орієнтованого навчання позитивно впливає на

розвиток аналітичного мислення, когнітивної гнучкості та комунікативних компетентностей здобувачів освіти. Отже, комплексне впровадження інноваційних педагогічних умов і методів, зокрема проблемного навчання, забезпечує ефективний розвиток критичного мислення здобувачів освіти та їх готовність до професійної діяльності в сучасних умовах.

Узагальнення теоретичних і експериментальних результатів дослідження дає підстави стверджувати, що розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти є важливою умовою їхньої професійної підготовки в сучасному цифровому середовищі. Критичне мислення виступає ключовою компетентністю, що забезпечує здатність до аналізу, оцінювання та прийняття обґрунтованих рішень. Водночас воно є складним інтегрованим процесом, що потребує спеціально організованих педагогічних умов. Доведено, що ефективним засобом його розвитку є проблемне навчання, яке базується на створенні проблемних ситуацій і стимулює активну пізнавальну діяльність студентів.

Результати констатувального етапу за тестом Л. Старкі (адаптація О. Луценко) показали недостатній рівень сформованості критичного мислення серед здобувачів освіти експериментальної групи: лише 16,67% мали високий рівень, 50,00% – середній, 25,00% – низький і 8,33% – дуже низький, тоді як дуже високий рівень не було виявлено. Це свідчить про обмежений досвід студентів у застосуванні аналітичних і рефлексивних умінь та недостатнє використання проблемного підходу в освітньому процесі. Дані анкетування також підтвердили, що лише 20% студентів добре обізнані з проблемним навчанням, а 62% зазначили його нерегулярне використання. Результати дослідження за методикою «Діагностика рефлексивності» (А. Карпов, В. Пономарьова) засвідчили домінування низького та середнього рівнів рефлексивності серед опитаних, що вказує на недостатній розвиток умінь самоаналізу, осмислення власних дій і критичного оцінювання інформації. Незначна кількість респондентів із високим рівнем рефлексивності свідчить

про необхідність розвитку рефлексивних здібностей, які є важливою основою формування критичного мислення.

Упровадження розробленої моделі розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання, яка охоплює цільовий, змістовий, процесуальний і результативний компоненти, забезпечило позитивну динаміку змін. Після формувального етапу кількість студентів із високим рівнем зросла до 41,67%, з'явився дуже високий рівень – 8,33%, а частка студентів із низьким рівнем зменшилася до 16,67%. Отримані результати підтверджують ефективність використання проблемних лекцій, кейс-методу, дискусій, мозкового штурму та проєктної діяльності.

Таким чином, доведено, що систематичне застосування проблемного навчання сприяє переходу від репродуктивного засвоєння знань до їх усвідомленого конструювання. Запропонована модель розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти засобами проблемного навчання є ефективною та може бути рекомендована для впровадження в освітній процес закладів вищої освіти. Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні вибірки та вдосконаленні методичного забезпечення розвитку критичного мислення з урахуванням сучасних цифрових викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авершин А. О., Яковенко Т. В. Формування критичного мислення у студентів інженерно-педагогічних ВНЗ. Проблеми інженерно-педагогічної освіти : збірник наук. пр. Харків : УПА, 2009. Вип. 24-25. С. 238-246. URL: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/handle/123456789/793> (дата звернення: 15.01.2026)
2. Багай Б. М. Технологія розвитку критичного мислення. Броди, 2017. 16 с.
3. Бандурович Т. М. Використання технології критичного мислення як засобу створення творчого мікроклімату на уроці світової літератури. *Освітній інтернет-навігатор* : науково-методичний інтернет-журнал. URL: <https://surl.li/ooruwg> (дата звернення: 03.03.2026)
4. Варяниця Л. О. Розвиток критичного мислення в умовах нової української школи. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. 2018. № 1 (315). С. 211-219.
5. Волянчук Н. Ю., Ложкін Г. В., Цивон О. В. Сучасні освітні практики розвитку критичного мислення особистості. *Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія*, 2025. Випуск 2, с. 47-52. URL: https://journals.spu.sumy.ua/index.php/psy/article/view/876?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.01.2026)
6. Габрусєва Н., Шостаківська Н. Дослідження уявлень здобувачів вищої освіти про феномен критичного мислення. *Фізико-математична освіта*, 2024. №39(2), с. 14–19. URL: <https://doi.org/10.31110/fmo2024.v39i2-02> (дата звернення: 12.02.2026)
7. Громова Н. М. Проблема критичного мислення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. *Педагогічний процес: теорія і практика. Частина VI. «Психологія педагогічного процесу»*. 2014. Вип. 3. С. 133-136.
8. Гуменна Л. Технологія проблемного навчання як засіб активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти. *Професійна педагогіка*, 2025.

№2(31), с.31-41. URL: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2025.31.31-41> (дата звернення: 25.01.2026)

9. Довбня В. Суб'єктність як фундаментальний концепт сучасної філософії освіти. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 2024. №30 (1), с. 204-2020. URL: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2024-30-1-12> (дата звернення: 15.01.2026)

10. Дорожко І., Туріщева Л. Особливості розвитку критичного мислення молодших школярів у процесі відгадування загадок. *Освіта та суспільство*. 2019. №1 (95). С. 52-59.

11. Дуброва О. М., Сахнюк Т. В. Розвиток навичок критичного мислення сучасних студентів – представників покоління Z: інтерактивні практики. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Випуск 72. С. 61-66

12. Євменова О. К. Шляхи формування критичного мислення в умовах інформаційної війни. ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доповідей XXI Міжнар. наук.-практ. конф. здоб. вищ. освіти і молод. учених: у 2-х т. Т. 1 (Київ, 18–20 трав. 2022 р.) / ред. кол.: Н. В. Ладогубець, А. М. Кокарева та ін.; Національний авіаційний університет. Київ: НАУ, 2022. С. 233–235.

13. Єгорова І., Савчук О., Салига Н. Розвиток критичного мислення студентів в освітньому процесі сучасного ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77, т. 1. С. 269-277.

14. Жданов Д. К., Маслова Н. М., Мирза-Сіденко В. М. Розвиток критичного мислення учнів у процесі навчання географії методами проблемного навчання. *Наукові записки. Серія: Проблеми природничо-математичної технологічної та професійної освіти*. 2024. Випуск 2(4). С.62-71. DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-pmtp-2024-2-7> (дата звернення: 12.03.2026)

15. Жила Г. В. Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах цифровізації. *Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця*, 2025. № 3. С. 133-135

16. Жумбей М. М., Руснак Л. М., Лагодич Т. С. Формування критичного мислення у студентів закладів вищої освіти. *Академічні студії. Педагогіка*. 2024. № 4. С. 17-22. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.4.3> (дата звернення: 25.03.2026)
17. Зінченко Д. А. Роль критичного мислення у протидії інформаційним маніпуляціям: формування психологічної стійкості поліцейських. *Особистість, Суспільство, Закон*. Харків, 2025. С. 78-81.
18. Зінченко О. В. Аналіз умов формування критичного мислення здобувачів вищої освіти. *Габітус. Психологія особистості*. 2022. Випуск 43. С.131-135.
19. Зосим М. Критичне мислення. URL: <https://www.maxzosim.com/criticalthinking/> (дата звернення: 15.01.2026)
20. Ковальська К. В., Кузьменко О. Ю., Науменко Т. С. Інтерактивні методи викладання для стимулювання критичного мислення учнів середніх класів в Україні: ефективність та стратегії імплементації. *Академічні візії*, 2024. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/968> (дата звернення: 23.03.2026)
21. Колесова О. П. Методика діагностики сформованості критичного мислення в майбутніх економістів. *Наука і освіта*. 2009. № 1/2. С. 155-158.
22. Конверський А. Є. Критичне мислення : підручник. Київ : Центр учб. літ., 2020. 370 с.
23. Копосов Д. Ю., Канонік Н. П., Струтинська Т. Р. Методи розвитку критичного мислення через вивчення англійської мови у ЗВО. *Академічні візії*. 2025. № 40. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1723> (дата звернення: 23.03.2026)
24. Кремень В., Луговий В., Саух П. Освіта і наука – основа інноваційного людського розвитку. Пропозиції НАПН України до Стратегії людського розвитку. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. № 2 (2). С. 1-5.

25. Критичне мислення громадян як технологічний ресурс безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії : колективна монографія / за заг. ред. В. С. Курила; Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2025. 342 с.

26. Курило В., Степаненко В. Критичне мислення як складова резистентності до маніпулятивного впливу і резильєнтності особистості в умовах війни. *Інноваційна педагогіка*, 2023. 62(2), 131-134.

27. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: практ. посібник. 3-є вид. доп. Львів. ЛДУБЖД. 2022. 90 с.

28. Луценко О. Л. Закономірності психологічної адаптації людини на сучасному етапі еволюції: дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2018. 449 с.

29. Мирончук Н. М. Розвиток інформаційної грамотності та критичного мислення учнів у освітньому процесі. *Актуальні питання у сучасній науці*, 2025. № 11(41). С. 1748-1759. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-11\(41\)-1748-1759](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-11(41)-1748-1759) (дата звернення: 15.01.2026)

30. Музичук К. Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах змішаного навчання. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3 (99). С. 61-65.

31. Ніколаєску І. О., Соловей Ю. О. Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти через освоєння методології наукових досліджень. *Імідж сучасного педагога*. 2025. №5(224). С.21-26

32. Овдійчук В. А. Педагогічні умови розвитку критичного мислення майбутніх учителів інформатики у процесі фахової підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищих і загальноосвітніх школах*, 2023. №86, с. 223–228.

33. Олинець Т. Інтерактивні технології та критичне мислення на заняттях іноземної мови у закладах вищої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 2019, №2(26), с. 358-363. URL: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2019-26-358-363> (дата звернення: 23.03.2026)

34. Павленко С. А., Павленкова О. В., Сидорова А. І., Ткаченко І. М. Емоційно-психологічна складова навчання здобувачів освіти в сучасних умовах. *Український стоматологічний альманах*. 2023. № 2. С. 51-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usa_2023_2_12 (дата звернення: 23.03.2026)
35. Павленко С., Сидорова А., Назаренко З., Ткаченко І., Браїлко Н. Формування критичного мислення здобувачів освіти як складової soft skills. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії*, 2024. №24(3), с.145-149. URL: <https://doi.org/10.31718/2077-1096.24.3.145> (дата звернення: 20.02.2026)
36. Панібратська А. В. Зміст поняття «педагогічні умови»: науково-методична робота. URL: <https://lnk.ua/zprLNIJzm> (дата звернення: 20.02.2026)
37. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89-98.
38. Пометун О. І., Сущенко І. М. Навчаємо мислити критично: посібник для учителів. Дніпропетровськ, 2016. 144 с.
39. Пометун О., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії: методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021 250 с. <https://lnk.ua/eLdsI2IsO> (дата звернення: 23.03.2026)
40. Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2021. 586 с.
41. Прибилова В. М. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України. *Проблеми сучасної освіти*. 2017. Вип. 4. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/8791> (дата звернення: 15.01.2026)
42. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник для вчителів / автори-укладачі : О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Київ, 2017. 96 с.
43. Решетилов К. В. Педагогічні технології розвитку критичного мислення здобувачів освіти у викладанні гуманітарних дисциплін. *Педагогічна*

Академія: наукові записки, 2025. №15. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14923895> (дата звернення: 23.03.2026)

44. Русаков В. Ф., Русакова Н. М., Чабаненко В. В. Проблемне навчання як засіб активізації навчального процесу. Розвиток освіти і науки: проблеми, теорія, досвід і перспективи: збірник матеріалів конференції. <https://jron.donnu.edu.ua/issue/view/376> (дата звернення: 23.02.2026)

45. Садовніков О. Васильченко В. Формування критичного мислення у здобувачів вищої освіти. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (March 31, 2023; Sofia, Bulgaria), 2023. С. 91-93. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/844> (дата звернення: 20.02.2026)

46. Сандуляк Т. В. Формування й розвиток критичного мислення – основа підготовки сучасного спеціаліста. *Проблеми сучасної освіти*, 2020. №11, с. 166-170. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuededu/article/view/17675> (дата звернення: 20.02.2026)

47. Слодиницька Ю., Гудима Г. Розвиток критичного мислення в сучасній педагогіці: стратегії, методи та виклики. *Науковий збірник «InterConf»*, 2023. URL: <https://lnk.ua/FXlxjILzP> (дата звернення: 18.01.2026)

48. Стеценко Н. М. Розвиток критичного мислення майбутніх фахівців у процесі вивчення іноземної мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*, 2018. №60 (2), с. 151-154.

49. Терно С. О. Критичне мислення: методи та стиль навчання. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2019. Вип. 52. Том 2. С. 183-189. URL: <https://doi.org/10.26661/swfh-2019-52-055> (дата звернення: 18.01.2026)

50. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії): посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 105 с.

51. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 7-8. С. 27-39
52. Усата О., Блохіна І., Гаврик В. Адаптація освітніх інновацій для розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти в контексті науково-дослідної діяльності. *Академічні візії*. 2025. Вип. 41. С. 1-12.
53. Філіпович В. М., Подлесна Г. В., Заїка Т. П. Формування критичного мислення здобувачів вищої освіти. *Наукові перспективи*. 2022. № 6 (24). С. 596–610
54. Фіцула М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с.
55. Хачумян Т. І. Поняття «критичне мислення» та його сутність у психолого-педагогічній науці. Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. Київ : ВЦ КНЛУ, 2003. Вип. 24. Ч. 2. С. 171-177
56. Хачумян Т. І. Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. Сковороди. Харків, 2005. 221 с.
57. Хом'як І. Розвиток критичного мислення у студентів-філологів. УМЛШ. 2019. № 1. С. 2–7. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/8123/> (дата звернення: 07.03.2026)
58. Цьома Н. С. Комплекс методичних умов, завдань, форм проведення занять для формування критичного мислення. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 16. Том 1. С. 157-160. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-16-1-32> (дата звернення: 23.03.2026)
59. Чернуха Л. В. Критичне мислення в умовах війни. Психологічні читання : зб. матеріалів ІХ наук.-практ. конф. молод. вчених (м. Харків, 1 груд. 2023 р.) : у 2-х т. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. соц. та психол., Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2023. Т. 1. С. 213-215. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/19726> (дата звернення: 23.02.2026)

60. Швардак М. В. Проблемне навчання в умовах сучасної школи. Фізико-математична освіта. 2017. Вип. 1. С. 124-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2017_1_28 (дата звернення: 23.02.2026)
61. Шелевер О., Ступак О., Пшенична Н. Важливість розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах цифровізації. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Педагогічні науки*. 2024. Випуск 2 (61), С.21-23.
62. Шеремет М. Як формувати критичне мислення на уроках історії? *Освіта і управління*. 2003. Т. 6, № 4. С. 133-136.
63. Шумейко З. Є. Упровадження технології розвитку критичного мислення в професійну підготовку фахівців державної кримінально-виконавчої служби. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 2020. №1 (19), с. 347-353.
64. Щербицька В. В., Письменна І. І., Голяк В. І. Розвиток критичного мислення студентів під час занять з іноземної мови у ЗВО. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2022. № 2 (24). С. 72-79.
65. 5 стратегій розвитку критичного мислення, 2021 На урок. URL: <https://naurok.com.ua/post/5-strategiy-rozvitku-kritichnogo-mislennya> (дата звернення: 10.04.2026)
66. Polishko Y. Проблемне навчання як предмет дослідження зарубіжних та вітчизняних учених. *Українська професійна освіта=Ukrainian Professional Education*, 2021. № 9-10, с. 77-85. URL: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2021.9-10.263596> (дата звернення: 15.03.2026)
67. Abdulhussein A., Albuhmedee H. Enhancing Critical Thinking Through Problem-Solving Activities in English Lessons. *International Journal of Language and Literary Studies*, 2025. №7(6), pp.557–574. URL: <https://doi.org/10.36892/ijlls.v7i6.2404> (дата звернення: 23.03.2026)
68. Alghamdy R. Z. Efficacy of problem-based learning strategy to enhance EFL learners' paragraph writing and grammar skills. *Arab World English Journal*,

2023. №14(1), pp. 43–58. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4431211> (дата звернення: 13.02.2026)

69. Arisoy B., Aybek B. The effects of subject-based critical thinking education in mathematics on students' critical thinking skills and virtues. *Eurasian Journal of Educational Research*, 2021. №92, p.99–120. URL: <https://doi.org/10.14689/ejer.2021.92.6> (дата звернення: 10.05.2026)

70. Bjola C., Papadakis K. Digital propaganda, counterpublics, and the disruption of the public sphere: *The Finnish approach to building digital resilience. In The World Information War. Routledge*, 2021. P. 186–213.

71. Eka Putri, F., Kartikowati S. The application of the problem-based learning teaching model in improving students' ability to solve higher order thinking skills questions. *International Journal of Educational Best Practices (IJEBCP)*, 2023. №7(1), p.117–131. URL: <https://doi.org/10.32851/ijebr.v7n1.p117-131> (дата звернення: 18.04.2026)

72. Pierri F., Luceri L., Jindal N., Ferrara E. Propaganda and Misinformation on Facebook and Twitter during the Russian Invasion of Ukraine. *WebSci '23: Proceedings of the 15th ACM Web Science Conference*, April 2023, P. 65-74. <https://doi.org/10.1145/3578503.3583597>

73. Starkey L. Critical thinking skills success in 20 minutes a day. 2nd edition. LearningExpress, LLC, 2010. 192 p. URL: http://planet.uwc.ac.za/nisl/ebooks/Critical_Thinking_Skills_Success.pdf (дата звернення: 23.03.2026)

74. Thorndahl K. L., Stentoft D. Thinking Critically About Critical Thinking and Problem-Based Learning in Higher Education: A Scoping Review. *Problem-based Learning and Critical Thinking*, 2020. Volume 14, Issue 1. P.10-21.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест критичності мислення Л. Старкі (адаптація О. Луценко)

Інструкція. В усіх завданнях (крім першого) виберіть і позначте один найбільш правильний (відповідний) варіант відповіді. У першому завданні відзначте найменш правильний (відповідний) варіант відповіді. На виконання відводиться 30 хвилин і завдання, на які не вистачило часу, вважаються невирішеними.

Тестовий матеріал

1. Ви провели успішний пошук роботи, і тепер у Вас є три різних пропозиції на вибір. Що можна зробити, щоб найбільш ретельно вивчити потенційних роботодавців?

- a) Дослідити їх веб-сайти.
- b) Подивитися новини, щоб з'ясувати, чи згадуються в них дані компанії.
- c) Дослідити їх фінансове становище.
- d) Поговорити з людьми, які вже там працюють.

2. Який висновок є найкращим для судження, що починається словами: «вісім чоловік в моєму класі ...»?

- a) люблять тефтелі, значить, і мені слід їх любити.
- b) живуть в південній частині міста, тому я теж повинен там жити.
- c) з тих, хто готувався по конспекту Андрія, отримали «задовільно», тому я отримаю таку ж оцінку.
- d) з тих, хто вже познайомився з новим директором школи, йому симпатизують, тому мені він теж сподобається.

3. Що із запропонованого нижче НЕ є прикладом техніки переконання?

- a) Джинси тигрового забарвлення можна придбати у вашому місцевому гіпермаркеті.
- b) Найкращі матері готують з соусами «Торчин».
- c) Голосуйте за мене, і я обіцяю, що наші школи стануть краще. Мій опонент просто хоче скоротити шкільний бюджет.
- d) Наші шини не тільки гарніші, вони також краще поведуть себе на дорозі.

4. Що звучить як аргумент?

- a) Мені наснилося, що я отримав трійку за іспит з біології, а потім це сталося насправді. Щоб наступного разу я міг отримати оцінку краще, мені повинен наснитися більш позитивний сон.

b) Ганна хотіла краще водити машину, тому вона пішла на уроки водіння і вивчила керівництво по автомобілях. Її водіння дійсно покращилося.

c) Після штормового вітру в минулому жовтні з дерев опало все листя. Тоді-то я і дізнався, що листя опадає через вітер.

d) Коли Максим зрозумів, що застудився, він почав приймати Coldrex. Через чотири дні він відчув себе набагато краще завдяки прийому Coldrex.

5. Ви намагаєтеся вибрати один з трьох автомобілів: двомісний спортивний автомобіль, з двома дверима седан або міні-позашляховик. Що не є прийнятним критерієм для вибору?

a) Ціна.

b) Витрата палива.

c) Тиск в шинах.

d) Об'єм багажника.

6. Яке з рішень прийнято тільки на основі емоцій?

a) Ви нелюбите зиму, тому, хоча це занадто дорого для Вас, Ви обираєте відпустку на Багамах.

b) Школа закривається після загрози застосування бомби.

c) Доходи Вашої компанії за третій квартал виявилися набагато вищі, ніж очікувалося.

d) Вам потрібен новий міксер, тому Ви переглядаєте оголошення в газеті і купуєте його, коли на нього з'являється знижка.

7. В якому випадку краще сходити в бібліотеку, ніж провести пошук по Інтернету?

a) Ви пишете звіт про недавні рішеннях Верховного Суду своєї країни.

b) Ви хочете дізнатися історію ефективності акцій, які збираєтеся придбати на фондовому ринку.

c) Вам потрібно порівняти процентні ставки декількох банків.

d) Ви хочете більше дізнатися про старе планування вашого міста.

8. Ви читаєте в газеті про переговори по зарплаті за участю працівників громадського транспорту. Вони загрожують завтра влаштувати страйк, якщо їх вимоги про підвищення зарплат і пільг не будуть задоволені. Що з переліченого нижче представляє висновок з цього сценарію?

a) Платежі зі страхування здоров'я дуже дорогі.

b) У найближчі кілька тижнів ціна на бензин спровокує підвищення цін на квитки.

c) Людям, які їздять на автобусі, слід шукати можливу транспортну альтернативу.

d) Роботодавцям ніколи не подобається задовольняти вимоги по зарплаті.

9. Що невірно в цьому судженні: «Ви думаєте, що нам потрібні нові правила за контролем забруднення повітря? Я вважаю, що у нас і так забагато правил. Політики тільки і роблять, що ухвалюють нові обмеження і контролюють нас все більше. Це пригнічує. Безумовно, нам не потрібні ніякі нові правила»?

- a) Той хто говорить не дбає про навколишнє середовище.
- b) Той хто говорить змінив тему розмови.
- c) Той хто говорить балотується на політичну посаду.
- d) Той хто говорить нічого не розуміє в проблемі забруднюючих викидів.

10. На що Вам не слід спиратися, роблячи оціночне судження?

- a) Інтуїція.
- b) Здоровий глузд.
- c) Чутки.
- d) Минулий досвід.

11. Яке твердження представляє оціночне судження замість факту?

- a) Моя презентація була чудова. Я впевнений, що мій начальник тепер мене підвищить.
- b) Моя презентація була чудова. Всі клієнти сказали мені, що їм сподобалося.
- c) Моя презентація була чудова. Вона заслужила премію від керівництва.
- d) Моя презентація була чудова. Це було відзначено саме так на моїй атестації.

12. Ваша мрія – провести відпустку в Індонезії. Проаналізувавши інформацію, Ви вирішили, що для цієї поїздки необхідно 6000 \$. Яким способом найкраще досягти цієї мети?

- a) Скоротити дискреційні витрати (понад життєво необхідних) на 200 \$ в місяць і накопичити грошей.
- b) Попросити членів сім'ї і друзів подарувати гроші на поїздку.
- c) Продати свій автомобіль, щоб фінансувати поїздку.
- d) Підшукати більш розумне в грошовому відношенні місце для проведення відпустки.

13. Що невірно в наступному судженні? «Україна – любіть її або їдьте звідси!»

- a) Немає нічого неправильного в цьому судженні.
- b) Воно має на увазі, що якщо Ви їдете з країни у відпустку, Ви її не любите.
- c) Воно не говорить Вам про те, як любити її.
- d) Воно пропонує тільки два варіанти, коли насправді їх набагато більше.

14. Яка з цих ситуацій НЕ потребує вирішення проблеми?

а) Коли Ви принесли новий комп'ютер додому, Ви виявили, що в коробці немає миші.

б) Коли Вам повернули фотографії після друку, виявилося, що вони не Ваші.

з) Всі в вашому колективі хочуть влаштувати свято в ресторані «Зустріч», але Ви їли там тільки вчора ввечері.

д) Начальник просить Вас закінчити звіт до завтрашнього ранку, але сьогодні – день народження Вашого сина і Ви обіцяли повести його ввечері на футбол.

15. Який варіант Інтернет-сайту, швидше за все, надає найоб'єктивніше інформацію про Авраама Лінкольна?

а) www.members.aol.com/LeeV/Lincolnlover.html: домашня сторінка професора історії, який

написав книгу про президентство А. Лінкольна.

б) www.southerpower.org/assassinations: сайт конфедеративних групи (прихильники рабства під час війни Півночі та Півдня) про відомі політичні вбивства, переважно присвячений А. Лінкольному (який виступав проти рабства).

с) www.lincolndata.edu: сайт групи збереження історичної спадщини, яка заархівувала всю переписку А. Лінкольна.

д) www.alincoln-library.com: президентська бібліотека в Спрінгфілді, Іллінойс, присвячена біографії шістнадцятого президента.

16. Що є найбільш вірогідною причиною наступного: «Наша хокейна команда була непереможною в цьому сезоні»?

а) У інших команд немає нової хокейної амуніції.

б) У нас є новий тренер, який посилено працює з нашою командою.

с) Деякі члени нашої команди провели це літо в хокейному таборі.

д) Я одягав свій щасливий светр перед кожною грою.

17. Що невірно в «логіці» наступного твердження: «Як Ви можете вірити його свідченням? Він же – засуджений злочинець!»?

а) Факт, що людина, яка дає свідчення і була визнана винною у злочині, не означає, що вона бреше.

б) Засуджений злочинець не може свідчити в суді.

с) У людини, що говорить є упередженість проти злочинців.

д) Хто говорить, очевидно, не відвідував юридичну школу.

18. Що з нижченаведеного є обґрунтованим судженням?

а) Я отримав на іспиті «відмінно». Вчора ввечері я дуже втомився, хоча всього лише вчився. Щоб і далі отримувати «відмінно» мені потрібно перестати так напружено вчитися.

b) Ваш автомобіль погано їде. Ви тільки що намагалися пояснити новому механіку, що Вам потрібно замінити масло. Б'юся об заклад, що він – причина Ваших автомобільних проблем.

c) Я не пилюсосив вже кілька тижнів. У мене з'явилося багато бруду і пилу по всій підлозі, а моя алергія загострилася. Якщо я хочу, щоб в будинку було чистіше, мені потрібно частіше пилюсосити.

d) Футбольна команда «Ворскла» (Полтава) ніколи не вигравала Кубок УЄФА. Нещодавно вони виграли Кубок України. «Ворскла» скоро знову програє в Лізі Європи.

Прочитайте текст і дайте відповідь на два наступних питання.

«Я завжди знала, що хочу стати морським біологом. У шість років мої батьки повели мене в акваріум, і це мене зачепило. А в коледжі я отримала практику на океанському дослідному рейсі і вирішила спеціалізуватися в океанографії. Поїздка спонсорувалася Службою Дослідження планктону, і нашою метою було зібрати якомога більше різних типів мікроскопічних рослин і тварин, щоб подивитися, чи впливає на морську екосистему збільшення кількості рибалок. Наша група була розділена на дві команди для збору різних видів планктону. Працювати з фітопланктоном, особливо з синьо-зеленими водоростями, було здорово. Ми вимірювали рівень хлорофілу у воді, щоб визначити, де і в яких кількостях є фітопланктон. Працювалося добре, так як вода була прозорою, без каламуті і бруду».

19. Що таке фітопланктон?

- a) Інша назва хлорофілу.
- b) Мікроскопічна рослина.
- c) Мікроскопічна тварина.
- d) Вид риби.

20. Автор каже, що її дослідницька група з'ясовувала, чи призвело збільшення кількості рибалок в зоні вивчення до:

- a) позитивного впливу на місцеву економіку.
- b) виснаження рибних ресурсів.
- c) збільшення роботи для морських біологів.
- d) негативного впливу на стан навколишніх вод.

21. Ви хочете продати свій автомобіль трирічної давнини і придбати новий. Який Інтернетсайт швидше за все надасть найкращу інформацію про те, як продати старий автомобіль?

a) www.autotrader.com: останні ціни і огляди нових та старих машин; поради щодо обґрунтування ціни.

b) www.betterbusinessbureau.org: безкоштовна споживча та бізнес-освіта; консультування перед початком нового бізнесу.

c) www.newwheels.com: дослідження кожної марки і моделі серед останніх пропозицій світового автомобільного ринку.

d) www.carbuyingtips.com: все, що Вам потрібно знати, перш ніж купити нову машину.

22. Яке з цих пояснень найбільш слабке?

a) Ціни на бензин настільки високі, що багато людей більше не будуть їздити в далекі подорожі.

b) Завтра я не зможу одягти свою нову сорочку, тому що вона зараз в пранні.

c) Домашня робота Василя не була готовою до терміну, тому, що він не здав її вчасно.

d) У цьому році у нас немає нових підручників, тому що шкільний бюджет був урізаний.

23. Яка з цих проблем є найбільш серйозною?

a) Ваш викладач хворий і пропустить заняття вранці, коли Ви збиралися здати складний іспит.

b) Ви втрачаєте копію Вашого розкладу і забуваєте підготуватися до серйозного іспиту.

c) Ви не можете знайти одну з книг, які потрібні для підготовки до серйозного іспиту.

d) Важливий іспит виявився складнішим, ніж Ви могли подумати, і включає питання, до яких Ви не готувалися.

24. Який з цих доводів найбільш важливий при оцінці інформації, знайденої в мережі Інтернет?

a) Автори, що публікуються в мережі Інтернет, як правило, менш компетентні, ніж ті, що публікуються у пресі.

b) Інтернет-автори зазвичай упереджені.

c) Будь-хто може опублікуватися в мережі Інтернет; немає гарантії в тому, що матеріал буде об'єктивним.

d) Друкована інформація майже завжди більш точна, ніж Інтернет-інформація.

25. Що невірно в наступному судженні? «Американські студенти не згодні, щоб буквена система оцінок успішності замінювалося на цифрову. Вони побоюються, що так можна дійти до того, що у них заберуть імена і будуть звертатися до них за номерами!»

a) Висновок є занадто надмірним.

b) Немає нічого неправильного в цьому твердженні.

c) Студенти не повинні брати участь в обговоренні системи оцінювання в їхньому навчальному закладі.

d) Судження не пояснює, чому керівництво хоче позбутися буквених оцінок.

26. У чому дійсно полягає проблема, а не просто якийсь її вторинний наслідок?

a) Ваш банк стягує за користування кредитом 4% від кожної суми.

b) Ваш ліміт по кредитній карті вичерпався, коли Ви хотіли розрахуватися нею в магазині.

c) Щомісяця Ви витрачаєте більше грошей, ніж заробляєте.

d) Минулого місяця п'ята частина Вашої зарплати пішла тільки на погашення відсотків по кредитах.

27. Яка фраза є прикладом гіперболи?

a) У досконалому світі не було б війн.

b) Цей наряд налякав би й шкіру кішки.

c) Ви не найкращий кухар в світі.

d) Він їздить майже так само швидко, як гонщик в гонках Наскар.

Додаток Б

Анкета для студентів БІНПО
Використання засобів проблемного навчання у освітньому процесі

Інструкція: Будь ласка, відповідайте на запитання максимально чесно.
Ваші відповіді допоможуть покращити освітній процес.

Дякуємо за приділений час!!!

Ваш курс навчання:

☐ 1-й

☐ 2-й

☐ 3-й

☐ 4-й

☐ 1-й магістр

☐ 2-й магістр

Ваш факультет / спеціальність: _____

Стать:

☐ Жіноча

☐ Чоловіча

Чи знайомі ви з поняттям «проблемне навчання»?

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

Які методи проблемного навчання ви знаєте? (можна обрати декілька варіантів)

☐ Дискусія

☐ Дослідницькі завдання

☐ Рольові ігри

☐ Кейсові методи

☐ Інші: _____

Як часто на ваших заняттях використовуються методи проблемного навчання?

☐ Завжди

☐ Часто

☐ Іноді

☐ Рідко

☐ Ніколи

Оцініть, наскільки ефективно проблемні методи допомагають вам розв'язувати навчальні завдання:

☐ Дуже ефективно

☐ Ефективно

☐ Задовільно

☐ Малоефективно

☐ Не ефективно

Які форми проблемного навчання вам найбільше подобаються? (можна декілька)

☐ Обговорення в групах

☐ Дослідницькі проекти

☐ Мозковий штурм

☐ Рольові ігри

☐ Інші: _____

Які труднощі ви відчуваєте при використанні проблемного навчання? (відкрите питання) _____

Чи допомагає проблемне навчання:

Краще розуміти матеріал:

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

Розвивати критичне мислення:

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

Підвищувати мотивацію до навчання:

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

Ваші пропозиції щодо покращення використання проблемного навчання:

_____

_____

_____

Додаток В**Тема: Методика організації науково-дослідної роботи та особливості організації практичної підготовки здобувачів вищої освіти**

Мета заняття:

- Навчальна

Сформувати у здобувачів вищої освіти системне уявлення про загальні засади організації науково-дослідної роботи студентів у закладах вищої освіти, розкрити методику організації курсового та магістерського проєктування, ознайомити з метою, змістом і особливостями організації практичної підготовки здобувачів вищої освіти.

- Розвивальна

Розвинути вміння аналізувати організаційно-педагогічні та проблемні ситуації, пов'язані з науково-дослідною діяльністю й проходженням практики, формувати навички наукового мислення, професійної рефлексії, аргументованого прийняття рішень та здатність застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності.

- Виховна

Виховувати відповідальне ставлення до науково-дослідної та практичної діяльності, дотримання принципів академічної доброчесності, усвідомлення значущості наукової та практичної підготовки для майбутньої професійної діяльності, сприяти формуванню мотивації до саморозвитку та професійного зростання.

Очікувані результати навчання

Після проведення заняття здобувачі вищої освіти:

- знають види та форми науково-дослідної роботи студентів;
- розуміють значення навчально-дослідної та наукової діяльності у професійній підготовці;
- усвідомлюють особливості організації курсового й магістерського проєктування;
- знають мету, зміст та види практичної підготовки у ЗВО;
- уміють аналізувати проблемні ситуації, що виникають під час педагогічної практики;
- розвивають навички професійної рефлексії та самостійного педагогічного мислення.

Навчально-методичне забезпечення заняття:

- робоча програма навчальної дисципліни «Методика викладання у вищій школі»;
- навчально-методичні матеріали з теми організації науково-дослідної роботи студентів;

- методичні рекомендації щодо підготовки курсових і магістерських робіт;
- програми та щоденники практики здобувачів вищої освіти;
- мультимедійна презентація до семінарського заняття;
- добірка проблемних педагогічних ситуацій і кейсів з організації практичної підготовки;
- нормативні документи у сфері вищої освіти (Закон України «Про вищу освіту», положення про практичну підготовку, академічну доброчесність);
- платформа для дистанційного навчання (Microsoft Teams).

План заняття

1. Загальні засади науково-дослідної роботи студентів
2. Види і форми науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти
3. Навчально-методичне забезпечення та організація навчально-дослідної роботи студентів
4. Методика організації курсового й магістерського проєктування
5. Практична підготовка студентів у закладах вищої освіти: мета і зміст
6. Види практик. Програма та бази практики
7. Організація та керівництво практикою
8. Аналіз проблемних педагогічних ситуацій (практичні завдання)
9. Підсумок заняття та рефлексія

Зміст навчального матеріалу

1. Загальні засади науково-дослідної роботи студентів

Науково-дослідна робота студентів є важливою складовою освітнього процесу у вищій школі та спрямована на формування дослідницьких компетентностей, розвиток наукового мислення й підготовку до професійної діяльності. Вона інтегрує навчальну та наукову діяльність здобувачів освіти.

Техніка «Мозковий штурм».

Завдання:

- Що таке науково-дослідна робота студентів?
- Які труднощі виникають під час написання курсових?

Проблемний елемент коли Викладач ставить суперечливе питання: *«Чи всі студенти повинні займатися науковою діяльністю?»*

2. Види і форми науково-дослідної роботи студентів

До основних форм науково-дослідної роботи належать:

- навчально-дослідна робота в межах навчальних дисциплін;
- участь у наукових гуртках і проблемних групах;

- підготовка тез, доповідей, наукових статей;
- участь у конференціях, конкурсах, проєктах;
- виконання курсових і магістерських робіт.

Техніка «Товсті і тонкі запитання».

Приклади:

Тонке запитання «Які є види науково-дослідної роботи?»

Товсте запитання «Чому участь у науковій діяльності не є однаково ефективною для всіх студентів?»

Проблемне завдання для здобувачів освіти. Порівняти ефективність різних форм НДР (для прикладу: гуртки - індивідуальні дослідження).

3. Навчально-методичне забезпечення та організація навчально-дослідної роботи

Організація науково-дослідної роботи студентів здійснюється на основі навчальних планів, освітніх програм, методичних рекомендацій та керівництва викладачів. Важливу роль відіграє поетапність, системність і дотримання принципів академічної доброчесності.

Техніка «Кластер».

Завдання: Побудувати кластер «Організація НДР студента» (елементи: керівник, етапи, ресурси, доброчесність)

Проблемна ситуація для студентів: *«Студент має тему, але не знає, як організувати дослідження»*

4. Методика організації курсового й магістерського проєктування

Курсові та магістерські роботи є основними формами індивідуальної науково-дослідної діяльності студентів. Алгоритм їх підготовки передбачає:

- вибір та обґрунтування теми;
- визначення мети, завдань і методів дослідження;
- аналіз наукових джерел;
- проведення дослідження;
- оформлення результатів та захист роботи.

Техніка «Кубування» та кейс-метод.

Кейс: Студент обрав тему, але не може сформулювати мету і завдання.

Кубування:

1. Опис проблеми
2. Причини
3. Наслідки
4. Варіанти рішень

5. Оцінка
6. Рекомендації

Проблемне навчання полягає у пошуку алгоритму допомоги студенту.

5. Практична підготовка студентів у закладах вищої освіти

Практична підготовка спрямована на формування професійних умінь і навичок, закріплення теоретичних знань та адаптацію здобувачів освіти до реальних умов професійної діяльності.

Техніка: «INSERT»

Опрацювати програму практики з позначками:

- ✓ знаю
- + нове
- ? викликає питання

Проблемне завдання для здобувачів освіти - виявити слабкі місця в організації практики.

6. Види практик. Програма та бази практики

Основні види практик:

- навчальна;
- виробнича;
- педагогічна;
- переддипломна.

Програма практики визначає її мету, завдання, зміст і форми звітності, а бази практики забезпечують умови для реалізації практичної діяльності студентів.

7. Організація та керівництво практикою

Керівництво практикою здійснюється викладачами закладу вищої освіти та наставниками з баз практики. Важливими елементами є ведення щоденника практики, виконання індивідуальних завдань та підбиття підсумків.

Метод дискусії.

Техніка: «Сократівське опитування»

Проблемне питання *«Чи достатньо практики у сучасній підготовці студентів?»*

Запитання:

Яка мета практики?

Чи відповідає вона реальним потребам?

Що потрібно змінити?

Практичні завдання (аналіз проблемних ситуацій)

Здобувачам освіти пропонуються педагогічні ситуації, пов'язані з проходженням практики (мотивація групи, дисципліна, організація групової роботи, використання цифрових технологій, тайм-менеджмент, стрес, онлайн-навчання тощо). У процесі обговорення студенти мають:

- визначити проблему;
- запропонувати можливі шляхи її розв'язання;
- аргументувати власну позицію;
- сформулювати професійно доцільний висновок.

Підсумок заняття

У ході семінарського заняття було розглянуто методику організації науково-дослідної роботи та особливості практичної підготовки здобувачів вищої освіти. Аналіз проблемних педагогічних ситуацій сприяв розвитку професійного мислення, умінню приймати обґрунтовані рішення та підготовці студентів до майбутньої педагогічної діяльності.

Техніка Рефлексія. «Незакінчені речення»

Сьогодні я дізнався...

Найскладнішим було...

Я зможу застосувати...

Програма занять для розвитку критичного мислення студентів

Мета програми занять: розвиток критичного мислення; ознайомлення з техніками і методами розвитку критичного мислення; вдосконалення навичок критичного мислення; підвищення інтелектуальних та соціально-комунікативних здібностей студентів засобами проблемного навчання.

Завдання:

- ознайомити студентів із поняттями «критичного мислення» та його складовими;
- за допомогою створення проблемних ситуацій та дискусій обговорити важливість критичного мислення для прийняття правильних рішень, відповідальної діяльності в умовах недостатності інформації;
- надати інформацію про характерні риси людини, яка мислить критично, залучити до створення психологічних портретів успішних людей, які критично мислять;
- діагностувати наявний рівень розвитку характеристик критичного мислення у студентів, мотивувати до їх вдосконалення;
- створити умови для формування навичок відстоювання власної думки, адекватного добору аргументів, доказів щодо повідомлюваних фактів;
- розвивати навички ставити необхідні питання для уточнення інформації, її прояснення, отримання доповнюючих даних, а також – вміння активного слухання, що є запорукою уникнення непорозуміння у відносинах з іншими людьми;
- розвивати навички рефлексії, узагальнення отриманого досвіду, прийняття засвоєних вмінь і навичок, визначення їх подальшого використання (за допомогою вправ-релаксацій та узагальнюючих вправ).

Обладнання: фліп-чарт, ноутбук, проектор, аркуші паперу формату А 1 (4 шт.), папір формату А 4 (10 шт.), кольорові олівці, кольоровий папір, ножиці; доступ до онлайн формату проведення занять (за потреби).

Заняття «Знайомство з критичним мисленням» (120 хв.)

Мета: знайомство учасників з тренером, визначення тематики і цілей програми занять; ознайомлення з очікуваннями учасників; надання інформації про критичне мислення; діагностування особистісних якостей учасників, що сприяють критичному мисленню; мотивація до їх саморозвитку; надання рекомендацій з підвищення стійкості до ризику прийняття неповної чи не правдивої інформації; формування навичок рефлексії.

Хід заняття

1. Організаційний момент

Привітання з тренером, повідомлення тематики заняття (5 хв.)

Тренер повідомляє тему заняття та коротко розповідає про що буде йти мова під час його проведення.

Вправа-знайомство «Я і моє ім'я» (10 хв.)

Мета: Відкрити своє справжнє «Я», усвідомити якості особистості, досягнути вищого рівня самосвідомості.

Хід вправи: Спочатку кожному з учасників пропонується назвати своє ім'я, а потім дати особистісну характеристику собі по кожній букві імені (наприклад: Зоряна – загадкова, особлива, радісна, яскрава, надійна, активна. Світлана – самостійна, відповідальна, імпульсивна, талановита, любляча, азартна, надійна, амбітна). Для кращої демонстрації почати можна ведучому, а за ним будуть представляти себе всі інші учасники.

Інформаційне повідомлення про критичне мислення (15 хв.)

Мета: ознайомити учасників з поняттям критичного мислення, розкрити структуру його компонентів.

Тренер знайомить учасників із наступним теоретичним матеріалом. Зазвичай ми ставимося до процесу мислення так, ніби це щось саме собою зрозуміле та природне – як дихати чи кліпати очима. При цьому більшість з нас майже не використовують можливості, які закладені в цій дивовижній людській здатності. Насправді ж мислення можна і необхідно постійно вдосконалювати, тренувати так, як тренуються, наприклад, спортсмени чи музиканти. Бо людина – єдина істота в світі, яка може мислити критично. І саме школа – це ідеальне середовище для його розвитку.

Згідно з тлумачним словником української мови:

Критичний –

1. Який ґрунтується на науковій перевірці правдивості, правильності чого-небудь.

2. Той, що стосується розгляду й оцінки кого-небудь чи чого-небудь із метою виявлення та усунення вад, хиб.

3. Здатний виявляти і оцінювати позитивне і негативне в комусь або чомусь; вимогливий.

Мислення – міркування, зіставлення явищ об'єктивної дійсності з відповідними висновками.

Що таке критичне мислення?

Критичне мислення є особливим типом мислення. Структура мислення виглядає наступним чином:

1) загальне мислення — це загальний процес обробки інформації; 2) предметне мислення — це процес обробки інформації з певного предмета за

допомогою методів наукового дослідження, збагачений предметними та методологічними знаннями; 3) критичне мислення — це процес контролю за перебігом загального та предметного мислення, їх вдосконалення. Кожний тип мислення має свій змістовний (знання) та операційний (процедури) блоки.

За Б.Блумом, критичне мислення має таку структуру: оцінка прийнятого рішення; прийняття рішення на основі доказів; вибір аргументів на підтримку образної позиції; порівняння з іншими точками зору; розуміння інформації; вибір власної точки зору; сприйняття інформації з різних джерел.

М.Ліпман виділяє 6 ключових елементів критичного мислення:

1) уміння мислити, яке передбачає оволодіння певними прийомами, що розвивають апарат операцій мислення;

2) формулювання самостійних суджень, яке передбачає вміння продуктивного порівняння різних суджень і визначення альтернатив;

3) відповідальність, яка передбачає вміння доводити за допомогою переконливих аргументів власні думки, які будуть предметом подальшого розгляду іншими;

4) самокорекція, яка передбачає використання людиною критичного мислення як методу, зверненого на її власні судження з метою їх виправлення чи покращення;

5) вибір критеріїв, які бере до уваги критично мисляча людина з метою їх детального аналізу чи критики;

6) увага та чуйність до контексту передбачає розуміння загальних критеріїв у зв'язку із контекстом їх використання та розробку інших альтернативних критеріїв, що відповідають конкретній ситуації.

Завдання для учасників: наведіть приклади критичного мислення людини, проаналізуйте, коли ви самі застосовували критичне мислення?

Мозковий штурм «Якості особистості, яка критично мислить» (Д. Халперн) (15 хв.).

Мета: привернути увагу до необхідності формувати особистісні якості, що сприяють розвитку критичного мислення.

Спочатку тренер знайомить учасників із наступним теоретичним матеріалом.

«Серед важливих особистісних якостей Д. Халперн виділяє:

1. Готовність до планування. Планування – перший і дуже важливий крок до критичного мислення. Оскільки думки часто виникають хаотично, важливо упорядкувати їх, вирішити, у якій послідовності їх викласти. Упорядкованість думки – ознака впевненості.

2. Гнучкість. Критична позиція передбачає готовність розглядати нові варіанти, прагнення зробити щось по-іншому, змінювати свою точку зору, готовність мислити поновому, переглядати очевидне і не відступатися від завдання, поки воно не буде розв'язане. Якщо учень не готовий сприймати ідеї інших, він ніколи сам не зможе стати генератором ідей. Гнучкість дозволяє почекати з винесенням судження, поки учень не буде мати різноманітну інформацію.

3. Наполегливість. Мислення – це напружена праця, що вимагає від людини терпіння та наполегливості. Часто, зіштовхуючись з важкою задачею, учні вирішують відкласти її розв'язання на невизначений час. Учителю слід виробляти наполегливість у напруженні розумових сил, тоді учні обов'язково досягнуть значно кращих результатів навчання.

4. Готовність виправляти свої помилки. Всі ми час від часу помиляємося. Люди, які думають, замість того щоб спробувати виправдати свої помилки, вміють їх визнавати і тим самим вчаться на них. Такі люди можуть визнати свої дії неефективними і відкинути їх, вибираючи нові й вдосконалюючи своє мислення. Помилки мають стати поштовхом для продовження навчання.

5. Усвідомлення. Люди, які мислять критично, розвивають звичку до самоусвідомлення власного розумового процесу. Це дуже важлива якість, що передбачає уміння спостерігати за собою, відслідковувати перебіг міркувань.

6. Пошук компромісних рішень. Людина, яка мислить критично, володіє добре розвиненими комунікативними навичками, а також вмінням знаходити рішення, що були б сприйняті та могли б задовольнити більшість. Без цього навіть найсвітліші голови не зможуть втілити свої думки у конкретні справи».

Потім пропонує обговорити шляхи розвитку кожної із вказаних особистісних рис через стимулювання студентів до складання рекомендацій для своїх товаришів, друзів, які хочуть критично мислити.

Дискусія «Правдивість інформації» (10 хв.)

Мета: обговорити з учасниками проблему правдивості інформації, та критичного аналізу даних, особливо в ситуаціях їх недостатності.

Східна мудрість каже, що «слона варто їсти частинами».

Давайте обговоримо, що ви думаєте з приводу наступних питань:

- Чим відрізняються джерела інформації?
- Які прийоми і техніки допоможуть знайти й систематизувати інформацію з різних джерел;
- Як оцінити достовірність інформації? Як розпізнати недобросовісну аргументацію та рекламу, спрямовану на маніпуляцію?

– Що перешкоджає у прийнятті рішення? Як знайти ефективне вирішення проблеми при недостатку часу, ресурсів?

Вправа-практикум «Запитання» (20 хв.)

Мета: ознайомлення учасників із стратегією «тонких і товстих запитань», надання змоги попрактикуватися у задаванні різних типів питань.

Спочатку тренер знайомить учасників зі стратегією задавання питань, що сприяє розвитку критичного мислення:

Стратегія «Товсті та тонкі запитання».

«Тонкі» запитання передбачають відповідь лише «так чи ні» і починаються, наприклад, так: Хто ...? Що...? Чи правда, що...? Чи правильне твердження, що...? Чи можливо, що...? Чи згодні ви з...? Як звати...? Яку назву має...?

«Товсті» запитання вимагають розгорнутої відповіді – з аналізом, синтезом, порівнянням, оцінкою. Наприклад: Поясніть, чому...? Чому ви вважаєте, що...? В чому різниця між...? Як можна узагальнити наступні поняття...? Що буде, якщо...?

Далі тренер пропонує учасникам об'єднатися у пари і задавати один одному по 5 тонких і товстих запитань за вільною тематикою. Всі питання мають записуватися, а тематика розмови – попередньо визначається у загально груповому обговоренні (погода, подорожі, відпочинок, навчання).

Наприкінці вправи у груповому обговоренні тренер звертається до учасників: Чи вдалося дізнатися щось нове при постановці тонких питань, коли вони були ефективні? На які питання вам більше сподобалась відповідь? Визначаються найбільш цікаві питання та за бажанням студентів аналізуються відповіді на них.

Вправа-практикум «Вирішення проблеми» (25 хв.)

Мета: закріплення навичок послідовної роботи в групі з вирішення проблеми у спільній діяльності, ознайомлення на практиці із технологією етапів Milestones.

Учасникам пропонується поділитися на дві команди, кожній дається одна й та ж ситуація для вирішення, що пов'язана із навчальним процесом у ЗВО. Наприклад, «Наприкінці навчального року виявилось, що в навчальному плані студентів «загубили» одну дисципліну, але розклад складався на початку семестру, тому додати лекцій і занять у п'ятиденний розклад не можливо. Деканат пропонує поставити заняття у суботу, але у вашій групі багато студентів з інших міст, і вони хочуть на вихідних з'їздити додому.

Таким чином, вони ризикують пропустити заняття і не вивчити дисципліну, розгнівати викладача і не скласти іспит наприкінці вивчення курсу». Запропонуйте найбільш вдале вирішення проблеми, яке задовольнить всіх учасників проблемної ситуації – деканат; студентів, які хочуть з'їздити додому; студентів, які приходять на заняття в суботу і не хочуть, щоб іногороднім були якісь поблажки через їх відсутність; для викладача, який розуміє, що вивчення навчальної дисципліни студентами буде слабким через постійне порушення дисципліни і відсутність половини студентів.

Технологія етапів (Milestones) розвиває в учнів уміння визначати послідовність дій у процесі вирішення проблеми крок за кроком, планувати діяльність. Якщо учасники вперше працюють за даною технологією, то схема етапів може бути запропонована викладачем. Після обговорення у парах етапів розв'язання завдання та їх ранжування студенти презентують діалоги, аргументуючи свої позиції.

Спільна діяльність учасників розв'язання проблеми проходить кілька стадій:

1. Постановка й осмислення проблеми.
2. Генерування варіантів вирішення проблеми.
3. Пошук аргументів на підтримку запропонованих рішень.
4. Відбір найбільш аргументованих варіантів рішень.
5. Критика відібраних рішень.
6. Відбір рішень, найбільш стійких до критики.
7. Продумування способів реалізації відібраних рішень.
8. Обговорення цих способів.
9. Підбиття підсумків.

Підведення підсумків заняття (15 хв.)

Мета: формування навичок рефлексії, оцінка проведеного заняття.

Кожному учаснику пропонується висловити своє розуміння того, що відбулось у групі: «Сьогодні мені сподобалось або не сподобалось».

Тренер дякує членам групи за роботу, підводить підсумки заняття і запрошує на наступну зустріч.

Заняття «Активне слухання як запорука уникнення непорозуміння та навичка критичного мислення» (120 хв.)

Мета: мотивування до розвитку критичного мислення; навчання способу структурування матеріалу, критичного його аналізу; формування навичок цілевизначення і планування; закріплення навичок постановки питань для

отримання необхідної інформації; ознайомлення із алгоритмом використання техніки активного слухання.

Хід заняття

Привітання, підмовлення теми заняття. (5 хв.)

Вправа «Ставимо цілі» (М. Бохан) (10 хв.)

Мета: формування навичок цілевизначення і планування, мотивування до вивчення особливостей розвитку критичного мислення.

Тренер пропонує учасникам скласти цілі заняття, які можуть бути загальними (що цінне для всіх) та індивідуальними (що цінне для мене).

Учасники визначають цілі уроку самостійно за методом «Мікрофону», передаючи естафету від одного до іншого по колу (чи іншим способом). Кожен учасник продовжує фрази:

- Сьогодні на занятті я знатиму ...
- Сьогодні на занятті я навчуся ...
- Сьогодні на занятті я розвиватиму ...
- Сьогодні на занятті я досягну успіху завдяки ...

Метод «Знаю – хочу дізнатися – дізнався» (20 хв.)

Мета: навчання студентів способу структурування матеріалу, критичного його аналізу.

1. Тренер повідомляє студентам тему для вивчення.
2. Студенти розбиваються на пари і протягом 4-5 хвилин обговорюють одне з одним усе, що знають про тему.
3. В цей час викладач креслить на дошці таблицю.
4. Викладач надає слово кожній парі і з її слів заповнює першу графу таблиці. При цьому він може редагувати інформацію. В тих випадках, коли студенти не дуже впевнені в своїх знаннях, викладач записує інформацію в другу графу.
5. Викладач пропонує студентам разом шукати відповіді на запитання другої графи.
6. Коли відповідь знайдено, її записують у третю графу.
7. Студенти читають текст (підручник, інше джерело) і формулюють відповіді на запитання або просто сповіщають нову інформацію. Це теж записують у третю графу.
8. Викладач звертає увагу студентів на запитання з другої графи: в тому разі, якщо відповіді не знайдено, педагог пропонує інші джерела.

Вправа-практикум «Задача-проблема або Задача-помилка» (10 хв.)

Мета: підвищити інтерес учасників до розв'язання логічних задач, застосовуючи критичне мислення.

До уваги тренера: стратегія «Задача – проблема» або «Задача – помилка» провокує учасників на активну пізнавальну діяльність, критичне осмислення теоретичного і практичного матеріалу.

Тренер пропонує учасникам задачу: «Шерлок Холмс і гарячий чай»:

-Хочете чаю? - Запитав господар будинку Шерлока Холмса, який прийшов до нього в гості.

- Так, - відповів гість. - От і добре, - сказав господар. - Солодкого? - Так, - підтвердив Холмс. - Я люблю гарячий чай, тому кладу в нього шматочки цукру тільки перед тим, як пити, - продовжував господар. - Розумніше це робити раніше, відразу, як вам налили чай, - порадив Шерлок Холмс.

Хто ж правий: господар чи Холмс і чому?

Обговорення у групі можливих варіантів рішення задачі, висловлення аргументів, відстоювання своїх думок.

Правильна відповідь: Правий Холмс. Якщо цукор покласти відразу в гарячий чай, то його температура тут же понизиться. Чим менше вона буде відрізнятися від кімнатної, тим повільніше чай буде остигати.

Інформаційне повідомлення «Стратегія «Сенкан» або «Сенквейн» (10 хв.)

Мета: ознайомлення учасників із стратегією розвитку критичного мислення «сенкан», зацікавити нестандартною формою викладу думок на емоцій.

Тренер знайомить учасників із наступним теоретичним матеріалом.

Слово «сенкан, сенквейн» походить від фр. *sing* - п'ять

Сенквейн – короткий неримований вірш з 5 рядків, винайдений американською поетесою Аделаїдою Крепс під впливом японської поезії. Техніка цього вірша ідеально підходить для розвитку образного мислення, концентрації знань, переосмислення отриманої інформації, вираження своєї позиції щодо теми, а також для вивчення нових понять.

Правила складання сенкана:

1-й рядок – 1 слово – головна тема чи об'єкт обговорення (іменник чи займенник).

2-й рядок – 2 слова, що описують властивості, ознаки, характеристики об'єкта (прикметники, дієприкметники).

3-й рядок – 3 слова, що описують дії, характерні для об'єкта (дієслова, дієприкметники).

4-й рядок – фраза з 4-х слів, де автор висловлює особисте ставлення до теми.

5-й рядок – слово-резюме, ключова характеристика або нова інтерпретація об'єкта

Завдання для студентів: використання на занятті (ваша тема).

Наприклад тема: Методика організації науково-дослідної роботи та практичної підготовки. Завдання для студентів: скласти сенкан до понять: «Науково-дослідна робота», «Педагогічна практика», «Академічна доброчесність».

Приклад сенкану

Науково-дослідна робота

Дослідницька, системна

Аналізує, вивчає, узагальнює

Формує наукове мислення студента

Дослідження

Підведення підсумків заняття. (10 хв.)

Мета: формування навичок рефлексії, оцінка проведеного заняття.

Кожному учаснику пропонується висловити своє розуміння того, що відбулось у групі: «Сьогодні мені сподобалось або не сподобалось».

Тренер дякує членам групи за роботу, підводить підсумки заняття.